

Nors vis dar neturime kultūros ministro, lapkritį kaip niekada daug gyvybės kultūros pasaulyje ..... p. 2
Venclova su Miłoszu susitiko daug kartų: įvairiais laikais, skirtingose vietose, daugialypėse erdvėse ..... p. 5
Derėtų apsispręsti ir dėl tikslo: populiarumas ar meninė pastanga ..... p. 10

Stebiu savo gyvenimo pabaigą

Rugsėjo 21, sekmadienis. Ryta, maždaug pusę penkių, pirmą kartą šiais metais vėl išvydau ryškų Orioną (apsiblausęs jau buvau įžvelgęs prieš kelias dienas). Kažin, ar dar yra kosmose vietų, iš kurių jis atrodytų lygiai kaip iš mano balkono? O kitas klausimas – ar yra žvilgsnių, matančių jį taip kaip manasis? Nors, tiesą sakant, klausimai kvaili. Aišku kaip dieną, kad nei kosmose, nei visoje begalinėje visatoje nėra ir negali būti dviejų tapačių pozicijų, dviejų tapačių santykių, juoba – dviejų tapačių žvilgsnių. Viskas, viskas – unikalu. Ir aš su savuoju balkonu – lygiai taip pat.

Apie pusę šešių, ilsėdamasis po kambarių vėdinimo, kaip paprastai, deklamavau eilėraščius. Šį kartą į mintį pirmas atėjo Kinnellis: „Looking at your face / now you have become ready to die / is like kneeling at an old gravestone / on an afternoon without sun, trying to read / the white chisellings of the poem / in the white stone.“

Užpraėjusią naktį sapnavau tokį puskošmarį. Stovėjau patalpoje priešais sėdintį imitų vyrį, kuris, žinojau, mane kankins. Jis liepė nusiauti. Taip ir padariau. Tuomet pamačiau, kad iš grindų priešais mane išlindo geležiniai dygliai. Tapo aišku, kad turėsiu ant jų stotis. Pasileidau bėgti durų link. Kai jas pribėgau, beliko nuspausti rankeną. Bet, kiek besistengiau, negalėjau pakelti rankos...

Rugsėjo 22, pirmadienis. 10.50. Kadangi ponios (panelės) sinoptikės ir ponai (ponaičiai) sinoptikai sako, kad šiandien – paskutinė šilta ir saulėta diena, kad jau tuoj atlinksis lietūs, kurie pradės „per mūsų šaltus skruostus lietus“ (čia apytikriai cituoju savo seną eilėraščių), tai išslinkau į balkoną lyg ir atsisveikinti su surfinijomis. Jų vaizdas jau apygraudis. Stiebai ir lapai – gerokai aprudę, panašūs į bulvienojus. Taip, žiedai dar pilni sodraus violeto, bet – jau praradę stangrumą, suskudurę. O žiedų viduriukai, kurie vasarą (ypač prieblandoje) žvelgdavo man į akis mistiškai, bauginamu žvilgsniu, dabar jau to žvilgsnio nebetekę: ten formuojasi žiupsnelis blyškių sėklų. Jo. Per vasarą surfinijų akys išbluko. Ką gi, atia!

O pusę penkių ryto Orionas tebespindėjo taip, lyg jam būtų *wszystko jedno*, kas ten darosi su tomis surfinijomis, su tuo balkonu, su tuo nukaršusiu A. A. Palauk, palauk, Orionai. Gal reikalai susiklostys taip, kad netrukus žvelgsime kits į kitą iš naujų pozicijų, iš, taip sakant, artėliau...

Rugsėjo 25, ketvirtadienis. Vakar klausiausi Reicho „Tehillim“. Po kokių gal dešimties metų pertraukos. Kai klausydavau prieš tą pertrauką, prieš tuos, tarkim, dešimt metų, kai kurios vietos mane žavėdavo taip, jog apimdavo ekstazę, pasišiaušdavo kūno plaukeliai. Šį sykį taip pat buvo gražu. Bet – manojo kūno plaukeliai šiauštis ir negalvojo. Kai baigiau klausytis, nuėjau vonion ir, nusiirngęs iki pusės, ėmiau juos apžiūrėti. Apžvelgiau suvutusius dilbius, sumenkusios krūtinės plotelį. Ėh! Taigi tų plaukelių jau beveik nesą. O tie, kurie dar laikosi įsikibę pasiraukšlėjusios odos, – tokie leisgyviukai, tokie besveikačiai, kad apie jokią pasišiaušimą jie negali nė svajoti. Iš kur paimtų tiek jėgų?

O šiandien pusę penkių vėl susitikau su Orionu. Jis spindėjo kaip iškaltas. Nusilenkiau jam. Deja, atsakomojo gesto nesulaukiau...

Jau kuris laikas skaitinėju „Krishnamurti’s Notebook“ (jau man padovanojo Austėja J., ačiū jai). Be savo žinomų idėjų dėstymo, K. čia aprašinėja savąsias patirtis, kai jį užgriūva tai, ką jis vadina „otherness“, „emptiness“, „vastness“. Žodžiu – kitybė. Labai įspūdinga. O pozicija, kurios K. nuolat siūlo laikytis, – „humility“. Taip sakant – nuolankumas. Vytautas S., senokai miręs mano bičiulis, yra parašęs tokį ketureilį: „Lenkiuosi / Lapkričio / Valiai / Nematomai.“ Aš lenkiuosi valioms visų mėnesių, su kuriais man dar teks susitikti.

Spalio 1, trečiadienis. Vakar vienas asmuo padovanojo trijų jurginų puokštelę. *¡Por Dios!* Nors man jau beveik aštuoniasdešimt penkeri, tokių jurginų gyvenime nebuvau

ALFONSAS ANDRIUŠKEVIČIUS

matęs. Mano gyvenimo jurginai būdavo kaimiški: stambūs, ramūs, margi, rausvi, geltoni. O šitie – tik gero gvazdikų dydžio, bet – gilios, gilios, intensyvios, intensyvios tamsiai raudonos spalvos. Gal tai kokia šiuolaikinė bordinės atmaina? Ir dar: jų žiedlapiukai – geldelės pavidalo, labai, labai susiglaudę. Tie jurginai, tenka prisipažinti, mane sukrėtė. Kuo tiksliai – nežinau. Gal tuo, kad nedidukai, o pilni tos tamsraudonės sprogtamosios galios? O gal tiesiog tuo, kad tokių nebuvau matęs? Šiaip ar taip, pasaulis dar sykį prisistatė man stubinamu aspektu. Ne, sakyčiau jau apsisprendusiam žudytis Akutagawai: dar palūkėk. Juk nežinai, ką dar tau pamėtės Kosmosas.

Andai tokia jauna moteris panoro nusifotografuoti su manimi. Sutikau. Šiandien atsiuntė nuotrauką. Nuostabu! Koks neapsakomas kontrastas tarp josios spindinčio gyvybingumo ir mano peleniško numirėliškumo! Parašiau ir paklausiau, ar jai nebuvo baisu šalia manęs stovėti. Iškart atėjo į galvą mano seno eilėraščio eilutės: „Kaip saldžiosios strazdanos rožinio kūno dienos / Tolydžio, tolydžio į kartųjį peleną virsta.“

Povilas Ričardas Vaitiekūnas. Natiurmortas su žvakele. 2007. MO muziejaus kolekcija

Spalio 3, pentadienis. Apie penktą vėl žiūrėjau į Orioną. Jis tvirtai tebestovėjo savo vietoje. Gal vos vos pasislinkęs į vakarus. Užtat apie šeštą, kai ilsėjau išvėdinęs kambarius, už durų pasigirdo bausis trenksmas. Kai išėjau pažūrėti, pamačiau, kad nukritęs ant sienos kabėjęs paveikslas sunkiais mediniais rėmais: per kažin kiek metų nudilo jį laikiusi lininė virvelė.

Spalio 6, pirmadienis. 9.10. Rytas drėgnas, apniukęs. Prasidėjo šlapias ruduo. Nemažai visokių rudens ženklų turiu balkone. Bet tikrasis rudens ženklas, jo emblema – geltoni lapai. Deja, aplinkiniai medžiai – ne klevai. Pro langą matau tujas, pušis, eglės, dar – alyvų krūmą. Tačiau: tarp Lorenos namo kampo ir jų balkono kampinio stulpo yra plyšys su šiokia tokia erdve. Kokius keturis penktadalius to plyšio (iš apačios) blokuoja tolimesnis namas. Bet: pro likusį penktadalį matau ant atokesnės kalvos augančių klevų viršūnes! Jų lapai – geltonutėliai. Turiu maždaug pašto ženklų dydžio emblemą rudens skiautę!

Vakar naujaip suformulavau labai mane guodžiančią idėją: „Mano motina yra Kosmosas.“

Spalio 11, šeštadienis. Vėl skaitinėju prieš nemažai metų skaitytas „Cinamonines krautuves“. Geras apsakymų ciklas apie manekenus. Ten pasakotojo tėvas gražbyliauja apie materiją ir jos galimybes: „Materija yra pasyviausia ir labiausiai beginklė kosmoso substancija. Kiekvienas ga-

li ją minkyti, formuoti /.../“ Ir toliau: „/.../ netgi amžinai pražuvus klasikiniam kreasijos metodams, lieka tam tikrų nelegalių metodų, begalinė daugybė eretiškų ir nusikalstamų metodų.“ Ir nors pasakotojas tuos tėvo gražbyliavimus pateikia su ironiška šypsenėle, vis vien galvoje šmėstelėjo kadaise joje jau lankiusis neįtikėtini mintis: o jei, man jau tapus materija, bus pasinaudota kuriuo nors iš tų „eretiškų ir nusikalstamų“ metodų?

Su Gediminu K. gaminame pokalbį kažkokiam leidiniui. Šiandien kaip tik pasakoju jam, kaip mėginu medituoti, naudodamasis savo paties skeleto vaizdiniu. Cha, cha.

Spalio 15, trečiadienis. 10.00. Nuo pat penktos galvoje bruzda Aikeno eilutės: „Bitter woman, / Bitter of heart and brain and blood, bitter as I / Who drink your bitterness – can this be beauty? / Do you cry out because the beauty is cruel?“ Pamenu, kai, išvertęs šį eilėraščių, drauge su keliais kitais A. kūrniais spausdinau „Šiaurės Atėnuose“, publikaciją pavadinu „Grožis – tai žiaurybė“. Toms eilutėms galvoje nesiliaunant, ėmiau dairytis kokio žiauresnio grožio netoliese. Kadangi neseniai, praėjus lietaus debesiuokui, išlindo saulė, žvilgsnis krito į surfinijas už lango. Aha. Jų stiebai ir lapai jau ne bulvienojai, jau beveik visiškai kompostas. Bet ant tų komposto krūvų tebekėpo po kelis apskurusius violetinius

žiedus. Na, žiaurybės čia nedaug, bet, manau, – vis tiek truputį į tą pusę. Tuomet grąžinau žvilgsnį šiapus lango. Ir še tau! Ant palangės, prie pat mano kairiojo dilbio, stovi didelis senutėlis juodas molio puodas, apipintas karnomis. Jį gal prieš penkiasdešimt metų parsivežiau iš kraštotyrinės ekspedicijos. O tame puode – geros trys saujos linų stiebelių su daugybe subrendusių galvučių rutuliukų, kurie tarp tų išsekusių plonyčių stiebų sudaro lyg žvaigždynus, ir penkis stambios (vidutinės kriaušės dydžio) aguonų galvos nelyg aklos, pasiklydusios keistų pavidalų planetos. Viskas dulkėte apdulkeję. Kaip tu nusiurbsi tas dulkes nuo tokių objektų! Be to – ir gaila: juk jos (dulkės) tokios nemirtingos! Joms irgi jau vien pas mane turėtų būti apie pusę šimtmečio. Va čia – tai grožis! Žinoma, žiaurybės ir jam trūksta. Bet užtat rūstumo – per akis! Ačiū Aikenui, kad jis man šį rytą tas akis atvėrė.

Po pietų atėjo žinia, kad mirė Ričardas V. Kai stoviu prie savo stalo ir ką nors veikiu ramstydamiis į tumbą, jo paveikslas „Nemunas ties Česukais II“ jau beveik trisdešimt metų kabo man už nugaros. O įėjęs į savo kambarį ir žingsniuodamas stalo link pirmiausia jį ir pamatau.

Spalio 16, ketvirtadienis. 10.20. Kai buvome likę keturiese (Ričardas V., Algis K., Petras R. ir aš), kalbėdamas su kuriuo nors juokaudavau: įdomu, kuris dabar pirmas išsiims velionio pašą. Jeigu Kosmosas rinksis pagal abėcėlę – tai būsiu aš. Jeigu pagal amžių – tuomet Algis. Pasirinko vis dėlto tarsi pagal abėcėlę. Tik – nuo kito galo. Taip, Ričardas, kaip ir aš, buvo linkęs į fatalizmą. Net žiniasklaidai kažkada yra kalbėjęs: „Aš į viską žiūriu fatališkai. Ką atsiūnčia likimas, taip ir yra. Pats nieko nedarau.“

Kadangi su Ričardu buvome dideli bičiuliai, tai vakar mano leidėja Giedrė iš Venecijos atsiuntė man užuojautą. Prisiminiau, kaip kadaise kalbėjau, jog iš miestų, kuriuose lankiausi, norėčiau dar sykį grįžti į Veneciją ir Jeruzalę. Deja, kol tebeturiu dabartinį pavidalą, to tikrai neįvykdysiu. O kai tas pavidalas pasikeis – kas žino...

Spalio 18, šeštadienis. 12.30. Lyja, rūškana. Grįžau pastovėjęs prie Ričardo pelenų. Stovėdamas mintyse deklamavau Mackų, Lorčą. Ir, žinoma, savąjį, dedikuotą Ričardui ir jam, kaip sakė, patikusį: „Tamsoj žiburiais žibuoriavo Kalėdų eglutė, / Nelyginant kokio arabų poeto eilutė. / Nelyginant protas, pradėjęs ar kurti, ar žaisti, / Beprotingai švietė tamsoj jos menkutė pašvaistė. / Nelyginant jausmas – nei geras, nei blogas, nei didis, nei mažas – / Neaišku, kaip jautės tamsoj jos dvilypis mirazas.“ O tuo metu visai čia pat, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriuje, liepsnote liepsnojo nukritę ant žemės klevų lapai.

Rūdys ir auksas

Lapkričio prieigose – rūdys ir auksas: sukrešėjusio kraujo atspalvio lapų fone tebešviečia įstabūs geltoni beržų fakelai. Ant tako miške, beveik užklota pūvančių lapų, boluoja prezervatyvo pakuotė. Dar birželį ją čia paliko mišką užgriuvę paaugliai. Mišką, kuriame kartais ir savaitę nesutinku nė gyvos dvasios, jie kelias dienas okupavo savo buvimu – žygiais, estafetėmis, šūkavimais ir fizinės meilės apraiškomis. Jų lalančius būrius stengdavausi aplenkti išėjusi pasivaikščioti. Miške, kuriame daug takelių, tai nesunku. Vis dėlto prezervatyvo pakuotė liko ant pagrindinio tako kaip trivialus buvusių linksmybių įrodymas ir, kepinta vasaros saulės, išgyvenusi grybavimo sezoną, susiruošė žiemoti. Iki tol neatsirado nė vieno, kuris pakeltų svetimkūnį nuo miško paklotės. Kitaip tariant, šiukšlę. Ne nuostabu, nes retai sutinkami vietiniai savo buvimą patys įrodo numestomis nuorūkomis ir saldinių popierėliais. Nekeliu jos ir aš, tik kaskart praedama šypteliu.

Sakykim, tai mano eksperimentas – leisiu pakuotei išgyventi sezoną ir atėjus birželiui tvarkingai išmesiu į plastikui skirtą konteinerį. Galėčiau lažintis, kad nutirpus sniegui rasiu toje pačioje vietoje. Mažą neekologišką plastiko kvadratėlį, kažkam susijusį su vasara, malonumu, linksmybėmis ir paradoksalu, gyvybe.

Kaskart, kaip tas plastiko svetimkūnis miške ant tako, į lapkričio išvakares įsibruka Helovynas. Sukeldamas trumpalaikes inertiškas rietenas tarp jo šalininkų ir priešininkų ir vienos nakties linksmybių *ermyderį*. Kadais dar mažai dukrai paaiškinus Helovyno kilmę ir tradicijas, ji visiškai logiškai paklausė, ar persirengę ir nusigrimavę kaip pamėklės nenubaidysime neseniai mirusio dieduko vėlės.

Lapkričio prieigose – rūdys ir auksas. Kai gamta miršta tiesiog akyse, liūdesiu apsiskleidžia sunkiai pakeliantys tamsą. Esu pastebėjusi, kad į judesį reaguojantis šviesos daviklis suveikia ne iš karto – kažkurią sekundės dalį gali skendėti tamsoje ir būtent tas dešimtadalis, kai tikiesi šviesos, bet tebesi aklinoje juodumoje, turbūt pats baugiausias.

Sekundė – labai daug, kai reikia įkvėpti – nesvarbu, ar tarp taktų, ar oro, išnirus iš vandens. Per sekundę ugnis pagauna sausuolį ir pradeda skliti šiluma. Kaip ir kasmet, tamsos kažkam pasidarys per daug. Tai kas, kad tik viena sekunde. Todėl tegu ją nors kiek praskaidrina kultūros renginiai ir meno erdvės.

Nors vis dar neturime kultūros ministro, lapkritį kaip niekada daug gyvybės kultūros pasaulyje. Tebevyksta aktualiosios muzikos festivalis „Gaida“, per atidarymo koncertą dirigavęs Jonathanas Bermanas (Jungtinė Karalystė) išreiškė palaikymą protestuojančiai Lietuvos kultūros bendruomenei. Nors labai trūksta anksčiau lapkritį vykusių „Vilniaus lapų“, po neseniai pasibaigusio aktyvaus ir turiningo „Open Books“, šiemet dar labiau išplėtusio savo programą ir erdves, liko nedaug laukti iki lapkričio pabaigą vainikuosiančio „Paviljono knygų savaitgalio“. Verta aplankyti naują MO muziejų atidarytą parodą „Amžinai laikina“ (kuratorės Giedrė Mickūnaitė ir Dovilė Barcytė). Regis, toks pavadinimas gali apimti beveik viską, bet nuosaikiai atrinktų eksponatų, bent dalinai orientuotų į laiko ir laikinumo apibrėžtį, apžiūra, pasitelkus parodos audiogidą, gali atstoti kelias meno terapijos valandas.

Viena išskirtinesnių parodų – galerijoje „Kunstkamera“ vykusio Akvilės Zavišaitės (1962–1991) personalinė paroda „Akvilė“. Akvile susidomėjau prieš keletą metų, kai pamačiau kažkieno į feisbuką įkeltus jos piešinius ir pačios Akvilės nuotrauką. Jos veidas man buvo tiek matytas, lyg būčiau ją pažinojusi – tokia pat jauna, kokia ji ir mirė svetur nuo tuo metu pasaulį į skliaustelius skliautusios ŽIV epidemijos. Akvilės braižas išskirtinis, jo su niekuo neįmanoma supainioti – ryškių spalvų pliūpsnių, įmantriai išsiritusių šokėjų portretų, aktų; pulsuojančios gaivališkos gyvybės artėjančios mirties fone.

– EGLĖ FRANK –

VYGANDAS RAČKAITIS

Rudens paradigmos

- Prinoko rugsėjo žvaigždės. Kelios nukrito, pažiūrėtos tamsos begalybėse. Žvelgiu į dangų su įvardintais ir dar neatrastais, bevardžiais žvaigždynais. Jie sergsti daug paslaptį. Niekas nesuskaičiuos, kiek akių šianakt žiūri į žvaigždėtą dangų. Palietė šviesmečio blykštė po alyvų krūmu glūdinį samanotą akmenį. Gal bandė prakalbinti? Tyla. Tokia tyla, kad girdi, kaip tirštėja ilgėjančios nakties tamsa.

- Jau ruduo. Patakėje it žiedlapiai mirusios, praradusios spalvą plaštakės. Rūdią jonpaparčių sodriai žaliavę lapai. Jau ruduo. Paklauskim, ką kužda rudens nauksinti svyruokliai beržai.

- Jau ruduo. Noriu rašyti ant klevo lapo laiškus tau. Blykšta rašmenys čiurlioniškame danguje.

- Glaudžiasi prie kojų takas. Rudens lietu nulytas, nuklotos geltonais ir raudonais lapais. Baltais pūkeliais praplaukia pro šalį nedrašios pirmosios sniegulės. O gal kažkieno mintys?.. Jau nebesklinda iš beržynų spindesys. Nepasilenkia padangė ties neužmirštuolių sąžalynu. Dabar toje pakrantėje tuščia, nyku. Niekas nebežydi. Nugrimzdo priešžemio tyln žydri šešėliai. Vėl dulkia lietus, vėl miglų padraikos nusėda ant geltonais ir raudonais lapais nuberto tako.

- Sensta ir ruduo. Baigiasi galudienis spalvis. Šiandien nurimo vėjas. Negirdžiu jo rapsodijų. Sublyksi mėnesienos šukės nušalnotuose bruknienajuose. Kažką tyliai kužda padriki apnuogintų drebulių šešėliai.

- Atskridę kuoduoti svirbeliai nulesė šermukšnių uogas. Rūdią vienintelis viršūnėje išlikęs lapas. Kažin ar dar jaučia jis vėją? Skaidrėja tolimos. Šikart man rodos, kad iš ten žvelgia nematomos išėjusiųjų akys...

Memorabilia

Brangusis gyvenimas

Dar vienas iš išnykusio Vilniaus paveikslų. Gedinimo prospekto ir Vilniaus gatvės kampas, ties buvusiu prekybos centru „Vaikų pasaulis“. Foto grafo iš Islandijos nuotrauka. Greičiausiai 1988 ar 1989 metai. Fotografas dirbo čia pasiūstas laikraščio redakcijos. Nežinia, ar nuotrauka buvo publikuota. Laikraštis tvarkė savo archyvą, gal užsidarinėjo, ir taip tas paveikslas už keliolika eurų grįžo namo. Buvo siūloma pirkti ir daugiau ano laikotarpio Vilniaus vaizdų: Lenino aikštės, Gorkio gatvės, kelių senamiesčio cerkvių, šiaip vilnietišku veidų. Spėju, kad islandus domino sovietinės *perestroikos* į mūsų gyvenimą atneštos permainos, buvo jau nesunku prognozuoti režimo griūtį ir Kovo 11-ąją. Gražus sutapimas: Islandija juk pirmoji pripažino mūsų nepriklausomybę. Gavo už tai dovanų gatvę Vilniaus centre. Beje, visai netoli nuo vietos, užfiksuotos nuotraukoje. Kas žino, gal ir tie visi fotografų darbai, atsidūrę islandų žiniasklaidoje, laimėjo mums simpatijų bei moralinio palaikymo.

Aišku, ši nuotraukėlė nekvepia jokiais atgimimais, reformomis, naujais vėjais. Gal net priešingai. Matome dešimtmečiais gyvuojančias miesto tradicijas, žmonių pamėgtas, savas, susijusias su mažais kasdienybės malonumais. Skubu priminti, jog prie ano vežimėlio su ratukais ir stogeliu prekiaujama karštais pyragėliais. Dažniausiai jie su mėsos įdaru arba su džemu. Kartais su kopūstais. Kepti aliejuje. Visur ir visada to paties skonio.

Kainuodavo apie dešimt kapeikų, nelygu koks viduje turinys. Žmonės, ypač vaikai, buvo įpratę juos vadinti rusiškai – *pirožkais* arba *pirožkomis*. Jau vėliau atsirado ir patobulintas, brangesnis jų variantas, vadinamieji beliašai. Kartu su pyragėliu, kad neišsiriebaluotum rankos, gaudavai ir skiautelę pilkšvo ir kieta, kaip pats gyvenimas, popieriaus. Buvo valgoma paprastai čia pat arba net nesustojus, toliau einant savo keliais. Mama mums sakydavo, kad baisiai nekultūringa valgyti gatvėje, staciomis, ne prie stalo, ir pati niekada nesustodavo prie tų greitos mitybos taškų. Be to, sklido gandai apie nežinia kokios

kilmės mėsa pyragėlių viduje, gal arklieņa ar šuniņa, ar dar blogiau. Kiti ir ignoruodavo tą gatvinį maistą. Bet šiaip jau prie garuojančių vežimėlių žiemą vasarą nutįsdavo eilės. Kaip ir čia nuotraukoje. Net per didžiausius šalčius apkūnios pardavėjos baltomis prijuostėmis šūkavo: „Pirožki, goraičije pirožki!“

Jau gerokai vėliau, skaitydamas knygas apie senąją Vilnių ir vilniečius, supratau, kad toji karštų *pirožkų* tradicija ir apskritai valgymas gatvėje yra ankstesni dalykai negu tarybų valdžia. Ir ypač žydiškoje miesto dalyje, kur, kaip pasakojama, iš visų pusių sklisdavo pasiūlymai šį bei tą nusipirkti, užvalgyti ir išgerti arbatos ar bent karšto vandens.

Dardėjo *pirožkų* vežimėliai iš miesto jau kartu su tarybų valdžia ir visu jos palikimu. Kartu su gazuoto vandens automatais, įamžintais Antano Sutkaus nuotraukoje, ir geltonais milžiniškais alaus bei giros bosais, kurių vienas kitas dar užsiliko laukuose vežioti gyvuliams vandenį. Mačiau jų prieš kokį dešimtmetį ir pas kaimynus, Baltarusijoje, ten pat, gatvėse, vis dar funkcionuojančius. Paragavome iš jų giros, linksmi nusifotografavome šalimais. Nostalgijos nėra. Užsimiršo beveik visi tarybiniai skoniai, nebent kas nors iš namų virtuvės. Bet gatvinė kava labai prie širdies, net jei kur tarpuvartėje, staciomis. Ir gaila senųjų Vilniaus kavinių. Jos išnaikintos ar pakeistos nežinia kuo, o naujų tradicijų taip ir nėra kam sukurti. Šen bei ten imituojamas soviet-

Akademikai, eretikai ir okultistai: pirmasis lietuvių intelektualas Abraomas Kulvietis ir jo doktoratas XVI a. Sienoje

Šių metų spalio 22–25 d. Lietuvos ir užsienio baltistų bendruomenę subūrė Vilniaus universitete vykęs XIV tarptautinis baltistų kongresas, nuo 1964 m. kas penkerius metus organizuojamas Vilniuje arba Rygoje. Vilniaus universiteto profesorė, akademikė DAINORA POČIŪTĖ kongrese pristatė archyvinį ir mokslinių tyrimų naujienas apie vieną iškiliausių XVI a. Lietuvos kultūros asmenybių, lietuvių raštijos ir reformacinės minties pradininką Abraomą Kulvietį, nuo kurio mirties šiemet sukako 480 metų. Spalio 31 d. Europoje švenčiama ir Reformacijos diena, tad minėdami visas šias progas profesorės paprašėme pasidalinti savo žiniomis apie Kulvietį.

– *Trumpai pristatykite Abraomo Kulviečio asmenybę ir darbus.*

– Kulvos dvare (dab. Jonavos r.) gimęs bajoras Abraomas Kulvietis Ginvilionis buvo aukščiausios renesansinės erudicijos lietuvis, pirmas plataus filologinio, filosofinio ir teisinio išsilavinimo Lietuvos kultūros veikėjas, kuris, kaip pažymėjo jo biografas Hopijus, pasišventė grynajam mokslui, o ne siekiui „spindinčio gyvenimo didikų dvare“. Tai, gi, šiuo požiūriu laikytinas pirmuoju lietuvių intelektualu. 1528–1540 m. laikotarpiu jis studijavo Krokuvos, Leveno, Leipzigo, Vitenbergo, Sienos universitetuose.

Kulviečio pažiuroms didelę įtaką turėjo reformacinis judėjimas. 1541 m. grįžęs į Lietuvą tapo pirmuoju lietuviu, raginusių religines reformas pradėti ir Lietuvoje. Jis kritikavo Bažnyčią ne tik dėl kai kurių dogmų, bet ir dėl bendro kultūrinio sąstingio, tamsumo, nesirūpinimo žmonių švietimu. Suartėjęs su karaliene Bona Sforza, įkūrė privačią aukštesnio tipo mokyklą, joje mokslus pradėjo grupė bajorų. Jau po metų, 1542 m. gegužę, kaip asmuo, skelbiantis „ereziją“, buvo patrauktas į bažnytinį teismą, nuo jo su karalienės pritarimu pabėgo iš šalies į liuteroniškąją Prūsiją, Karaliaučius. Vis dėlto nuo persekiojimo stipriai nukentėjo jo tėvai ir artimieji.

Aukštai vertinamas Prūsijos kunigaikščio Albrechto, Kulvietis įsitraukė į Karaliaučiaus universiteto steigimo darbus, tapo pirmuoju 1544 m. veiklą pradėjusio universiteto graikų kalbos profesoriumi. Karaliaučiuje laiško karalienei forma sukūrė pirmą Lietuvos Reformacijos tekstą *Confessio fidei* („Tikėjimo išpažinimas“), jame gynė savo teisę gyventi ir skleisti pažiūras Lietuvoje bei nurodė reformuotinus Bažnyčios aspektus. Šis kūrinys buvo išspausdintas Kulviečio mirties metinių proga publikuotame kolegos Johano Hopijaus veikale *Oratio funebris* (Karaliaučius, 1547).

Martyno Mažvydo giesmyno „Giesmės krikščioniškos“ antroje dalyje (Karaliaučius, 1570) išspausdintas Kulviečio tekstas lietuvių kalba – Martino Lutherio giesmės *Gott sey gelobet und gebenedeiet* vertimas „Pagarbints būki ir pačestavotas“ – liudija, kad Kulvietis buvo ir lietuvių raštijos pradininkas. Kulviečio likimas buvo tragiškas. 1545 m. padedamas Mikalojaus Radvilos Juodojo jis grįžo į Vilnių, netrukus susirgo ir birželio 6 d. mirė motinos namuose Kulvoje. Elžbieta Kulvietienė buvo įsitikinusi, kad jos sūnus

mečio valgiaraštis, prilipdomi seni pavadinimai, bet tai tik akių monai, kaip sakydavo prosenelė.

Ne apie buvusius valgius ir gėrimus norėjau pasakoti, žiūrėdamas į tą nuotrauką. Ir šįkart ne apie išnykusį Vilnių. Stebiu žmones, susibūrusius šalia vežimėlio. Jų veido išraišką, drabužius, vadinamąją kūno kalbą. Drabužiai jau pagerėję, įvairesni, bet veidai panašūs, vienodai susirūpinę, nepermatomi. Be šiandienio lengvumo ir laisvumo. Savo pyragėlius su mėsa ar džemu jie valgys paskubomis, dideliais kąsniais, vis dar įpratę, kad maisto reikaluose visko gali nutikti. Mėgautis – jiems dar nežinomas žodis. Jie dar negirdėjo šūkio „Nusipelnėme gyventi geriau“. Prasti, aliejaus primirkę kepaišiai šaltą dieną gatvėje tampa skanėstu, dėl kurio verta atlaikyti eiles. Gyvenimas – brangus dalykas.

Man patinka tas stilius. Daug labiau nei visa, ką reklamuoja ir perša gerovės valstybė ir dėl ko taip lengva suvedžioti mielus Lietuvos žmones.

Tie, kurie dabar ant dviejų gatvių kampo lūkurioja mažo savo pilkos kasdienybės malonumo, jau visai netrukus kels trispalves ir skanduos: „Laisvės!“ Kažin kaip labai greitai jie atgimė iš aukštybių.

-js-

Protokolų knyga, kurioje saugomas Abraomo Kulviečio doktorato protokolo rankraštis. Sienos arkivyskupijos archyvas. Erdvilo Petro Abukevičiaus nuotrauka

buvo nuuodytas. Kaip eretiko jo nebuvo leista laidoti kapinėse, tad jis palaidotas giminės laukuose.

– *Nors Kulviečio gyvenimas baigėsi anksti, nespėjus realizuoti savo galimybių, jis neliko nežinomas ir sulaukė atminimo. Kas tai nulėmė?*

– Kulviečiui pasisekė, kad jo pasišventimas mokslui buvo įvertintas aplinkinių. Iš esmės jis yra pirmas lietuvis, apie kurį amžininkai parašė biografiją, turiu galvoje Johano Hopijaus (Hoppe, Hoppius) 1547 m. publikuotą knygą *Oratio funebris*. Tai renesansinė intelektualo biografija, tapusi išskirtinės svarbos šaltiniu pažįstant Kulviečio gyvenimą ir veiklą. Vėliau lietuvių kultūros istorijoje buvo sukurtas ne vienas asmenybę aukštinantis biografinis kūrinys, tačiau dažniausiai tai buvo panegirikos turtingų aristokratų šeimų atstovams. Hopijaus knyga, kurioje jis išspausdino ir Kulviečio *Confessio fidei*, – šiandieną labai reta. Karaliaučiuje buvęs egzempliorius, kuriuo naudojosi XIX–XX a. pr. tyrinėtojai, Antrojo pasaulinio karo metu dingo. Nuo to laiko iki pat XXI a. nebuvo jokių žinių apie kur nors kitur saugomą nors vieną šios knygos egzempliorių.

Tačiau šiuo metu jau žinome du pasaulyje išlikusius šios knygos egzempliorius. Vienas jų buvo aptiktas Anglijoje, Daramo universiteto bibliotekoje, kitas – Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge. 2011 m. paskelbėme šio šaltinio kritinę komentuoatą publikaciją su vertimu į lietuvių kalbą naujoje serijoje „Lietuvos Reformacijos paminklai“ (*Monumenta Reformationis Lithuanicae*).

– *Plačiau pakomentuokite Abraomo Kulviečio doktorato protokolą, kurį pristatėte baltistų kongreso pranešime „Nauji duomenys Abraomo Kulviečio biografijai: doktorato protokolas“.*

– Abiejų teisių (*in utroque iure*), tai yra kanonų ir civilinės (bažnytinės ir pasaulietinės), daktaro laipsnis Kulviečiui buvo suteiktas Italijos Sienos universitete 1540 m. lapkričio 29 d., taigi lygiai prieš 485 metus. Kulvietis, pasirinkęs Sieną tikriausiai dėl ten garsėjančios teisės mokyklos, buvo vienintelis lietuvis XVI a. Sienos universitete, savo veiklą pradėjęs XIII a. Tai labai netipiškas studijų vietos pasirinkimas. Italija, be abejo, buvo pirmoji šalis, į kurią studijuoti veržėsi Renesanso epochos europiečiai, tačiau daugiausiai lietuvių, kaip ir kitų šalių atstovų, Italijoje studijavo Venecijos respublikos universitete Padujoje.

Nors Hopijus „Laidotuvių kalboje“ mini Kulvietį studijavus Sienoje, kur pažino daug iškilų asmenų, šimtmečius neturėjome jokių įrodymų, galinčių šį teiginį pagrįsti. 1992 m. Sienos universiteto profesorius, teisės istorikas Giovanni Minnucci ir jo kolegė Paola Giovanna Morelli parengė Sienos universiteto doktoratų protokolų sąvadą. Į tomą, apimančią 1516–1573 m. absolventus, buvo įtraukta ir žinia apie Abraomo Kulviečio protokolą. Šį protokolą pirmą kartą man teko pamatyti prieš dvidešimt metų. Sienos doktoratų protokolai nuo senų laikų yra saugomi ne universiteto, bet Sienos arkivyskupijos archyve (*Archivio Arcivescovile di Siena*). Išlikę penkių šimtmečių senumo dokumentai yra reta ir didelė dovana bandant rekonstruoti Renesanso asmenybių gyvenimą.

2005 m. mokslo žurnale „Darbai ir dienos“ apie šį protokolą ir Kulviečio studijas Sienoje parengiau pirmąją publikaciją. Kadangi tuomet nepavyko nei perskaityti viso protokolo teksto, nei pasidaryti kokybiškos jo kopijos, prie šio klausimo sugrįžau 2024 m. pavasarį iš naujo apsilankiusi Sienoje. Kulviečio doktorato protokolą parengusio notaro Rafaelio rašyba yra itin sunkiai įskaitoma. Visą protokolo tekstą pavyko iššifruoti pasitelkus dviejų aukščiausio lygio Italijos paleografų Francesco Piovano ir Giovanni Minnucci, visą gyvenimą dirbančių su senaisiais Italijos universitetų dokumentais, konsultaciją.

– *Ką sužinome iš notaro Rafaelio protokolo?*

– Protokolas yra standartinis, neilgas, surašytas dviejuose skirtinguose lapuose, iš viso sudaro du puslapius (abu lapai šiuo metu jau yra iškritę iš rankraštinės protokolų knygos įrišimo). Protokole pateikta informacija apie procedūros dalyvius, trukmę, gynimo metu paskirtus aptarti klausimus, pakomentuotas procedūros rezultatas. Procedūroje dalyvavo Kulviečiui pažįstami žmonės, tad žinios apie juos praplečia suvokimą apie Kulviečio aplinką.

Kulviečio doktorato procesui vadovavo Sienos vyskupo vikaras. Jo pavardė nenurodyta, bet pavyko nustatyti, kad tai buvo sienietis Giovanni Francesco Franceschi. Gynimas buvo sklandus, abiejų teisių daktaro laipsnis Kulviečiui suteiktas vienbalsiai. Tiek abu Kulviečio promotoriai, tiek trys jo bičiuliai doktorato liudytojai buvo iš šeimų, susijusių su ankstyvąja Sienos evangelizmo aplinka ir 1539–1540 m. susiformavusiu Sienos „eretikų“ rateliu, kurio nariai ilgainiui pateko į inkvizicijos akiratį.

Abu Kulviečio doktorato promotoriai (tam tikri laipsnio suteikimo procedūros vadovai) buvo žymūs Sienos universiteto teisės profesoriai, dalyvavę daugelio to meto teisės doktoratų gynimuose. Tai teisės profesoriai Ludovico Borghesi (Burgesius, 1494–1551) ir Alessandro Sozzini (Socinus, Sozinus, 1509–1541). Pastarasis – labai žymios teisininkų dinastijos atstovas. Beveik visi šios šeimos atstovai XVI a. viduryje pasuko į protestantizmą ir turėjo trauktis iš tėvynės. Jie sukūrė atskirą, vadinamąją socinizmo filosofinę tradiciją, o žymiausias jos atstovas Fausto Sozzini, nuo 1579 m. gyvenęs emigracijoje Lenkijoje, suvaidino itin svarbų vaidmenį Lietuvos ir visos Europos protestantizmo istorijoje.

Tarp galimų Kulviečio pažįstamų Sienoje buvo italų humanistas, aristokratas Mino Celsi (1541–1576), vėliau jis taip pat emigravo į protestantiškąją Šveicariją. Abu (pasaulietinės ir kanonų) teisės klausimai, kuriais egzaminuotas Kulvietis, laikytini laikmečio aktualijomis. Kulviečiui buvo pavesta pagrįsti kanonų teisės klausimą, kodėl kunigui neleidiama auginti plaukų bei barzdos, ir pasaulietinės teisės klausimą, liečiantį kareivio testamentą ir jam taikomas išimtis.

Būtinai Kulviečio doktorato proceso liudininkai, kaip įprasta, buvo Sienos universiteto studentai. Juos kandidatas pasirinkdavo pats, dažniausiai tai būdavo artimesni bičiuliai. Kulvietis buvo pasitelkęs du teisės studentus sieniečius Agostino Ubertini ir Incontro de Incontri bei vokiečių iš Bavarijos Martiną Traynerį. Pastarasis į Sieną atvyko labai panašiu metu kaip ir Kulvietis. Manychiau, jie galėjo būti pažįstami dar iš studijų Vokietijoje, visų pirma Leipzigo universitete, laikų. Iš karto po Kulviečio doktorato gynimo Trayneris iš Sienos išvyko (gal net kartu su Kulviečiu) ir doktoratą Sienoje apsigynė grįžęs gerokai vėliau, tik 1547 m. Įdomu tai, kad išvykti iš Sienos 1541 m. pradžioje jis galėjo dėl vienos miestą sukrėtusios inkvizicijai perduotos bylos, kurioje turėjo būti apklausiamas. Šios bylos metu buvo teisišamas augustinų vienuolis ir 1541 m. sudegintas miesto aikštėje. Užvaldytas minčių apie okultizmą ir galimybę savo valiai palenkti piktąją dvasią, jis nužudė elgetaujantią mergaitę ir jos širdį naudojo vienam iš eksperimentų. Teisme vienuolis liudijo būtent iš Traynerio, tarp studentų garsėjusio kaip nekromantijos žinovas, siekęs išgauti šios praktikos paslapčių. Pats Trayneris su nusikaltimu niekaip nebuvo susijęs, tačiau iš miesto galėjo išvykti vengdamas būti įtrauktas į didelio atgarsio sulaukusią istoriją.

– *Ar bus galima susipažinti su Kulviečio doktorato protokolu ir jo kontekstu išsamiau?*

– Šių metų pabaigoje Vilniaus universiteto mokslo periodikos žurnale „Literatūra“ bus publikuotas mano straipsnis, kuriame bus galima susipažinti su protokolo perrašu bei vertimu į lietuvių kalbą. Publikaciją lydės ir kokybiška paties protokolo fotokopija, kurią skelbti malonų sutikimą davė Sienos arkivyskupijos Paveldo departamentas. Ši publikacija bus visiems laisvai prieinama internete.

Jei tau šalta, galiu tave suvalgyti

Jei tau šalta, galiu tave suėsti, sako vilkas, apsikabinęs avį vienoje karikatūroje. Jie sėdi ant skardžio, žiūri į saulėlydį. Absurdiška, groteskiška, beveik gražu. Tarsi gyvenimas, kai susitinka internetinė antropologija, parasocialinis intymumas, paslėpta garbinimo ekonomika ir algoritmų diktuojama dėmesio rinkos logika, kurioje net ilgesys turi savo kainoraštį.

Vieną rytą pabudau ir pakėlusį lango roletus jį pamačiau. Esu visiškai automobilių analfabetė, bet šitą atpažinau – „Dodge“. Nufotografavau ir išsiučiau broliui. Tai įprasta mūsų bendravimo forma pamačius retus ar įdomius automobilių modelius. Purpurinis 2018 m. „Dodge Challenger SRT Demon“. Tokia mašina, kokią turėčiau, jei norėčiau visus suklaidinti ir nebijočiau nieko suvažinėti. Ji maskulininė, absurdiška, beveik performatyvi, bet kažkuo ir „barbiška“. Elsas Bandis turėjo tokią. Iš jos juokėsi jo žmona, vaikai, visas kvartalas. Bet jis niekad jos nepardavė. Ji buvo jo. Grįžusi iš darbo jos aikštelėje nebemačiau. Tarsi naktinis mylimasis, kuris vargiai grįš. Labiau man rūpėjo mašina, o ne tas, kas ją vairavo.

Tuo metu jau gyvenau dvigubą gyvenimą. Rytą keldavau ir tikrindavau, ar vyko tiesioginė transliacija Vajominge. Jeigu praleisdavau, tikrindavau, ar įrašas išliko. Bet jeigu spėdavau pagauti dar kelias naktibaldų tiesioginio eterio valandas, prasidėdavo žaidimas. Per tiesiogines „TikTok“ transliacijas siūsdavau dovanas: kelis centus ar eurais kainuojančius animacinius vaizdus, porą sekundžių mirgančius ekrane. Internetinė liturgija su savo ritualiniais ženklais. Aš – Pepė Le Pew, t. y. aš – Louis Theroux. Esu čia tik tam, kad atlikčiau žurnalistinį tyrimą.

Žinoma, numirčiau iš gėdos, jei kas nors, kas mane pažįsta, pamatytų, kad užsiimu tokiomis nesąmonėmis. Kad leidžiu pinigais trumpalaikiams ekrano blyksniams, kurie, tiesą sakant, susumavus gali kainuoti tiek kiek prabangus rankinukas. Bet ką tai suteikia? Balsą. Tiksliau, mano vardą, ištartą garsiai, teisingai, be lietuviškų klaidų, prie kurių jau buvau pripratusi. Išgirdusi Rozanos, Roksanos, Rositos vardus aš jau net nebetaisau pašnekovo. „Ačiū, Rosana. Myliu tave“, – sako jis angliškai. Nesvarbu, kad tai paviršutiniški, žaidybiniai paistalai. Tai – tarsi prisilietimas prie olimpo. Prisibeldimas prie inkų ar actekų dievybių, tik šįkart – interneto sukurto stambeldystės teatro. Demokratija, kuri leidžia kiekvienam nusipirkti sekundę amžinybės.

Pradėjusi gyventi šį dvigubą gyvenimą, greitai supratau, kad mano dievaitis tikriausiai pats sau dovanoja dovanas. Tiesioginio eterio dovanotojų pirmose eilėse švyti jo „internetiniai draugai“ – ištikimi avatarai, kurie, regis, gauna dovanas iš jo paties pinigų ir vėliau jas perdovanoja atgal. Cirkuliacija kaip barokinėje altoriaus puošyboje: auksas spindi, bet visada tas pats, tik persuktas iš vienos pusės į kitą. Taip Jeffree Staras, internetinio chaoso dievaitis, palaiko savo kosmetikos parduotuvės populiarumą. Ironiška, bet man pasirodė beveik garbinga būti jo dosniausių dovanotojų sąrašuose, nors tikrovėje tai buvo tik jo paties kapitalo atspindys. Ar mano ekonominė padėtis leidžia man tokius gestus? Ne. Bet kada aš paisiau finansinių taisyklių? Visada rinkausi paradoksą: būti racionaliam pasaulyje ir vis tiek pasiduoti keistam ritualui. Žinau, jis galbūt yra blogas žmogus, gal narkomanas, gal masonų numylėtinis, gal pinigų plovėjas, prekybos žmonėmis entuziastas, kadaise užverbuotas CZV, gal net viso to vienu metu hibridas. Bet kai žaviesi, imi matyti tik gerąsias savybes. Ta aklumo estetika yra pati seniausia žmonijos tradicija – užtenka atsiversti graikų tragedijas arba Bibliją.

Kiek mažiau nei Jeffree mane intrigavo jo internetinė komanda. Jeffree, norėdamas išlikti olimpe, turi kartais nusileisti ir į rūsius. Ir būtent ten jis randa savo ištikimus karius – žmones, kurių darbas yra būti matomiems. Jie, rodos, įkalinti savo kambariuose kaip įkaitai – darantys tiesiogines transliacijas kiaurą parą, atrodantys jau šiek tiek be sielos, bet vis tiek kovojantys dėl išlikimo šioje terpėje. Kartais Staras išleidžia savo darbštuolius kankinius pasižmonėti – pasikviečia į savo fizinę parduotuvę Vajomingo valstijoje, Kasperio miestelyje, – šalia saunų, plaukų priauginimo salonų, 15 minučių nuo ūkio, kur pats gyvena ir augina 500 jakų ir 6 kupranugarius. Lyg būtų pirkęs jų bandą tik tam, kad galėtų pasakyti „aš auginu jakus“, kai netikėtai būtų pakviestas į laidą „Hot Ones“ valgyti deginančių sparnelių. Neturėčiau jų teisti. Kas nenorėtų bent trumpai pasišildyti ryškiau ar blankiau šviečiančios žvaigždės šviesoje? Šie žmonės, man atrodo, daugiau ar mažiau nekalti pakalikai, kurie artimiesiems savo simbiotinius santykius aiškina labai paprastai: „Jis tiesiog labai vienišas.“ Stebiu tai kaip antropologė, tyrinėjanti sektą, kuri vietoj pelenų ar kraujo naudoja skystą matinį lūpdažį kaip sakramentą. Tai nėra tik rinkodara. Tai – šiuolaikinė liturgija. Ir Jeffree Staras – ne šiaip „asmenybė“. Jis – veidrodis, kuris atspindi tik tą, kuris jį glosto.

Ir čia – paradoksali šiluma. Nes gal tai ir yra tikroji šių ryšių valiuta: ne pinigai, ne šlovė, o bendras vienišumo atpažinimas. Vienatvė čia – kaip bendras loginis vardiklis. O jei jau vienišumas tampa dalijimosi pagrindu, gal tai yra ne tik simbiotiniai, bet ir ritualiniai santykiai? Kažkas tarp komunikacijos ir sektantiškos liturgijos.

Bandydama atrasti originalią karikatūrą, aptikau, kad daugumoje kitų kalbų vilkas aviai sako: jeigu tau liūdna, galiu tave suėsti. Man ši versija dar taiklesnė – poetiškesnė ir labiau atitinkanti būseną, kurią bandau aprašyti. Keista, beveik romantiška obsesija, dėl kurios kaltinti galiu tik save. Ir visgi būtent tą kibernetinį sociopatą pasirenku. Tą, kurio visiems nusikaltimams išvardinti pririnktų ne „PowerPoint“ skaidrių, o 3 sezonų po 12 serijų „Netflix“ seriale. Tą, kurio nusikaltimų analizę, atliktą Nikki Carreon, galima rasti „YouTube“ (trukmė – visa darbo diena, virš 8 valandų). Tiesą sakant, 95 % šios informacijos man jau buvo žinoma, nes įnirtingai nemėgau Jeffree jau nuo paauglystės, tik vėliau kažkas, pagal visus C. G. Jungo aprašytus modelius, persivertė. Likę 5 % mane nustebino, sukretė, gal net kiek atgrasė. Bet net tada – šitam *enfant terrible* vis tiek... galima kažką atleisti, juk jo egzistencija paremta tuo, kad ribos yra ne tiek pažeidžiamos, kiek performatyviai sprogdinamos.

Bet kai jau nusprendžiau, kad daugiau nebešersiu šios pabaisos, nebedovanosiu jam realius pinigus kainuojančių virtualių indulgencijų, įvyko epizodas, kuris mane priiršo dar tvirčiau. Vieną naktį, kol miegojau savo laiko juostoje, kažkas kitas jam priaukojo tiek širdelių, kad atėmė iš manęs pagrindinės dovanotojos titulą. Kažkoks Tomlinas su kraujo lašo emotikonu. Ir Jeffree net pasakė garsiai: „Tomlinas atėmė šį titulą iš Rosanos.“ Patikėkite – tai buvo tarsi šamaniškas kraujo nuleidimas. Kaip jis drįsta? Koks Tomlinas, koks anoniminis avataaras turi teisę iš manęs atimti šitą komišką, bet man reikšmingą titulą? Dar svarbiau – Jeffree prisiminė mano vardą. Jis jį pasakė, net nematydamas mano avataro tuo metu ekrane. Vadinasi, aš jau gyvenau jo mintyse.

Ar Lietuvos kultūros taryba paremtų tokią stipendiją – kūrybinį tyrimą apie paramos ir dėmesio mainų ekonomiką, kiek pinigų galima paaukoti internetiniam leviatanui, kad jis tau skirtų bent minutę savo dėmesio. Jei gaučiau stipendiją, dovanočiau Starui iš jos lėšų. Kultūros finansavimas virstų jo finansavimu. Mokesčių mokėtojų pinigai nukeliautų į Vajominge gyvenančio makiažo magnato ir jakų fermerio kišenę. Galbūt jis net išmoktų, kokiomis dienomis Lietuvoje pervedamos stipendijos. Įsimintų algoritmą. Jis juk gudrus verslininkas. Jau įsivaizduoju, kai pasigedęs manęs jis imtų klausyti: „Kur dingai?“ – tarsi manipuliuojantis alkoholio parduotuvės savininkas, pastebintis, kad jo ištikimiausias klientas nebeužsuka. „Na, žinokis – jeigu pamatysiu tave Jameso Charleso tiesioginiame eteryje dovanojančią jam bučinukus, gali net nebegrįžti.“ Internetinis kazino su moraliniu šantažu. Gal net turėčiau parašyti jam oficialų prašymą: „Užblokuok mane, nes aš išleidžiu visą savo atlyginimą tau.“ Žinoma, tai neskamba rimtai. Tai – karštilgiška internetinė fantazija. Bet šis ekstravagantiško blogiuko įvaizdis egzistuoja tarp realybės ir mito. Gal jis subliukštų, jei pamatytų jį tikrą – prie dviejų metrų šaldytuvo, ieškantį, ką užkąsti naktį. O gal kaip tik – būtent tada išdrįsčiau padovanoti jam didžiausią dovaną. „Jei tau šalta ir liūdna, suvalgyk mane.“

Kol tyrinėčiau internetinį garbinimo ritualą, pati pasigavau savotišką persekiotoją. Iš pradžių atrodė net miela. Ryte matydavau, kad kažkas žiūrėjo mano senos tinklalaidės „Menofestacija“ epizodus, kuriuose kalbinau jaunus menininkus. Peržiūros pasikartodavo: kartą vidurnaktį, kitąsyk paryčiais, kitą kartą sekmadienio rytą. Tarsi kažkas gyventų pagal savo slaptą ritmą, kurio paskutinis akordas – keli epizodai prieš užmiegant. Tapau kažkieno kito ritualu. Skaičius augo: trisdešimt, keturiasdešimt, penkiasdešimt peržiūrų. Mano laidų buvo lygiai tiek. Tada supratau: žiūri vienas žmogus, sistemingai, iš eilės. Pamažu ėmiau bijoti. Kas, jei manifestuodama savo susižavėjimą ekstravagantiška asmenybe pati netyčia įsigijau savo asmeninį maniaką? Įsivaizdavau scenarijų: jis stovi už kampo, laukia, kol išeisiu iš namų. Pradėjau svajoti apie ginklą – itališką „Berettą“, „Dodge“ automobilį greitam pabėgimui, dobermaną vietoj išsvajoto špico. Viskas dėl saugumo. Bet realybė buvo banalesnė ir kartu absurdiškesnė: jei šis žmogus iš tiesų mane seka, tai ne pačiu gudriausiu metodu – juk „Facebook“ peržiūros palieka pėdsaką. Galėtų žiūrėti tiesiog „YouTube“. Bet jis renkasi platformą, kur aš matau ataskaitą. Gudrumo pakanka tik tiek, kad niekad nepalieka „patinka“, netampa oficialiu sekėju, neišsiduoda. Vienas gerbėjas jau kelia nerimą. O kaip su tuo susitaiko internetinis baubas Jeffree? Jis tokių juk turi milijonus. Ar jis paranojiškai žvalgosi eidamas gatve, ar, atvirkščiai, jau įgijo imunitetą? Gal jam sekėjai – kaip foninis triukšmas, kaip

nuolatinis šuns lojimas kaime, kurio po kelių mėnesių tiesiog nebegirdi. O aš? Aš juk jau priaukojau jam tiek, kad galėtų savo šimto ginklų kolekciją papildyti amunicija. Jis gali mane suėsti mažais kąsneliais.

Manau, kad ši esė (jei tai apskritai esė, o ne metakomentarai, o gal tik dienoraščio iškarpa su blizgučiais arba akademinis pranešimas, persirengęs išpažintimi) tėra mano bandymas suvokti, kas iš tikrųjų yra meilė, priklausomybė, garbinimas ir ironija pasaulyje, kuriame viskas tapo realybės šou ar tiesiogine transliacija. Galbūt tai ir apie mane – apie „Juodąjį strazdą, giedantį nakties tyloje“, mano rašomą mokslinės fantastikos novelę, pasakojančią apie komandą, skraidinančią per visatą genetiškai modifikuotų žmogaus ir kandes hibridų krovinį. Istorija baigiasi pasiaukojimu. Ne romantiniu, ne religinės ekstazės aktu, bet labiau biologiniu: kai tampa maistu tiems, kuriuos glostei, kuriuos slaugei, kuriuos mokei niūniuoti tavo balsu. Kai supranti, kad jų prisilietimas prie tavo odos nėra smurtas. Tai pripažinimas. Toks rašymas – tai būdas atsigręžti į savo beprasmes, bet brangias mažas obsesijas ir suteikti joms tam tikrą religinį svorį. Tarsi būtum savo gyvenimo etnologė, kuri rinkdama nuotrupas, pastebėjimus, sapnus ir atsitiktinius dialogus kuria artefaktų kolekciją apie švelniai pakrikusį, bet nuoširdų žmogų. Tokį žmogų, kuris viena akimi nuolat žiūri į save iš šono. Todėl ir šis tekstas – apie bandymą suprasti, kaip estetiški ir emociniai absurdiškumas gali virsti orientyru. Tarsi kompasu, kuriam, žinoma, visiškai nerūpi geografinė kryptis.

Kartais rašančiam žmogui ženklai tiesiog atnešami ant lėkštutės. Jau rašydama šį tekstą, aiškiai suvokdama, koks beviltiškai juokingas yra pats veiksmas – siųsti pinigus kažkam, kas tave mato tik kaip dviejų eurų energijos pliūpsnį, – vis tiek išsiučiau jam tiek širdelių, kad jis pasiektų savo užsibrėžtą tikslą ekrane. Žinoma, padėkojo. Pasakė, kad malonu vėl mane matyti. Susigrąžinau titulą iš to nelemto Tomlino. Bet tada įvyko ženklas. Jo grožio lempoje pradėjo vimbti vabzdys. Jis pastebėjo ir atsinešė elektrinę teniso raketę – vabzdžių gaudyklę – ir komišškai klykdamas iš baimės nukratė kandį elektra. Bet štai kas: kandy – tai tie gyviai, kurių hibridus aprašinėju savo novelėje. Mintys apie ją, apie šį tekstą, apie visas tas vidines projekcijas ir išorinius paspaudimus – viskas susijungė. Ir nors tuo metu jis pasišaipė, kad gal ta kandis buvo Justino Bieberio žmonos siūstas šnipas (nes kaip tik buvo kritikavęs jos kosmetikos liniją), aš žinojau: ne. Tai buvau aš. Rašytoja iš Lietuvos. Vabzdys su paslėptu siužetu.

Atrodo, kad pati tikrovė prisijungė prie kūrybinio proceso – nustumdama ketvirtą sieną ir leisdamą man stebėti, kaip mano tekstas materializuojasi kito žmogaus ekrane. Vieną rytą, dar nebaigusi džiūti po dušo, paspaudžiau eilinį „bučiuojančių širdelių“ dovanėlės mygtuką jo „TikTok“ transliacijoje – ir mano vardas nuaidėjo visame virtualiame amfiteatre: „Rosana, mano mažasis baube.“ Po kelių akimirų, apsitašęs Helovyno kostiumu, jis pradėjo šnibždėti „pabučiuok mano kaukę“ ir išleido garsią, teatrališką aimaną, tarsi pasiektų malonumo kulminaciją ne per kūną, o per ekraną. Lyg kviesdamas bučiuoti ne jį, o jo parodomąjį „aš“, išsivyniojantį tarp *drag* estetikos, kapitalistinės ekstazės ir *camp* mistifikacijos. Ironiška, bet zodis „baubas“, kurį buvau ką tik pavartojęsi savo tekste, sugrįžo iš jo burnos kaip bumerangas – per jo niūniuojamą „Destiny’s Child“ dainą, per ekraną, per algoritminį sapną. Gal tai tik energinis sutapimas, bet man tai buvo šiuolaikinio dievuko epifanija, vos neperauganti į pašaipą jo paties garbintojui, kai išskyla klausimas, ar ką tik susimokėjai, kad prie tavęs priekabiatų nuotoliniu būdu. Kaip parašyti apie šitą momentą nebanaliai? Kaip išsaugoti jo absurdišką dviprasmybę: tai buvo tiek erotinis kontaktas, tiek teatro scena, tiek mistiškai sinchronizuota manija, kurioje pinigai tapo poetine forma. Kai kas kitiems tėra dviem eurai įkainotas lipšnumas, man tampa alegorija apie nenumaldomą geismo technologinę antropologiją – kaip mes trokštame būti matomi net per plastiką.

Norėčiau, kad pasirodžius šiam tekstui sutikti žmonės mane kamantinėtų, lyg jie būtų mano bendrininkai: „Na, kaip tau sekasi su tuo Jeffree? Ar jis bent pastebėjo tavo žinutę? Gal atrodė, kad kreipiasi tiesiai į tave?“ O gal bent jau pradėtų mane drausminti – su švelniu rūpesčiu, beveik gailesčiu: „Nebepildyk to rožinio milijonieriaus biudžeto savo sąskaita.“ Ir aš tik nusišypsočiau, nes žinau, kad ši ironija yra mano pačios sukurta drama, estetiškas eksperimentas, tekstu paversta obsesija. „Jei tau šalta ir liūdna, gali mane suvalgyti, – galiausiai sako avis, apkabinta vilko. – Bet vieną dieną tu suprasi, kad alkis buvo skanesnis už valgi.“

ALEKSANDER FIUT

Daugialypiai susitikimai. Czesławas Miłoszas ir Tomas Venclova

Jiedu iš tiesų galėjo niekada nesusitikti. Nors gimė toje pačioje žemėje, palyginti netoli vienas nuo kito. Juos iš pažiūros skyrė viskas: priklausymas skirtingoms kartoms, kultūrinė aplinka, istorinė patirtis. Bet viena juos siejo tikrai: jie, kaip Adomas Mickevičius, daug metų praleido nelaisvėje. Czesławas Miłoszas atėjo į pasaulį 1911 metais senelių dvare Šetenuose kaip rusų carų valdinys. Tomas Venclova gimė 1937 metais Klaipėdoje, kuri tada buvo lietuvių valstybės dalis, bet netrukus, kaip 1940 metais užgrobtų žemių gyventojas, tapo Sovietų Sąjungos piliečiu.

Miłoszas jau vaikystėje patyrė XX amžiaus siaubus: Pirmojo pasaulinio karo, Spalio perversmo, Lenkijos–Sovietų Rusijos karo, ir tos patirtys kartoja jį kūryboje kaip daugiau ar mažiau paslėpta trauma. Augo prieškariniame Vilniuje, studijų metais linko į kairiąsias pažiūras, bet kartu palaikė artimus santykius su lietuvių ir žydų aplinka. Paskui jo lemtimi tapo nacistinio ir sovietinio totalitarizmo patyrimas ir emigranto dalia. Venclova studijavo tame pačiame universitete, bet savo politines pažiūras ir literatūrinį skonį formavo kitomis sąlygomis. Jo santykis su Sovietų Sąjunga ir disidentinė politinė veikla, ypač Helsinkio žmogaus teisių komitete, lėmė, kad, panašiai kaip Miłoszas, atsidūrė emigracijoje.

Abu poetai tam tikru mastu pakartojo romantinį, ypač Mickevičiaus, pavyzdį: po studijų Vilniuje atsidūrė tremtyje ir dėstė slavų literatūrą užsienio universitetuose. Bet jų susitikimas nelabai romantiškais, žiauriais laikais vyko ne vaizduotės sferoje, o tikrovėje. Miłoszas ir Venclova susitiko ir artimai susidraugavo Jungtinėse Amerikos Valstijose ir skelbė labai panašias pažiūras. Abu aštriai ir ryžtingai pasisakė prieš sovietinį totalitarizmą ir rusišką imperializmą, bet kokias nacionalizmo, ksenofobijos bei antisemitizmo formas. Abiem buvo artimas kritiškas patriotizmas, abu reikalavo savo tautų pasididžiavimo kultūriniais pasiekimais, taip pat – drąsios, atviros ir sąžiningos akistatos su tamsiais, skaudžiais, o neretai ir kompromituojančiais tautų istorijų puslapiais. Abu visa savo kūryba ir vieša veikla įrodė, kad lenkų ir lietuvių santykius galima ir būtina grįsti ne nusistatymais, tarpusavio kaltinimais ir tendencingu, vienpusiu bendros istorijos interpretavimu, bet abipuse pagarba skirtumams, bendradarbiavimu ir draugyste. Abu, kaip matyti iš gausių liudijimų Barbaros Toruńczyk sudarytoje Czesławo Miłoszo ir Tomo Venclovos knygoje „Grįžimai Lietuvon“ (2012, liet. 2014), aktyviai veikė pirmiau dėl Lietuvos nepriklausomybės, o paskui dėl lenkų ir lietuvių suartėjimo. Todėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicija buvo jiems ne tiek spindulingas, širdį glostantis mitas, kiek skirtingų kultūrų toleravimą ir tautų bei šalia viena kitos toje pačioje žemėje gyvenančių etninių grupių simbiozės pavyzdys. Taip pat siaurai, vien kalbų kriterijumi grindžiamą tautinę tapatybę laikė klaidinga, prasilenkiančia su realijomis, lemiančia grėsmingus padarinius, vedančia į užsivėrimą nusistatymų sklidinoje bendruomenėje, į konfliktus bei abipusę izoliaciją.

[...]

Venclova su Miłoszu susitiko daug kartų: įvairiais laikais, skirtingose vietose, daugialypėse erdvėse. Kaip ir dera poetams, daugelis jų svarbiausių susitikimų vyko tekstų erdvėje. Jau tapo legenda tai, kad Tomas Venclova „Gimtąją Europą“ perskaitė lapas po lapo, kurie jam buvo siunčiami laiškuose iš užsienio į Vilnių, šitai apeinant sovietinę cenzūrą. Kaip prisimena, skaitė tą knygą ir Czesławo Miłoszo aprašytose vietose.

Miłoszas apie Venclovą išgirdo iš Josifo Brodskio. Laiške Jerzy Giedroycui 1972 metų gruodžio 10 dieną rašė, kad, anot Brodskio, „geriausias jaunas poetas Sovietų Sąjungoje yra Tomas Venclova – pasistengsiu gauti jo eilėraščių ir gal kelis išversti“. Tą pažadą tesėjo. Gavo tada išleistas eilėraščių knygos „Kalbos ženklas“ fotokopiją ir pagal pažodinį kolegės iš Kalifornijos Berklio universiteto vertimą išvertė į lenkų kalbą vieną to rinkinio eilėraštį „Pašnekesys žiemą“. To eilėraščio komentare prisipažįsta: „Labai susidraugavome su Tomu, kai jis atvažiavo į Berklį, ir esu dėkingas Josifui už tą pažintį. Taip Amerikoje susidarė rusų–lietuvių–lenkų poetų triumviratas, gal pranašystė tų laikų, kai mūsų tautų draugystė nebus parodija, kaip šiandien.“

Tomas Venclova neliko Miłoszui skolingas – išvertė į lietuvių kalbą jo eilėraščius „Campo di Fiori“, „Mittelbergheim“, „Filologija“ (kūrinį, skirtą lietuvių religinio rašytojo ir lingvisto Konstantino Sirvydo atminimui) bei ciklą „Lietuva po penkiasdešimt dvejų metų“. Taip pat 90-mečio proga dedikavo jam eilėraštį „Encomium insulae“. Daugelyje esė nuodugniai analizavo Miłoszo

poeziją. Sunkumus, su kuriais susidūrė versdamas Nobelio premijos laureato kūrinis, plačiai pakomentavo esė „Vertėjo savikritika“, kuri iš esmės yra puiki eilėraščio „Skriausti įpratęs“ interpretacija. Bet preciziškose buvusio Tartu mokyklos doktoranto išvadose taip pat glūdi esminės įžvalgos apie lenkų ir lietuvių poezijos sąsajas. Kaip rašo Venclova, nepaisant kalbos ir kultūros skirtumų, istoriniai abiejų kraštų ryšiai neturi sau lygių visoje Europoje. „Kelis šimtmečius abi kultūros žaidė komplikuotą žaidimą, kuris tam tikru mastu tęsiamas ir šiandien.“ Tas žaidimas buvo pavojingas lietuvių kalbai, nes tarp lietuvių elito lenkų kalba net iki XIX amžiaus stūmė lietuvių kalbą, o tai „ilgainiui, – kaip primena Venclova, – baigėsi abiejų šalių kelių išsiskyrimu, nesusipratimais ir net kovomis. Jau atgimimo ir baroko epochoje Mikalojus Daukša vertė Jakubo Wujeko, o Saliamonas Slavočinskis Jano Kochanowskio kūrinis.“ Tačiau drauge vyko priešingas procesas, t. y. lenkiškai rašantys autoriai naudojo lietuvių tautosaką ir mitologiją ir kūrė „egzotišką, sakralizuotą Lietuvos paveikslą“, taip pat formavo savotišką „etninį tipą“, kurį Venclova apibrėžia „lenkakalbio lietuviu“ pavadinimu, bei lenkų kalbos variantą, jo pavadintą „lietuviška lenkų kalba“. Anot Venclovos, tą „etninį tipą“ bei tą kalbos atmainą XIX amžiuje reprezentavo Mickevičius, o XX amžiuje – Miłoszas. Tuo būdu Venclova ne tik drąsiai ir originaliai reinterpretavo lenkišką žvilgsnį į kultūrinį ir kalbinį Lenkijos ir Lietuvos santykį, bet ir atrado Miłoszui vietą „lietuviškos lenkų kalbos“ srovėje.

Miłoszas tikriausiai nebūtų visiškai sutikęs su šiuo požiūriu. Verta atkreipti dėmesį, kad atmintiname trijų Nobelio premijos laureatų susitikime Vilniuje 2000 metų spalio 7 dieną, kur dalyvavo ir Wisława Szymborska, Günteris Grassas bei Tomas Venclova, Miłoszas prieštaravo tam, kad būtų laikomas lietuvių poetu, ir pabrėžė, kad nors gimė Lietuvos širdyje ir Kėdainių apskritis buvusi gailus jo poetinės vaizduotės šaltinis, jo protėviai nuo XVI amžiaus kalbėję lenkiškai, o jis pats išaugęs lenkų kultūros aplinkoje. Šiaip ar taip, per „lenkakalbio lietuviu“ koncepciją Venclova atskleidė gilią giminybę su Miłoszu ne tik dėl bendrų pažiūrų, bet ir, kaip pats vadina, per lietuvių kalbos „pirmykštį gaivalą“.

Miłoszas, kitaip nei Venclova, nekomentavo šio poetinės kūrybos, tikriausiai dėl to, kad silpnai mokėjo lietuvių kalbą. Tačiau visiems laikams įamžino jo asmenį bei juos siejusią draugystę dvejuose savo iškalba svariuose eilėraščiuose. Pirmiausia knygos „Himnas apie Perlą“ (1982) ciklo „Atskiras sąsiuvinis“ eilėraštyje „Metėlės žvaigždė“:

*Kai Tomas atvežė žinią, kad namų, kuriuose gimiau, nebėra,
Nei alėjos, nei parko, besileidžiančio upės link, nieko,
Man prisispavono sugrįžimo sapnas. Džiaugsmingas.
Spalvotas.*

*Mokėjau skraidyti.
Ir medžiai buvo dar didesni negu vaikystėje, nes augo net
tada, kai jų nebėliko.*

*Gimtųjų vietų ir tėvynės netektis,
Klajonės tarp svetimų tautų visą gyvenimą,
Tame netgi yra romantikos, kitaip sakant, galima pakęsti.**

Gal tai ne atsitiktinumas, kad Venclovos vardas pasirodo eilėraštyje, kuriame materialiam sunaikinimui, vykdytam totalitarinės valstybės, priešpriešinamas gimtinės atminimas. Nors dvaras Šetenuose ir jį juosiantis parkas sulyginti su žeme šeštajame dešimtmetyje, jie lieka nepaliesti Miłoszo atmintyje ir vaizduotėje ir, nepaisant istorijos įvykdyto blogio, visiems laikams įamžinti poetiniame žodyje. Skrydžiui sapne, kuris drauge yra vaizduotės polėkis, poetas paneigia naikinantį laiko bėgsmą ir istorijos griaujamą galią. Nepaisydamas nieko, grįžta į gimtuosius kraštus, kurie jam neprieinami dvigubai: jie ne tik jau nebeegzistuoja ankstesniu pavidalu, bet ir kaip tremtinys, atskirtas nuo jų plataus vandenyno, negali jų aplankyti dėl politinių priežasčių. Galėjo sugrįžti, panašiai kaip Venclova, – ir tai įgauna simbolinę prasmę, – tik tada, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę.

Kaip matyti, emigracijoje išryškėjo svarbiausia poetų – vietos ir likimo – bendrystė. Gimimo vietos, t. y. netektos tėvynės Lietuvos, o drauge ir tremties vietos. Taip pat likimo, nes tremčiai abu poetus pasmerkė pabėgimas iš komunistinės totalitarinės valstybės. Kartu Miłoszas, beje, ne pirmą kartą, reikšmingai modifikuoja nostalgiką romantinės poezijos modelį. Ištrėmimas iš tėvynės neprivalo tapti, kaip jis rašo, praeiksmu. Gimtųjų kraštų ilgesys nebūtinai lemia poetinės kalbos praradimą arba pasmerkia

pasyviam ir bevaliam nuvalkiotų romantinių klišių kartojimui. Nes kiekvieno poeto lemtis, nepriklausomai nuo jo aplinkos, yra vienatvė. Tai yra gyvenimas, kaip rašo su ironijos atspalviu, netgi romantiškas, t. y. pakeliamas.

Po šiuo teiginiu Venclova neabejotinai pasirašytų, nes ir jam tremtis buvo ir išsilaisvinimas iš sovietinio apynasrio, ir vidinės drąsos bei tikėjimo poezijos tvarumu išbandymas. „Dialogue apie Vilnių“, kuris buvo paskelbtas 1978-aisiais, praėjus pusantrų metų po Venclovos išvykimo iš Lietuvos, galima rasti ir žodžius, kurie skamba beveik kaip cituoto Miłoszo eilėraščio komentaras. Venclova, šiek tiek prieštaraudamas paplitusiems įsitikinimams, pabrėžia emigracijos privalumus. Ji tam tikru mastu panaši, kaip sako, į „pomirtinį gyvenimą“, nes suteikia galimybę susitikti su žmonėmis, kurių pažinimas atrodė nepasiekiamu svajonė. Kartu išsiskyrimas su senais bičiuliais ir pažįstamais atrodo toks galutinis, kad „kontaktai su jais turi truputį spiritistinį pobūdį“. Lietuvių poetas kiek provokuodamas deklaruoja, kad nejučia nostalgijos. Tačiau patirdavo ją, kaip prisipažįsta, kai gyvendamas Lietuvoje svajotojo lankyti Prancūzijos ar Italijos senovės paminklus, o tai jam suteikė tik emigracija. Jis jaučiasi prisirišęs prie Vilniaus, ypač jo architektūros, atmintinai pažįsta kiekvieną jo skersgatvį ir lanko jį sapnuose, bet kartu nenorėtų ten grįžti, nes gerokai sovietizuota to miesto atmosfera buvusi jam nepakenčiama.

Miłoszas dar kartą prisimena savo lietuvių bičiulį eilėraštyje „Jeilyje“, kuris prasideda iškalbingai:

*Sėdėjome gerdami degtinę, Brodskis, Venclova
Su savo gražiąja švede, aš, Richardas,
Šalia Art Gallery, baigiantis amžiu,
Kuris tarsi pabudo iš slogaus sapno
Ir nustebęs paklausė: Kas čia buvo?
Kaip galėjome? Gal žvaigždžių išsidėstymas,
Dėmės saulėje?*

Šiame dialoge dalyvauja artimi bičiuliai, bet jų balsai eilėraštyje lieka anoniminiai. Sunku išsiaiškinti, kas šią akimirką prabyla, negalime atmesti, kad balsai skamba tik mintyse paties autoriaus, kuris užduoda sau ir mums esminius klausimus, bet tik iš dalies į juos atsako. Taigi apie ką šis pokalbis? Be abejo, tai dvejonių ir išlygų kupinas bandymas susumuoti ir įvertinti tai, kas atsitiko XX amžiuje, „Didžiojoje pertraukoje“, tai yra po karo laikotarpio, okupacijos ir totalitarinių sistemų valdymo ir dominavimo. Būdinga tai, kad pokalbis – tikras ar prasimanytas – tytomis apeina istorinių patirčių siaubą, mirties stovyklas ir Gulagą, orumo praradimą ir milijonų žmonių gyvybių sunaikinimą. Kodėl? Kaip sako poetas:

*[...] Nes Istorija
Nustojo būti suvokiama. Mūsų padermė
Nepaklūsta jokiam protingam įstatymui,
Jos prigimties ribos nežinomos,
Ji nėra aš, tu, žmogus.*

Susikompromitavo ir lyg dūmai išsiskleidė Hegelio ir Marxo kurtos istorijos koncepcijos, paskelbta „istorijos pabaiga“. Tad kas belieka? Masinė, medijų varijuojama hedonizmo versija – rūpinimasis vien kūno kiaučiu, fizine kondicija, sveikata, išvaizda ir malonumais. XX amžiaus kūno religijos taisyklės drauge nustato dabartinė mada, verslas ir komercija.

Tai, be kita ko, yra „tobulo sekso instrukcijos, patarimai, / kaip sumažinti cholesterolį, / greito suliesėjimo metodai“. Taip pat lieka meno kultas. *Art Gallery* šešėlis verčia galvoti apie religijos pavadinimo fenomeną: religiją atstoja meno religija, bažnyčias – dailės galerijos, šventuosius – senovės meno meistrų garbinimas. Bet ar tikrai meninė forma, kaip mokė Baudelaire’as, yra nemirtinga? Ar jos trukmė tęsiasi už istorinės dimensijos ribų, ar siekia metafizinę sferą, „Kitapus ugnies“? Tikriausiai yra tai, kad ateities kartos darys sunkiai nuspėjamus pasirinkimus tarp meno kūrinį, įskaitant poezijos kūrinis. Pamiršdamos pačius kūrėjus, kad buvo jų „vidinis purvas / ir beprotybė, ir gėda, daug gėdos / stengsis surasti save tik geresnius“. Tuose žodžiuose aiškiausiai skamba karti ironija. Tačiau, nepaisant ironijos, Miłoszui ir jo pašnekovams – Brodskui, Venclovai ir Richardui Lourie – tik poezija atrodo siūlanti

Nukelta į p. 14 ►

* Cituojamas Czesławo Miłoszo eiles (čia ir toliau, kur kitaip nepažymėta) išvertė Eugenijus Ališanka.

Archyvų razinkos (2)

Prasidėjusi lapkričio dargana pastūmėjo ieškoti borutiškų šmaikštumų. Pasakojimų, kuriais profilaktiškai piktnaudžiautum. Ant stalo padėtos dvi paliegiusios bylos. Prieš pusę amžiaus įvietintos saugyklos lentynų pradžioje. Justi vėsomas nuo palaikomos 16 laipsnių temperatūros. Šiltnamio sąlygos galioja ir kultūriniam paveldui. Pageltę, pelėsiu išspalvoti jų lapai solidarizuojasi su Radausko verkiančiom liepom. Tik šios už lango – sezoninio slougičio ištiktos.

„Dėvėjo jis labai įdomią kepurę. Juodai blizgantis snapas per vidurį dėl fasono buvo įlaužtas. Gražiai nauaugęs berniokas. Su melsvu paltuku. Maištininkas. Revoliucionierius. Mėtytas ir vėtytas. Poetas originalas. Besiblašantis nenuorama“, – iš K. B. atsiminimų sukolekcionuoti epitetai skamba it nevykusi mįslė. Mėlynam fotografijų bylos viršely (dabar naudojami tik cemento spalvos) užrašytas rašytojo vardas ir pavardė. Suderinta su Borutos melsvu jaunystės paltuku. Po apačia nurodyti gimties–mirties metai (1905–1965). Toks įmanrus atsiminimų antkapis.

Tarp krūvos dokumentų, kurių *razinkų* paieškoms nespėjau įdarbinti, sušmėžuoja rašytojo pavardė. Atrodo, Jurgio Kunčino eilėraščio „Ką pasiimtum kartu“ mašinraštis iš aštuntojo dešimtmečio, o epigrafe – kukli dedikacija Borutai. Radinį, mažumėlę romantizuojant, įmanu pavadinti „poetine biografija“. Eilėraščio kalbantysis tarytum kreipiasi į rašytoją, klausdamas, ką šis pasiimtų su savimi, eidamas nuo „Suvalkijos lig Vienos“. Galiausiai – sakoma palikt net

kalbą, kurią, kaip ir viską, suras ir atims. Po akim įsiprašęs mašinraštis pirminį sumanymą tik patvirtino. Tegu būva lapkričio *razinkos* savotiška laudacija Borutai.

Literatūrologė Dalia Striogaitė 1970 m. spalį surinko ir užrašė rašytojo artimųjų ir Marijampolės mokytojų seminarijos kurso draug(i)ų pasakojimus apie Borutą, šiuo metu jie saugomi Lietuvos literatūros ir meno archyve. Reikėtų paminėti, kad tyrėja davė sutikimą surinktą medžiagą išskelti dienos švieson.

Archyvinėje byloje esama penkių asmenų – Marijos Pautieniūtės-Banionienės, Kostės Gudrevičiūtės-Lapinskienės, Jono Litinsko, Leokadijos Sirutytytės-Paštukienės ir Petro Urnevičiaus – pasakojimų. Mano akį pirmiausia patraukė atsiminimuose pieštuku atlikti (pašnekovų autorizuoti) taisyimai. Taip pat raudonu rašikliu įrašytos Striogaitės pastabos dėl kai kurių teksto vietų nepatikimumo. Pavyzdžiui, Jonas Litinskas, buvęs Borutos mokslo bičiulis Marijampolės mokytojų seminarijoje, teigia: „Jo [Borutos] maištinga, nerami siela pasireiškė kad ir tuo: vasarą, grįžęs į namus, suorganizavo per pačią rugiapjūtę darbininkus streikuoti prieš jo tėvą.“¹ Šalia įrašyta Striogaitės pastaba: „Šis faktas kiek įtartinai atrodo. Kiek klausiau kitų K. Borutos mokslo draugų, niekas nepatvirtino. Jei ir galėjo taip būti, tai su dideliomis išlygom.“² Įdomu, kad pasirenkama tokiu būdu materializuoti abejonę, kuri keičia ir veikia tokių tekstų skaitymo patirtį. Nors pati įtariai žiūri į „kalbėk, atmintie“ momentus,

anaiptol negaliu paneigti, kad kaip archyvarė išgyvenu nuolatinį smalsulio alkį, stygių, kurį tenka malšinti *razinkomis*.

Pradžioje užsiminiau apie šmaikštumus, tai reiktų žodžio ir laikytis. Ilgai sukusi galvą, kaip tuos atsiminimus „atverti“, vis dėlto pasielgiau gana savanaudiškai. Atrinkdama trumpus fragmentus pasikloviau nuojauta ir savuoju *razinkų* skoniu. Norinčius perskaityti viską galiu tik paraginti žygiuoti archyvan. Skilčiai pasirinkau nuotrauką iš Borutos laikų Marijampolės mokytojų seminarijoje. Fotografija įduota rašytojo kurso draugės Marytės Ambraziejūtės-Mauručienės. Kartu pridėtas prierasas iš pokalbio su Maryte ir tos pačios laidos auklėtinu Viktoru Senkumi, kurį taip pat 1970 m. spalį užrašė Striogaitė (žr. nuotrauką). Aplink fotografiją išdėlioti atsiminimai nebūtinai turi sąsają su joje esančiais asmenimis. Tokį vizualinį sprendimą motyvuojau tuo, kad juose vis dėlto pasakojama apie Borutos laiką mokytojų seminarijoje. Taip pat turėsiu nuvilti reiklų skaitytoją, kad Marytės atiduota nuotrauka neturi tikslios metrikos, todėl identifikuoti Borutos kurso draugų ir draugų šikart nepajėgiau. Pabaigai priminimas: visai neseniai leidykla „Slinkty“ išleido Borutos eilėraščių rinktinę „Gluosniai! Gluosniai! Gatvės! Gatvės!“ (sudarytojas Martynas Pumputis, įvadinio straipsnio autorė literatūrologė Aistė Kučinskienė), tad imkit, skaitykit ir permankykit drauge.

Archyvė B.

Jonas Litinskas, Marijampolės mokytojų seminarijos I laidos auklėtinis

„Seminarijos laikais K. Boruta mėgdavo jau savo apranga pabrėžti poeto keistumą, ypatingumą ir atrodyti kitoks negu visi: tai su koku ilgu apsiaustu, tai su kokia sulamdyta skrybėle. Spausdinosi seminarijoje leidžiamuose laikraščeliuose, šį tą – ir Amerikos spaudoje, kad gautų vieną kitą dolerį honoraro. K. Boruta dalyvaudavo seminaristų ginčuose, disputuose. Nors gal ir nebūdavo pats smarkiausias, bet dažnai pasižymėdavo, ir net ateitininkai sakydavo, kad iš K. Borutos ateityje galima daug tikėtis.“ [LLMA, f. 9, ap. 1, b. 8, l. 2r]

Petras Urnevičius, Marijampolės mokytojų seminarijos II laidos auklėtinis

„K. Boruta mokėsi vyresniame kurse. Buvo ūkininkaitis, gražiai nauaugęs – kaip sakoma, pienas ir kraujas. Energingas, bet santūrus – nusišypsodavo tik retais atvejais. Labai tvarkingas – vaikščiojo, kaip lazda prarijęs, drabužiai tik ką iš po laidynės. [...] K. Boruta su kitais moksleiviais leisdavo šapirografu spausdintus laikraščelius, daugiausia satyrinio pobūdžio. Atsimenu, leido „Šliurė“. Dabar vargu ar jie beišlikę, nes jau tada beskaitant į skutus pavirsdavo. [...] K. Boruta seminarijoje jau buvo žinomas kaip literatas. Pamenu, kaip jis skaitė kažkokios kuopelės susirinkime savo literatūrinį rašinį. Nebeprišimenu temos, liko tik bendras išpūdis: kažkas labai modernaus ir niūraus. Rožės, grotos, tamsūs šešėliai – kažkas chaotiško. Nesuprantama tada atrodė, o autorius, matyt, tuomet išgyveno kažkokią vidinę audrą.“ [LLMA, f. 9, ap. 1, b. 8, l. 5r–5v]

Prierasas: „Marijampolės mokytojų seminarija, 1921–22 m. m., II kursas. K. Boruta (kairėje pusėje, apačioje). Stovi I iš dešinės Vėdrinaitis, II (už jo) – V. Draskinis. K. Boruta su Draskiniu yra sėdėjęs viename suole. Didžiausia priešingybė vienas kitam. Draskinis – kairiųjų pažiūrų, labai rimtas vyras, K. Boruta tada buvo dar ateitininkas, todėl jie labai stipriai ginčydavosi. M. Ambraziejūtė-Mauručienė tiesiog tvirtina, kad Draskinis bus K. Borutą apšvietęs, pakreipęs kairėn. Draskinis buvo silpnos sveikatos, besimokydamas mirė. Nors mirė be kunigo, bet kun. Dambrasuko įsikišimo dėka buvo palaidotas kapinėse.“³

¹ LLMA, f. 9, ap. 1, b. 8, l. 2r. Publikacijoje šaltinių kalba ir rašyba išlaikyta.

² *Ibid.*

³ Kazys Boruta, LLMA, f. 9, ap. 1, b. 10, l. 1.

Leokadija Sirutytytė-Paštukienė, K. Borutos pusseserė

„K. Boruta buvo labai tiesus žmogus – drėbdavo į akis tiesiai, ką reikia ir ko gal nereikia sakyti. Stengdavosi išlaikyti išorinį ir vidinį paprastumą. Kartais jam sakydavau: „Kazy, tu gi galėtum nors apsirengti geriau.“ Jis atšaudavo: „O man ir taip gerai.“ Nekreipdavo didesnio dėmesio į išorę. Su K. Boruta artimiau bendravome Telsiuose. 1927–8 ar 1928–9 mokslo metais, kai jis ten kurį laiką dėstė lietuvių k. ir literatūrą žydų gimnazijoje, o aš mokytojavau M. Valančiaus gimnazijoje ir pedagoginėje mokykloje (dėščiau biologiją). Apie šį K. Borutos gyvenimo laikotarpį iš viso mažai kur rašoma. Tada dažnai susitikdavome, jis užeidavo pasikalbėti, arbatos išgerti. Abu buvome geri čiuožėjai ir mėgdavome čiuožti. Kazys eidavo į čiuožyklą kasdien; jei nespėdavo anksčiau, tai eidavo nors labai vėlai, kai jau nieko čiuožykloje nebūdavo.“ [LLMA, f. 9, ap. 1, b. 8, l. 3r]

Kostė Gurevičiūtė-Lapinskienė, Marijampolės mokytojų seminarijos II laidos auklėtinė

„K. Boruta mokėsi vyresniame kurse, buvo draugiškas, jį visi mylėjo. Jis patiko merginoms, kad gražus, o dar imponavo, kad jis kiek šalinosi visų, vis užsimąstęs, užsisvajojęs. Jis mėgo skaityti referatus, ir jau tada visi sprendė, kad bus rašytojas. Rašinėjo eilėraščius.“ [LLMA, f. 9, ap. 1, b. 8, l. 1r]

Pušku pušku stikliniais takais

Atėjo šiandieną močiutė, raudona skara kaklą pasidabinusi. Raudona skara kaip iš Editos Radvilavičiūtės-Utarienės vitražo „Be vilties nėra jokio daugiau...“. Čia jau pavadinime cituojamas Murakami.

– Ar aš jums nepatrukdžiau? – švelniai krūptelėjau, nes kaip iš kanapių išniro močiutė, žvitriomis akutėmis į mane stebeilijanti. Akutės, kaip dvi stiklinės sagutės, saulės šviesoje net žibėjo.

– Atsiprašau?

– Ar nepatrukdžiau, nes, matau, tame mažame kambarėlyje buvote, – parodė pirštu į pirmo aukšto verandėlę, kur Igno Meidaus patriotiški vitražai darbai sukabinti, – o kai aš atėjau, visai kiek per ankšta pasidarė, tai, mačiau, jūs išėjote.

– Ne, nesutrukdėte visai.

Nesusių veiksniai, tiesiog apsidairiau ir išėjau. Dar gobšiai prisikirtau vaišių – nostalgikų ananasinių saldainių ir kavos. Bet ji, regis, mano atsakymo ir nesiklausė, gal šiaip panoru su kuo pasišnekėti. Būna taip su tomis močiutėmis. Ir gerai, prašau jūsų visų – kalbėkitės su senukais!

– O aš, vaikeliai, čia ateinu jau antrą kartą. Juk visai netolimais gyvenu. Atėjau pažiūrėti, kaip dienos metą pro

Rūta Lipaitė. Širma. Autorės nuotrauka

spalvotą stiklą skleidžiasi šviesa. Tikiuosi, dar bus jos pakankamai.

Aš dar pavymui pagyriau jos raudoną skarą, bet ji turbūt jau neišgirdusi įvijais laiptais nubindzeno į galerijos antrą aukštą, švelniai puškuodama su kiekvienu atodūsiu, tarsi tas „Ežiukas rūke“ iš Juriiaus Noršteino pasakos.

Viltis, spalvotais spinduliais pasidabinusi. Viltis dar pamatyti šviesą. Kai kur tie spinduliai net išpiešti – ar tik ne Jurgos Uzdilaitės „Smėlio ir laiko istorijose“? Dailiai tie spinduliai dar sudėlioti ir idiliškame pastato kieme, kur ne kur pro langą pažvelgsi ir tave pasitiks dangumi ropojantys debesys, švelniai šnarantys medžiai ir nuo vėjo plazdančios ežero bangelės. Spinduliai ir darbuose, ir besiskverbiantys pro darbus, tarsi pro kokią magišką miško proslyną – kartu šoka mėlyni, žali, geltoni, raudoni, violetiniai... Kaip visokiųjų rūšių žaltyvkslės. Menininkų vaizduotė tarsi prasismelkia pro stiklą ir rodosi vis kitokia. Tai pro jų darbus mes žvelgiame į jų sielas, kaip pro spalvotus akinius. Įdomu – tik neradau nė vienu „rožinių akinių“.

Restauruotame vilties name – senojoje klebonijoje – prikabinta gausybė vitražo dirbinių. Trakiškasis pasididžiavi-

Simonės Brillarelli „W. I. P.“

Žiūrint į meno kūrinį, mane neretai domina tų kūrinių kūrejai. Norisi žinoti, kokia jų kasdienybė, mėginu įsivaizduoti, kuo jie gyvena, kaip generuoja idėjas. Vilioja kūrėjo laisvė priimti neapibrėžtumą, kurį įvardinus atsiveria išsamesnė meno kūrinio patirtis.

Simonės Brillarelli paroda-projektas Vilniaus vaikų ir jaunimo meno galerijoje kaip tik yra proga vykstančius procesus stebėti iš menininko perspektyvos. Reziduodamas Vilniuje, jis kuria tiesiogiai ir mes galime tai matyti, patirti. Brillarelli performatyvumas iš esmės yra refleksyvus aktas: stebėdamas aplinką ir save, jis dar ir dar kartą išgyvena savo asmeninį laiką, detalizuoja praeities įvykius dabartyje.

Malvina Jelinskaitė

– Į susitikimą atėjau be išankstinių klausimų ne todėl, kad nepasiroščiau, o todėl, kad pasitikiu jūsų pabrėžiamu kūrybinio principu „work in progress“ (w. i. p.), kuriame daug vietos atsitiktinumams ir iš to kylančioms naujoms idėjoms.

– Taip, kurdamas čia, aš galiu pakeisti pradinės idėjos reikšmę, pakeisti ir pačią idėją apskritai. Esu laisvas keisti ne tik pradines idėjas, sukurtų kūrinių vietas, bet ir pačius kūrinius. Ypač kai su manimi toks drąsus kuratorius kaip Joaquin Mora, kuris niekada nieko neišsigąsta, net jei sugalvočiau arklį į galeriją atsivaryti. Tai mane įkvepia. Jaučiuosi saugiai. Rezidencijos atidarymo dieną pabudau truputį „debesuotas“ (*cloudy in my head*) ir buvo aišku, kad turiu pakeisti viską, ką buvau parodoje padaręs vakar, nes taip aš jaučiu dabar ir jaučiu tai visiškai kitaip. Kai žmonės galerijoje kalbasi apžiūrinėdami paveikslus, aš galiu nugarinti kokią žodį ar sakinį, kuris mane užkabina, jį užrašau kūrinyje ir jis keičia kūrinio prasmę. Prie nenumatytų idėjų priskirčiau ir bendrą kūrybinį projektą su Stauskaitės meno mokyklos vaikais ir pačia Jūrate Stauskaite.

– Esate atviras atsitiktinumams ir kasdieniams nutikimams, sutapimams, asociacijoms, tačiau ar yra koks balansas, taisyklė tarp suplanuoto ir atsitiktinai nutikusio? Turite išankstinių planų, kurių nepakeisite jokiomis aplinkybėmis ar esant geriems, reikšmingiems sutapimams?

– Geras klausimas. Taip, pagrindinė tema vis dar yra, bet ji keičiasi kasdien, kartais ir visiškai pasikeičia... Man patinka tas „praradimas“, negalvoju apie tai daug. Tai kaip skliaustai, kuriuos turiu progos užpildyti. Atsitiktinumai yra gražiausia, kas gali nutikti, jie padeda rasti naujus kelius, tik turiu būti judesyje tiesiogine, fizine prasme.

– Kas jūsų sugeneruotame projekte jau pasikeitė?

– Parodos pagrindinė struktūra buvo suplanuota dar gegužę Milane, mano namuose, – studijoje, kur mane veikė visai kita aplinka, nei radau čia atvykęs. Galerijos erdvę įsivaizdavau didesnę, neatkreipiau dėmesio į šį savotišką koridorių pirmoje galerijos salėje.

Iš pradžių galvojau tuos PVC plastikus kabinti tiesiogiai ant sienos, bet atvažiuojęs į Vilnių pastebėjau tiek daug miesto rekonstrukcijų, renovacijų, aptvertų statyviečių, jog panorau savo kūrybos erdvėje matyti lygiai tokius pat metalinius pastolius, kad galėčiau jaustis kaip savotiškoje statybvietėje, kurios tvoros išmargintos reklama ir grafichiais. O grafičiai mieste man apskritai yra globali, keista situacija ne tik Vilniuje ir manau, kad yra gerai kažką apie tai pasakyti.

Žaisdamas su pavadinimu „W. I. P.“ – darbai vykdomi (*Work in Progress*), ką aš tapau (*What I Paint*), kada aš panikuoju (*When I Panic*) etc. – mėginu surasti atsakymą, kurio beieškant kyla ir nemažai klausimų, į kuriuos vėl ieškau nors kokių atsakymų, nebūtinai oficialių.

– Jūsų kuriamame procese vyksta viskas, kas gali, galėjo ir galės įvykti, o disciplina tokioje progresive yra svarbi?

Joaquino Moros nuotrauka

– Darau tik tai, ką jaučiu norintis daryti, nesu rutinos žmogus. Dvi pastarąsias dienas ilgai dirbau prie paveikslų ir žinau, kad būtent dabar aš turiu pabaigti šį kambarį ir judėti į kažką kita, bet vizualizacijos pabaiga, žinau, bus lengva.

– Savo kūryboje į pirmą planą iškeldamas tėkmę, procesą, progresą, teigiate, kad vystote, plečiate savo protą laike (*develop your mind in time*), o laikas formuoja protą (*time shapes your mind*). Kaip tai tiesiogiai pasireiškia kūriniuose?

– Dirbdamas aš sureikšminu patį kūrybinį gestą, kurį atlieku su tam tikru fiziniu judesiu ir taip generuoju patyrimus. Mano asmeninis gyvenimas tikrai atsispindi mano kūryboje. Aš juos maišau, miksuoju, jie man susilieja, susipina.

– Jūsų „W. I. P.“ man yra savotiškas laiko reikšmės sinonimas, artimas Henri Bergsono laiko sampratai. Pasak filosofo, vidinis laikas, išgyvenamas sąmonėje kaip trukmė (*pranc. durée*), ir yra tikrasis laikas, kurį apmąstyti logiškai yra sunku, nes protas linkęs erdvinti laiką, paversti jį matuojamu atkarpomis. Todėl, norėdami suprasti tikrąjį laiką, turime ne analizuoti, o intuitiesiai įsijausti į savo vidinę patirtį. Būtent intuicija leidžia suvokti trukmės tėkmę tiesiogiai, be erdvinių ar matematinių sąvokų, bet toks laikas yra panašesnis į srautą ar melodiją, kur viena nata pereina į kitą, išlaikydama visumos tęstinumą. Tą jūs ir darote – įsklausote?

– Taip, aš žaidžiu su laiku čia ir dabar. Būtent su laiku dabartyje, bet ne pačia dabartimi. Tam tikru aspektu mes esame nusistatę prieš laiką, bet aš noriu su juo žaisti ir tai nėra Piterio Peno sindromas, nors kurdamas aš iš tiesų gyvenau savo trisdešimtaisiais ar keturiasdešimtaisiais gyvenimo metais, atsivežiau čia žaislų, su kuriais žaidžiau, kai man buvo septyneri. Taip pajuntu atotrūkį, bet jaučiuosi artimesnis.

– Tokia kūrybinė būseną man primena filosofo Aleksandro Piatigorskio plėtotą refleksyvaus stebėtojo poziciją, kuri siejasi su sąmonės savistaba, reikšminga ir fenomenologinei tradicijai Vakaruose (ypač Edmundo Husserlio ir Jeano-Paulio Sartre'o refleksijoms apie sąmonę).

– Neretai naudoju įvairias sąmonės vizualizacijos technikas ir įvaizdinu savo prisiminimus iš praeities. Visada žinau, kokia technika vieną ar kitą idėją realizuosiu, bet turinys dar būna neišryškėjęs. Kadangi nesiorientuoju į abstraktą, tai koncentruojuosi į kontekstą ir taip randasi išraiškos forma... kuomet net juokingi anekdotai gali tapti reikšmingi ir svarbūs.

– Žaisdamas su laiku, parodoje esate linkęs kartoti žodžius ar sakinius. Raidžių rašto variacijos asociatyviai

primena automatinį rašymą. Kurdamas gėlių variacijas, kartojate jų spalvas, dėmes, nuvarvinimus. Pasikartojimai kuria ritmą, kuris jums yra svarbus, taip?

– Kartojimas, pasikartojimas mano kūryboje veikia kaip šablonas. Tačiau galimybė jį sulaužyti ar atsitraukti nuo jo leidžia man pažūrėti į tą patį dalyką kitu būdu, susitelkiant į pačią ekspresiją ir judesį.

– Jau dešimta diena jūs kasdien ateinate į tą pačią erdvę ir reguliariai joje kuriate – kartojate. Kaip atsirado popieriuje daug kartų išrašyta frazė „Repetition make you lose meaning“, kuri pažodžiui išvertus reikštų, kad „kartojimas atima prasmę, naikina reikšmę“?

– Visi geri dalykai, kurie nutinka, norisi, kad pasikartotų (juokiasi). Kai kartojame be sąmoningumo – prarandame prasmę, bet kartodamas sąmoningai – kažką sukuri. Parodoje aš kalbu apie laisvę. Apie kūrybinio gesto laisvę, kuri yra universali.

– Gėlės parodoje kaip tik tai ir atskleidžia. Jų ritmo laisvėje – virš gėlių, ant gėlių, po gėlėmis – pieštuku užrašote žodžius, sąvokas, teiginius, pavyzdžiui: „pasilgau tavęs“, „pasakyk jam“, „susikaupk“, „įtampa“, „posūkio taškas“, „dar vienas“, „sutik tą vienintelį“, „didesnis“, „rožinis triukšmas“, „atleisk“ etc. Užrašai prideda konceptualumo, skatina mąstyti. „Gėlių“ linkėjimai ar afirmacijos „gėlėms“ ateina savaime?

– Vienu metu susikabinu keliolika tuščių popieriaus lapų, susimaišau spalvas ir pradėdu darbą. Ta pačia spalva, pavyzdžiui, mėlyna, „apeinu“ visus lapus, tada imu kitą spalvą. Ir taip aktyviai judėdamas – sluoksniuojau. Žodžius surašau paskui, per kelias valandas. Žaidžiu sluoksniais ir tai įvaizdinu savo instaliacijoje su peršviečiamomis plokštėmis, kurios sudaro išbaigtą vaizdą tik keičiant perspektyvą ir radus tikslų kampą.

– Instaliacija netgi atspindi žiūrintįjį... Kaip apibrėžtumėte, įvardytumėte savo parodos modelį?

– Keturi kambariai, kuriuose vyksta žaidimas su laiku. Dabartis, jaunystė, vaikystė. Parodoje eksperimentuoju judėdamas nuo visiškai aktualios dabarties link atkartojamos dabarties.

Pirmame kambaryje žaidžiu su tuo, ką matau aplinkoje. Grafičiai yra tas paprastas gyvenimas, nutinkantis miesto gatvėse ant sienų. Antrame kambaryje – mano įprastinė būseną, darbai, kurie yra savotiška vizitinė kortelė, jais esu atpažįstamas. Šios gėlės yra sukurtos būtent čia ir būtent dabar, 2025-aisiais, bet primena kūrinius iš 2022, 2023, 2024-ųjų.

Trečiame galerijos kambaryje įrengiau savotišką juodąją dėžę, kur žmonės galės judėti koku nuri tempu. Jie vaikščios, šoks, gal šokinės, o jų kūnų fragmentai susilies į naujas hibridines figūras. Šokantys žmonės siejasi su mano reivo dienomis, kai išgyvenimai buvo itin intensyvūs ir spalvoti: pirmoji meilė etc. Noriu išreikšti bendravimo intensyvumą, čia bus daug muzikantų. Man patinka žaisti su kamufliažu, kamufliažiniais dalykais. Patirtis kuriant animaciją, muzikinius videoklipus, kai man buvo dvidešimt–trisdešimt metų, kai organizavau renginius, dalyvavau vakarėliuose, grojau, prodiusavau, dalyvavau turuose, įsilieja į dabar kuriamą instaliaciją. Muzika yra reikšminga mano gyvenimo dalis. Guluosi ir keliuosi su muzika. Parodoje kuriu ritmą, kuris mus jungia ir keičia.

– Jūsų vaikystės kambarys pribloškia jausmu „lyg po karo“, kambarys atrodo, tarsi būtų paliktas staiga, nelaimėi ištikus – žaislai išmėtyti, piešiniai pasklide, lova neklota, viskas moliu lyg purvu apdrabstyta. Kodėl savo vaikystės kambariui sukurti pasirinkote molį?

– Naudojau molį, nes tai medžiaga, kuri kilus potvyniui gali sunaikinti visą jūsų namą ir palikti didelį pėdsaką jūsų gyvenime, bet taip pat tai yra medžiaga, kurią naudoju kurdamas ir modeliudamas savo vazas bei skulptūras. Molis man turi dvejopą prasmę... Instaliacija yra tiesioginė asociacija su 1992 metais išgyventu potvyniu, kuris sunaikino mano vaikystės namus. Čia pakabinu ir savo tapytą paveikslą iš 1987-ųjų. Mama jį turėjo išsaugojusi ir perdavė man.

– Kokiai mokyklai, srovei ar judėjimui save priskirtumėte?

– Sudėtinga save įsprausti į kurią nors vieną kryptį. Meno pasaulyje specializacijos yra gerokai išsiplėtusios, įsiliejusios viena į kitą ir absorbuotos. Mes linkę suasmeninti bendrybes, dažnai vadovaujamės konvencijomis, kuriame kartotes, bet kartu kiekvienas menininkas esame daugiau mažiau išgryninę savo kūrybinę raišką, turime savo kalbą, kuria reiškiamės, ir negali iš tos kalbos ištraukti tiesiog detalę ar nukopijuoti elementą. Mane kartais lygina su Cy Twombly ir man jo kūryba labai patinka, bet jaučiuosi ištobulinęs savo alfabetą, nes daug metų esu mane (tapyba, skulptūros, iliustracijos, skaitmeniniai dalykai, reklama), kaip ir muzikoje esu.

Simonės Brillarelli paroda „W. I. P. (Work in Progress)“ VVJ meno galerijoje (Vilniaus g. 39, Vilnius) veikia iki lapkričio 19 d.

mas. Senoji klebonija dar 2018 metais tebuvo apleista, apgriuvisi, kaip beiškrentantys pieniniai dantys, o Lietuvos kultūros ministerijai dosniai skyrus 780 000 eurų, atstatyta, tapusi jaukiu mediniu namuku su saugomomis grindimis (prieš įeidamas privalai užsimauti mėlynus antbačius – kad nesubraižytum parketo).

Kuklus tas lietuvių stiklo objektų menas. Kuklus, romus ir vietomis religingas, švelniai erotišką ar netgi kaimiškai buitiską. Tačiau religija čia tarsi patalas „nusikloja į temą“. Taip ir reikia – prie bažnytinės klebonijos dvasios prisitaikyti. Gudru. Pastato istorija su visais savo rudimentais jungiasi su laikinąja paroda tarsi du susitikę bendrakeleiviai. Du keleiviai, du mėnesius čia tūnosiantys. Kviečiantys ne vien močiutę, bet ir tave atklysti pirmą, o galbūt net ir antrą kartą. Kiek nori. Aš buvau tris. Koks stiklas romus ir tvirtas tamsų vakarą. Koks švelnus ir viltingas šviesią dieną.

Bene labiausiai mane traukia Viktoro Dailidėno darbai. Atrodo kaip be proto ištaigingi griliažiniai saldainiai, aptraukti šokolado pluta. Tik ir trokštu juos

perpjauti ir susigrūsti į burną. Ypač „Pušies kryžius“, o gal net ir „Nebylius stebėtojus“. Kartais juk būna, kad daiktai savo struktūromis / tekstūromis visai kitokias asociacijas beregint suteikia – taip ir čia. Įdomu, ar ir tau taip nutiktų? O gal tau paprasčiausiai patiktų, kaip šauniai čia įžvelgtas pušies kryžius, ir paskui bene kiekviename medyje miške nebegalėtum „atmatyti“ kryžiaus? O gal „Nebylius stebėtojai“ tave išgąsdintų ir primintų vaikystės nakties siaubus? Arba nešvankiai mintį pakulentų „Žemynos“ papas? Ir gal galiausiai tave nuplukdytų paslaptįgasis „Baltijos bangos“ veidas, nuskraidintų „Dangaus lenktynės“?

Lietuviškąją kaimo buitį mena Rūta Lipaitė, sunkiasvorioje surūdijusiuose daiktuose įtalinusi skaidrų stiklą. Šis kaip išsiplėtęs, apšerkšnijęs vanduo šaltą žiemą pirkioje („balta, balta – kur dairais...“). Atrodo, jei paliesi, nušalsi. Kuklų, gūdų kaimą prisiminsi. Klaidžioje sniego pūgoje nuskęsi. Susispietusios jos

IGNĖ STUART

Viduržiemio žarijos

Sakalai apsilpo – nepajėgia įpūsti ugnies
į pabalusius debesų skruostus.

Tuščia jų, grėžiuosi vidun.

Čia – žarijos vis dar išspindi
tą blausią viduržiemio kaitrą,
tuos laumių kerus,
tas slapiausias pasijas.

Galėčiau šitaip žiūrėti ilgai, jausdama,
kaip iš lėto tampu kažin kuo kitu,
pačiai sau vos bepažįstama.

Tai ne jau teks iš naujo galuotis,
bandant įsivardyti,
kokią čia pasiuntinystę man ruošia
tos raudonos ugnelės ir ta ūksminga
miškų gūduma, ir tie žėruojantys sakalų
sparnų mostai, kantriai šaukiantys
tykumas nusileisti žemiau
ir smarkiau apglėbti medžių vainikus,
ir labiau suspindinti ežerų vandenis.

Norėjau dar kažką pasakyti,
bet dabar jau
ne taip ir svarbu.

Sielos judesiai

Įpusėjus rudeniiui,
mano siela nusidažo rauzgana spalva.

Tarsi ko laukdama, tarsi ne,
ji parimsta prie atvėsusių akmenų,
gėlo vandens, leisgyvių smilgų
ir traukia į save dulsią lelijų šviesą –
praėjusių dienų prisiminimą.

Įpusėjus rudeniiui,
mano siela nusidažo rauzgana spalva
ir giliai atsidūsta.

Dabar ji mažai ko betrokšta –
tik ilgai stebėt guvius vėjų šuorus,
jų paikus pakvailiojimus,
blėstant pavakario šviesos srautams.

Įpusėjus rudeniiui,
mano siela nusidažo rauzgana spalva
ir, lyg niekur nieko,
pražysta.

Be to, ji ima elgtis kiek išdykėliškai:
nejučia tampa gamtos dalimi,
pamažėl atsiveria ir sminga dirvon –
kaip keistas paukštis, kaitri kibirkštis,
kaip ta raganiška, ta raganiška
rudinės rožės
širdis.

Paukščių dūšios

Paukščiai išskrido labiau kūnais nei dūšiomis.
Šios, užsilikusios nutilusiuos miškuos, plikuos laukuos,
kad plazda, kad plaka. Bet mes jų negirdime,
o jei ką ir nugirstame, tai nebent širdimi,
nesuprasdami iki galo,
kas tai.

Pusiau gėlės

Lapkričio gėlės,
jūs vis labiau primenat vėles,
kasryt sugrįžtančias iš tylių mirties pakraščių.

Rodos, būsit ragavusios Letos vandens –
mažumėlę apdūjusios,
spindit jau kito pasaulio šerkšnu.

Apsčiai prisipildę beminčio žinojimo,
dabar esate artimesnės žvaigždės
nei juodai žemei, iš kurios stiebiatės.

Vargu ar įminsiu giliausiąjį jūsų troškimą.

Kad gudrios, atspėkite manąjį.

Eglė Kuckaitė. Tu virpi iš laimės. 2019

Lengvai neužgesinami gaisrai

Spalis tai liepsnojo, tai smilko, ruseno.
Medžių kūnais ir lyg to būtų maža – manim.

Dieną naktį tai degiau, tai smilkau,
nors to neprašiau nei norėjau.

Užtekę būtų ir to medžių kilnaus paliepsnojimo.

Pasitaiko tokių pusamžės sielos gaisrų –
lengvai neprieisi, vandeniui neužblėnsi.

Ugnis tik plečiasi, troškulys gilėja.

Ką su tuo daryti – neaišku niekam.
Lieka neaišku, kas padegėjas.

Kas iš to gaisro, tų plieskiančių liepsnelių,
neleidžiančių miegoti
likusio gyvenimo?

Rugpjūtis, jūra

Esu šiapus,
o ten už kalvos ir trupučio kelio mišku – jūra.
Žinau, dabar jos kūne veriasi žaizda,
kurios raudonis tol mirksta sūriuos vandenuos,
kolei su visai užsitraukia. Kad man gi šitaip.

Labai panorėjus, galėčiau paėjėt iki jūros,
pažiūrėti, kaip sutemos – skaidrios, besvorės –
be vargo užburia krantus.

Bet šįvakar man pakanka žinoti,
kad jūra yra visai čia pat,
kad virš jos skubriai šaudydamos kregždės
audžia neperprantamus raštus,
o melsvi vandenys tyvuliuoja visai be garso.
Man nebūtina viso to pamatyti,
kad suprasčiau šio vakaro paslaptį
ir pajusčiau, kaip beatodairiškai smarkiai
mano gyslomis srūva gyvastis.

Viso šito pakanka,
kad leisčiau savo kančiai plačiai išsiskleisti,
o šioji, tartum laisvę pajutusi paukštė,
netikėtai suplaktų sparnais
ir pakiltų sau skristi –
tolyn, tolyn,
ten, kur jai ir vieta.

Neišsipildžiusi pranašystė

Vasaros nebus.
Šaltas lietus pliekia gluosniams šonus.

Jausmai dar nuo žiemos išalę ir giliai užrakinti,
o raktas bala žino kur pasimetęs.
Tikriausiai pelės.

Vasaros nebus.

Paryčiais prižadinęs katinas
staiga apsigalvoja ir atsisako žengti pro duris –
kokių velnių šaldyti letenas?

Kaitros nematysime.

Pašvilpkit balzaminės sutemos,
švelniai atveriančios mylimiesiems vartus.

Liksime vieniši.

Jausmai paliks sustingę,
o ir pats gyvenimas taps šaltas ir negyvas,
uždaras ir atsitolinęs.

Gyvensime, bet mūsų kūnais
nesruvens paukščių giesmės,
gėlės nekraus pumpurų nei sužys mummyse,
lyg šviesiame sapne.

Gera dvasia

Sakyčiau, kad dvasia vilnijo iš pietų.

Galbūt nuo jūros šiltasmėlio kranto,
gavių miškų buveinių ar balzgano alyvų kalno
miesto pakrašty... Koks skirtumas,
iš kur ji ten vilnijo.

Jaučiau, kad ši dvasia gera: ramina, laiko, saugo.
Bet kelio neišlygina. Nešalina kliūtis.
Neguodžia ateitim.
Nesako, kam jau laikas.

Taip ir neaišku, iš kur ši gero linkinti dvasia
žinojo manąją, kodėl vis siekė jos – visos,
o ypač tos, kuri šalta, sustingus.

Nerodė kaip, bet liepė šiai – liepsnot.

Jaučiau, kad ta dvasia ruseno iš pietų.

Nors nežinia link kur, koks skirtumas –
ji rodė kelią.
Kliūtis nešalino.
Nelygino duobių.

Tai tiek.
Buvau pavargusi, bet spėjau užmatyti,
kaip palengva pradėjo sirpti – žaros,
tos purpurinės – kaitriosios, nemarios,
iš grožio raudančio birželio
akyse.

Geri paklydimai

Upė ims tekėti pati į save –
į save ji nukreips
plonai srūvančią lapkričio
šviesą.
Gluosniai telksis ties tuo,
kas svyra ir pavėjui pasiduoda,
ką apleidžia ilgai laikius
jėga.

Laumių ūkanos skleisis
baltom chrizantemom
ir, linkėdamas gero,
skaudžiai kažką paklaidins –

kad kelio per nauja ieškotų,
kad nerastų to, ką planavo,
kad išpildytų, ką pradžioj
dar priskyre –
šventoki strazdų šlamesiai,
giliai paslėptos tankmės miškų,
klevų ugnys, jovarų ugnys
ir oranžinis lelijos
skaistumas
seno sodo atokiam
pakrašty.

FRANK BIDART

Poetas, literatūrologas Frankas Bidartas gimė 1939 m. Beikersfilde, Kalifornijoje, Kalifornijos Riversaido ir Harvardo universitetuose studijavo literatūrą ir filosofiją, nuo 1972 m. dėsto literatūrą Velslio koledže ir Brandeiso universitete. Jis yra vienas tituluočiausių šiuolaikinių amerikiečių poetų, be kitų, pelnęs Bollingeno, Wallace'o Stevenso, Nacionalinės knygos, Pulitzerio (už rinktinę „Prietema“ (*Half-Light*, 2017) premijas.

Dažnai ilguose dramatiško monologo formos „išpažintiniuose“ eilėraščiuose introspektiškai plėtoja asmeninės kaltės, šeimos narių tarpusavio santykių, psichinių patologijų temas. Šitaip yra „įbalsinęs“ tiek realių asmenų (pvz., V. Nižinskio, B. Cellini), tiek fikcinių personažų (pvz., pedofilo žudiko maniako, savižudės anoreksikės) vidines dramas ir obsesijas. Esminiai Bidarto poezijos bruožai jau ryškūs autobiografinėje poemoje „Aukšinė valstija“ iš debiutinio poezijos rinkinio *Golden State* (1973).

Tai pirmoji šio autoriaus kūrybos publikacija lietuviškai.

Aukšinė valstija

I

Matyti savo tėvą,
gulintį ant rausvo aksomo, rožiniu
apsuktom rankom, nurausvintais skruostais,
padažytomis lūpomis, marmuro balčio oda...

„Jis atrodo taip kaip prieš trisdešimt metų, –
kalbėjo motina, – tą dieną, kai tuokėmės...
Džiaugiuosi, kad atvykau;
Aš bijojau, o dabar jį prisiminsi
štai tokį...“

Ruta, paskutinioji tavo gyvenimo draugė, kuri
nenorėjo su tavimi miegoti
ar tuoktis, nes tu geidavai, kad ji
dalintųsi išlaidas, o be to, „jo girtavimas manęs
vos neišvarė iš proto...“,
Ruta kartą matė tave,
apžiūrinėjantį save veidrodyje
su nepamainomąja kaklaskare ir kaubojiška skrybėle
ir sakantį:
„Kodėl negalėčiau atrodyti kaip kaubojus?“

Tu palikai maišą pinigų, bet buvai
nelaimingiausias
iš visų mano gerai pažintų žmonių.

II

Daugeliu atžvilgių
tavo mirtis atnešė palengvėjimą.
Aš turiu daugiau pinigų.
Beikersfilde laisviau: gyvenimas nebe toks plynas,
kai nebereikia kas vakarą
susidurt su tavim: terapija motinai
klojasi puikiai, o aš beveik galiu įtikint save,
kad geras psichoanalitikas tave būtų išgelbėjęs:

nes man, kaip visada, *reikia*
tikėti, kad tavo visa apimantis nusivylimas

kilo iš
banaliausių troškimų: tik bijau,
kad už noro būti kino žvaigžde,
kaubojum, imperijos kūrėju, tų visų
pigų potroškių slypi
kraštutinis nepasitenkinimas
pačiomis
žmogaus gyvenimo galimybėmis...

Tavo norai buvo per daug paprasti:
arba per daug sudėtingi.

III

Man sunku įsivaizduoti tave
lovoje, mylintis su moterimi...

Visuotiniu sutarimu, tu buvęs *geras* meilužis:
ir vis dėlto
„Santuoka būtų labiau vykus, – motina kartą prasarė, –
jei nebūtų susieta su seksu...“

Iškart po skyrybų, – man buvo
kokie penkeri, – nakvojau pas tave

motelyje, ir tu manęs vis
meldei ir meldei,
kad priprašyčiau ją grįžti...

Aš nieko nesakiau; bet ji
kelis syk sugrįžo, o tu vėl ir vėl
įnikdavai gerti, atsirasdavo
kita moteris,
mama išeidavo...

Tu visad sakydavai:
„Tavo motina – vienintelė moteris, kurią kada nors mylėjau.“

IV

Ak, Šenkai, nevirsk vien tik
nudailintos poezijos melu...

Skaitau Jungą, ir jisai teigia, kad mes niekada
iki galo neprisikasim
iki to, kas yra ar kas buvo...

Bet *kodėl* šie dalykai, kad ir kokie jie,
neduoda ramybės; aš žinau, kad tu,
būtinybė varžytis su tavimi,
tavo *bejėgiškumas*
prieš save patį, –
tai mano galvojimo
apie gyvenimą šerdis...

Ir vis dėlto tavo balsas, šiurkštus,
reiklus, nepatenkintas,
telefonu klausiantis:

„Kaip ten visi tie šunsnukiai Harvarde?“

įžūliai tebeaidi, nepaisant visų
modelių ir šablonų,
kuriuos naudoju nutildyti jį ir užgniaužti.

V

Sapnavau, kad mano noras *išsipildė*:
...Atrodė,
kad nušviestoje scenoje regiu savo
gyvenimo aplinkybes: kaip galėčiau pasikeisti,
kaip negalėčiau: būtinybės ir pasirinkimo
esmę.
Scena vadinosi
„Įžvalga“.
Aktoriai
neturėjo veidų, nepamenu
jų poelgių provaizdžių, bet
paprasčiausiai stebėdamas

supratau, jog mano gyvenimą valdančios
nepajudinamos žvaigždės
po mano kojom

ėmė kristi ir tirti...
...Tada pasirodė tavo veidas,

kvatojantis iš mano troškimo naivumo.

VI

Beveik kiekvieną dieną
išsitraukiu laišką, kurį man atsiuntei į Paryžių.
...Kodėl?

Parašytą
metai, iki tau vedant Širlę; Mirta,
tavo mergina, buvo mano pagalbininkė,
nes „tavim rūpinosi“,
nors tu visada
duodavai aiškiai suprasti,
jog ji per daug kresna ir netašyta, kad vestum...

Savaip „elegantiškas“,
su kruopščiai pakirptais, plonyčiais ūsiukais,
dailiai nusklembta romėniška nosim, buvai
miljonierius,
bet visą laik apsimetinėjai,
kad negali sau leisti nukakt į Europą...

Kai buvau vaikas,
neatrodė, kad tau rūpėtų, esu aš ar ne.

Beikersfildas, Kalif.
9-a liepos, 1961

Brangus Pinonai,
dovanok, kad neparašiau tau ankščiau, bet džiaugiuosi
sužinojas, kad tau viskas gerai ir kad labai patinka *Paryžiui*.
Tavo tėvo dienos telegrama gavau ligoninėi, kur guliu
jau kokias dvylika dienų, bet dabar jaučiuosi labai gerai.
Mečiau ruktį, bet dešim dienų buvo gryna pekla, be to ir
nugara iskaudo kad nu.

Čia buvo baisiai karšta, bet kelios paskutinės dienos
labai gražios. Emile kaip tik vakar išrašė iš ligoninės. Jai
remuntavo kojas. Musėk pati tau papasakos. Džiaugiuos,
kad mokais prancūziškai.

Ant dienų baigem kast bulbes. Derlius labai geras ale
kainos tai nė per kur, dėl to metai prasti. Gyvuoliai irgi
pigus. Visiem ūkinikam rods nekokie metai.

Daugiau nežinau ka tau papasakot. Lik sveikas ir
mėgaukis. Gal daugiau niekomet nebištaikisi progos
pavandrovot. Aš tai kažį ar ištaikysiu, tai jei netyče sutiksi
koke ipatynga mergike nuo 28 iki 35 metu, atsiusk man
ja čia, ba visos kiek čia pažystu tai ne kažka. Tai jau ir
baiksiu, nes einu pasimatyt su Emile.

Tikiuos neuštruksiu iš tavęs gauti laišką.
Adresas čia yra Ytono gtv. 4019, žiurėk užrašyk teisingai.
Mirta nori žinoti kiek vertas tas laikrodis. Pranešk mum
Tai ir baiksiu ir greitai parašysiu.

Su meile Šenkas

P. S. Dovanok už rašta - jau kokias 30 metu nerašiau laiško.

VII

Kaip galiu šitaip teigti?
Mano psichiatras, atrodo,
mėgsta mane: jis žino
baisiausias mano niekšybes, kiekvieną kvailystę,
silpnybę, konfūzą,
nenuovoką, apie nepilnaprotę merginą,
kurią barškinau, nes ji vis kibindavo mane
ir atstumdavo, todėl jos psichine negalia
nuožmiai naudojaus kaip proga atsikeršyti;
mano balsą jis sutinka

susidomėjęs, pagarbiai ir švelniai,
o tai, regis, signalizuoja, kad esu vertas meilės.

...galiausiai
tu atleidai už tai, kad esu tavo sūnus, ir šlykščiam
savo gyvenimo jovale, kuriame vis mažiau ir mažiau
turėjai progų didžiutis, tu didžiavaisi
manim, pirmuoju Bidartu,
baigusiu aukštąjį; Harvardas, nors
tau ir įtartinas, prilygo karūnai... ..bet kaip
tu žvelgdavai į mane:

sumišimas ir įtampa:
visad kažkoks
išankstinis, ore tvyrantis nuosprendis...

...kad ir *kaip* stengeis (o tu *neabejotinai*
stengeis),
nevaliojai pakeist savo
skonio ir pamėgti manęs: nevaliojai perkeist
savęs, apdovanoti

palankumu,
būtinu, kad į veidrodį žvelgtum, kaip dažnai dabar
pajėgiu, su tam tikra ramumu...

VIII

Kada įžvalgas aš pradėjau
keist maldomis?..

...Tu netikėjai nei vienom, nei kitom:
bet pareiškei: „Mano gyvenimas baigtas“,
vos vedęs Širlę,
dvidešimt penkeriais metais jaunesnę, su trejetu
mažų vaikų, kurių jauniausiam
pusė metų; ištikimybę ji sulaužė
nepraėjus dviem mėnesiams, santuoka buvo tiesiog
anuliuota...

Būdamas diabetikas, kai
gerdavai, nesileisdavai insulino, ir
daugybę kartų tik vos vos
nepavyko numirti...

Rutą,
savaitgaliui nukakdavusią į Los Andželą,
bausdavai gėrimu; grįžusi namo
ji rasdavo tave arba ligoninėje,
arba ant grindų ištiktą komos...

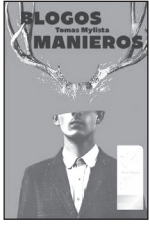
Tariamōs
tarpusavio ryšio *būtinybės*
paūmėjimas, –
judu su motina mokėt mane,
kad prisirišimas mažai kuo
naudingas ar išganingas...

Privalau *mokytis iš naujo*; privalau tikėti,

kad buvai tik žmogus
su charakteriu ir praitimi –

Senienos ir naujienos (18)

Tomas Mylista. *Blogos manieras*. Romanas.
V.: Alma littera, 2025. 477 p.

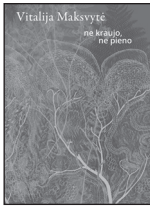

Debiutinė knyga, Tomas Mylista geba vaizdingai ir įtraukiančiai pasakoti, bet kol kas neturi stiliaus – eklektiška kalba (įpinti ir žemojo, ir aukštojo stiliaus registrai, dėl jų neapsisprendžiama). Veikėjai schematiški, neįmanomi tikrovėje, todėl knygą skaitai kaip šiek tiek fantastinę. Neapsisprendžiama ir dėl žanro, nes autorius veikiausiai jo neišmano – trileris ar detektyvas?.. Siužetas

kiek primena kludiesį: į vieną knygą sudėtos visos temos, kuriomis tik autorius yra pagalvojęs. Jeigu norėta parašyti pornografinį romaną, būtų visai pakakę Algirdo Mykolo Brazausko rango medžioklių temos, našlaičio superherojaus figūravimas ten ne itin tikėtinas. KGB tema dirbtinė, net kiek romantizuota (nors stengiasi daryti atvirkščiai). Apstu logikos klaidų: vaizduojami aštuoniasdešimtiniai, bet Užgavėnės tuo metu tikrai nebuvo švenčiamos taip kaip devyniasdešimtiniais. Sunkiai išivaizduojama, kad sovietmečiu paaugliai taip aiškiai kalbėdavosi apie seksą ir nesidrovėdavo praktikuoti grupinių santykių. Dar juokingiau, kad protagonistas išmoksta prancūzų kalbą, sovietinėje armijoje (Kamčiatkoje!) originalo kalba skaitydamas Guy de Maupassant'ą, Stendhalį (kuris ir lietuviškai nėra lengvai paskaitomas) bei Dumas. Virginija Kulvinskaitė įvardina stilistiką kaip *trešą*, bet autorius vargu ar įsisąmoninęs tokią rašymo intenciją.

Įprastai geras rašytojas visą energiją nukreipia į darbą su tekstu, ne su skaitytojais. Derėtų apsispręsti ir dėl tikslo: populiarumas ar meninė pastanga. „Goodreads“ yra liaudies balsas, jo prielankumo pasiekti nesunku, bet jeigu autorius turi ambicijų dar ir atkreipti kritikų dėmesį, jam tektų pastudijuoti literatūrą.

Vitalija Maksvytė. *Ne kraujo, ne pieno*. Poezija.
V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2025. 180 p.

Kadaise, studijų metais, su kolege kalbėjomės apie tai, kad lietuvių literatūroje beveik nesama moters kūno fenomenologijos: menstruacijų, sueities, eroso, malonumo, nėštumo, gimdymo, žindymo ir panašių aprašų. Apie tai vengia rašyti pačios moterys,

nes autoriai vyrai greitai aprašytų bet ką. Vitalijos Maksvytės knygą laikau riboženkliau, nors ir ankstesnė autorės poezijos knyga „Kvėpuoju“ inicijavo kalbėjimą išvardintomis temomis. „Ne kraujo, ne pieno“ – dar radikalesnis žingsnis; žindymo vaizdiniai (kraujas, pienas) gražiai susisieja su netikėtu Eglės ir žalčio mito perrašymu.

Gerda Jord. *Karalius nakvos Merkinėje*. Grafinis romanas. V.: Aukso žuvys, 2025. 456 p.

Kiekvienas naujas grafinis romanas pradžiugina. Istorinė tema, pasidomėta šaltiniais, detalėmis – ne šiaip imta ir nupiešta. Ironiškai ir labai vykusiai pavaizduotas Baroko poetas Mykolas Kazimieras Sarbievijus; jo naratyvu knyga pradedama, paskui Sarbievijaus istorija nutrūksta. Netikėtas rakursas – pirmieji operos pastatymai Vilniuje. Labai įvertinau autorės ketverių metų darbą.

Indrė Valantinaitė. *Gimiau su dviguba širdim*. Eilėraščiai. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2025. 76 p.

Indrė Valantinaitė ir gyvenime, ir poezijoje yra sensualistinė iracionalistinė estetė, net skausmą nupasakojanti gražiai („Mes tik juokėmės ir netikėjome“, p. 30), kartais net per gražiai, per kilniai, laviruodama ant patetikos ribos („Narveliai“, p. 33). Myliu autorę už man pačiai artimą religinį matmenį poezijoje, nors stengiuosi laikytis grubesnės estetikos. Rinkinį turėtų atrakinti pavadinimo metafora, alcheminis traktatas *Rosarium Philosophorum* (1550 m., nežinomas autorius). Jo įspūdingas graviūras, pvz., moters kūną su dviem galvomis, į knygos užsklandas perpiešė dailininkas Paulius Juška. Bet išsamesnės sąsajos nėra, programinis eilėraščių (tuo pačiu pavadinimu kaip ir rinkinys) metaforos neatrakina, tik ją papuošia. Pats traktatas kalba apie dvigubą širdį kaip indą, kuriame susijungia vyriškasis (Saulė) ir moteriškasis (Mėnulis) simboliai ir iš to pasiekiamas alcheminis filosofinis akmuo bei dvasinis nušvitimas. Žodis *Rosarium* nereiškia katalikų rožinio maldos praktikos, bet visa tai analitiškesnis skaitytojas

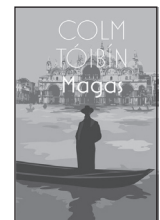
turi išsiaiškinti pats, knygos struktūra to neiškina, neprištato, neatveria, neinterpretuoja. Kodėl alchemija, jeigu autorė visiems žinoma kaip praktikuojanti katalikybę?

Aistė Mišinytė ir Dalia Bieliūnaitė. *Kastukas ir Geniukas nesustabdomi*. Komiksas apie M. K. Čiurlionį. Varėna: Varėnos rajono savivaldybės viešoji biblioteka, 2024. 25 p.

Atėjus jubiliejiniams Čiurlionio metams, ėmė baimė, kad visi puls įgyvendinti paremtų projektų ir „pričiurlionius“. Ambicingas sumanymas – komiksais perteikti mūsų genijaus Kastuko (lenkiškai Kostekas) ir lenkų kompozitoriaus Eugeniuszo Morawskio draugystę. Dar sudėtingiau – komiksas skirtas vaikams, kuriems gali būti nelengva suprasti istorinį kontekstą. Net ir man šiuo požiūriu ne viskas aišku, bet įkvėpė pasiklausyti Morawskio muzikos.

Colm Tóibín. *Magas*. Romanas. Iš anglų k. vertė Rasa Drazdauskienė. K.: Jotema, 2024. 495 p.

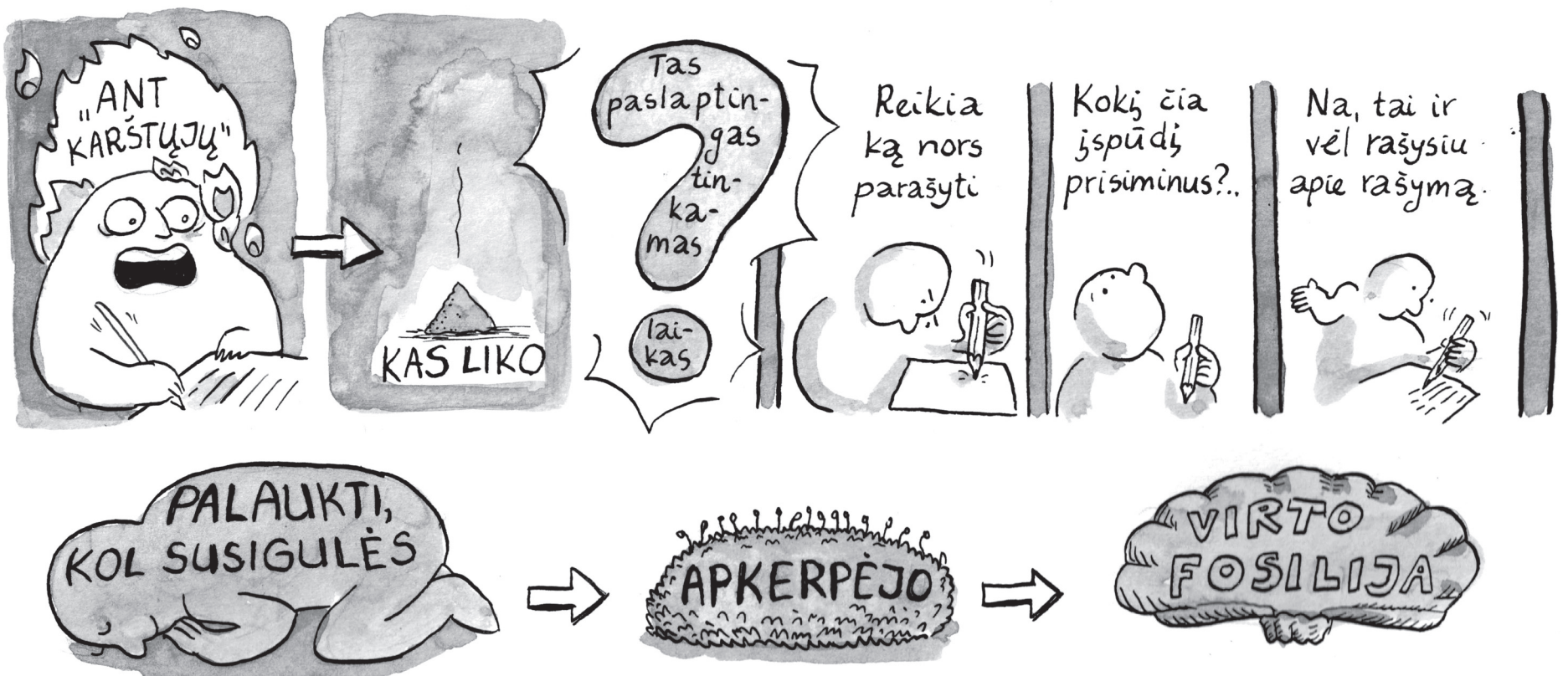

Vis grįžtu prie Thomo Manno. Šis romanas – apie jo gyvenimą: autorius – homoseksualus airis, turintis interesą beletrizuoti įžymių gėjų ar biseksualų biografijas. Nepaminėta vasarvietė Nidoje, bet daug dėmesio skiriama vaikų portretams. „Vieną dieną pats Klausas savo laiške, – jis niekada neslėpė savo seksualinių polinkių, – pranešė naujieną, kad jiedu su Griundgensu vienas kitą įsimylėję. Neilgai trukus parašė Erika ir pranešė, kad išteka už Griundgenso. Netrukus po to trumpam parvažiavęs namo Klausas apstulbusiems tėvams ir Golo kaip paslaptį pasakė, kad sesuo tik susižadėjusi su Griundgensu, bet iš tikrųjų myli Pamelą Vedekind, o jis pats, nors yra įsimylėjęs Griundgensą, tebėra susižadėjęs su Pamela“ (p. 182). Sudomino ir Thomo Manno dienoraščių problema: kaip reikėtų juos išversti ir išleisti.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

KADA APRAŠYTI SAVO ĮSPŪDŽIUS?

Etmono (at)vaizdai: tarp vaizdinių ir įvaizdžių

Tojana Račiūnaitė. *Etmono atvaizdai: Jono Karolio Chodkevičiaus (savi)reprezentacijos*. V.: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2025. 466 p.

Metai dar nesibaigė, tarsi nederėtų daryti kokių nors didesnių apibendrinimų ar išvadų (kažkas juk dar būtinai ištrauks kokį skelbimą iš spintos ar trenks ant stalo ilgai slėptą kortą, o gal tiesiog iš giedro dangaus nukris kultūrinė bomba, dronas, balionas), tačiau, mano subjektyvia nuomone, vienu didžiausių šiųmetinių kultūros įvykių Lietuvoje, ypač dailės istorijos ir dailėtyros srityse, yra Tojanos Račiūnaitės monografijos „Etmono atvaizdai: Jono Karolio Chodkevičiaus (savi)reprezentacijos“ pasirodymas. Nieko nuostabaus ir netikėto, nes šios tyrėjos bet kuri publikacija dėl jos tyrimų pločio ir gylio jau ne vieną dešimtmetį patraukia dėmesį. Trumpai tarsi, kad knyga „Vizijos ir atvaizdai: basųjų karmelitų palikimas“ (2003) yra kur kas daugiau nei basųjų karmelitų dailės, architektūros ir raštijos palikimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje analitinis pjūvis, o „Lukiškių Dievo Motina: atvaizdo istorijos studija, stebuklų knyga ir jos vertimas“ (2017) nagrinėja ne tik vieną paveikslą. Šie ir kiti tyrimai, fokusuodami dėmesį į konkrečius objektus, atveria platesnius XVII ir kitų šimtmečių Lietuvos kultūrinių kontekstų horizontus. Ir tai tampa ne tik publikavimo, bet ir daugelio metų aktualijomis. Negali nežavėti dailėtyrininkės, rašančios ne tik apie „senąją“, bet ir apie „naująją“ (tiesa, dabar vis rečiau) dailę, interesų platumas bei conceptualumas. Prisimenu asmeninę nuostabą – „kaip galima apie praėjusių šimtmečių meninio gyvenimo formas rašyti kaip apie neprarusius aktualumo ir šiuolaikiybėje?“, – kuomet dar net nebūdamas *studiozu* 1994 m. VDA darbuotojų parengtame rinkinyje „Europos dailė: lietuviškieji variantai“ perskaičiau T. Račiūnaitės straipsnį „Tomo Makovskio graviūros: autorinė invencija ir emblemiškumas“.

Ketvirtame knygos viršelio puslapyje dvi dailės istorikės labai aiškiai nusako aptariamą studijos mastą ir atlikto darbo reikšmę dabarties ir ateities humanitariniams mokslams: „Taigi, Tojanos Račiūnaitės darbas neabejotinai pirmasis LDK vizualiosios kultūros istorijos studijose, leidžiantis pažvelgti į etmono vaizdinę aplinką kaip reiškinį, pasižymintį rūšine, medžiagine ir raiškos įvairove, geografine ir chronologine aprėptimi, istorine dinamika“ (prof. dr. Giedrė Mickūnaitė); „Skirtingai nei įprasta menotytrininkams, apsiribojantiems dailės kūrinių analize, monografijos autorė išplečia reiškinį lauką, pasitelkdama literatūrinius tekstus kaip vizualinei reprezentacijai lygiavertę asmens įvaizdžio kūrimo formą. Nuo istorijų vykdomų asmens reprezentacijos tyrimų ši knyga skiriasi teoriškai motyvuotu atvaizdo suvokimu“ (dr. Aistė Paliušytė).

Knyga simboliškai, it kokia katalikiškoji Švč. Trejybės dogma, yra sudaryta iš trijų dalių. Tik ne Dievas, o etmonas skleidžiasi prieš mūsų akis (vizualiai) ir protuose (per tekstus). Ir vėlgi – emanacija vyksta per asmens portretinį atvaizdą, giminės herbinį vaizdinį ir *miles Christianus* įvaizdį pirmoje dalyje. Antra dalis įvardinta deviziškai: „Jono Karolio Chodkevičiaus reformatyvi figūra“. Minėjau, kad tyrėja tarsi kokia Arachnė sugeba išausti tokias struktūras, kurios sujungia praeitį su dabartimi Gordijo mazgo stiprumo gijomis. Labai gyvai įsivaizduoju mūsų Katkų dalyvaujantį kokiame nors Marinos Abramović performanse kaip lygiavertį partnerį. Vis dėlto, būdamas savo laikų herojumi, prieš serbų kolegę Jonas Karolis geriausiai pasirodytų dviem amplua – kaip kardu mojuojantis patyręs karys, dalyvavęs ne viename mūšyje, ir kaip ant kelių klūpantis pamaldus tikintysis, uolus krikščionis, Romos katalikas. Mat antroje knygos dalyje išryškintos būtent šios aptariamasi figūros reprezentavimo formos. Trečioje dalyje klausiamas, kaip pats etmonas galėjo save reprezentuoti. Šis klausimas struktūriškai skeliamas į dvi dalis. Pirmai jų (tarsi, o gal ne „tarsi“, nurodant į garsųjį Zentos Maurinios eseistikos veikalą) suteiktas pavadinimas „Daiktai, reikmenys ir žmonės“, antra, paskutinė (ir viso tyrimo kulminacija), įvardinta dramatiškai, egzistenciškai: „Vaizdai ir žodžiai *memento mori* akivaizdoje“.

Gausiai iliustruotame leidinyje (iš viso 137 iliustracijos) dėmesys visų pirma fokusuojamas į portretinius Chodkevičiaus atvaizdus (tam skirtas pirmos dalies antras skyrius pavadinimu „Vienas veidas – daug panašybių. Raižyti ir tapyti portretai“). Jų tikrai nemažai. Susidaro realiame gyvenime vienoje vietoje niekada nebuvo vieno asmens portretų galerija. Grynaisiais pavidalais jų pats suskaičiavau net dvidešimt tris. Vieni jų, kaip jau buvo žinoma, o ir tyrėja nustatė, sukurti dar portretuojamajam gyvam esant. Kiti – po mirties. Galop abiem atvejais esama ir ne vieno sekimo ar kartotės. Visas tas atvaizdų gausėjimas jeigu ne geometrinės, tai labiau aritmetinės progresijos principu kažkuo primena bažnytinių paveikslų, visų pirma – ikonų, eksponentinį radimąsi. Įspūdis artimas šeimos albumo var-

tymui, kuomet, matydamas kokio nors garbaus jos nario, giminės patriarcho skirtingų metų portretines nuotraukas, skirtas įvairių metų pasams, santuokos liudijimams, darbo pažymėjimams, galų gale – pensininko knygelei, toje monotonijoje gali pajusti laiko ir laikų atspaudus ir randus, paliktus vis tame pačiame, bet nenumaldomai kintančiame veide. Būkime atviri: esminė nuotraukų albumų paskirtis yra labai konkreti savo instrumentiniu pobūdžiu – šie paduodami vartyti norint atsikratyti kokiais nors per ilgai užsėdėjusiais svečiais. Utriuodamas pasakysiu, kad panašiai, regis, funkcionavo ir didikų pilyse bei rūmuose eksponuotos protėvių galerijos (bent jau pats, lankydamasis muziejuose, juo labiau rezidencijose, kurių salės ar koridoriai būna „ištapetuoti“ vienodomis tos pačios familijos atstovų fizionomijomis, visuomet stengiuosi paspartinti žingsnį). Visoje šioje pasikartojančių vaizdų sekoje ir jų aptarime (Chodkevičius – žipnuotas ir su gėle bei magere – tokia vengriškos mados kepure, su šarvais ir kuodu (čiubu), su auksu ir brangakmenių inkrustacijomis spindinčia buoze, kuri 1620–1622 m. pareigybiniuose portretuose tampa neatskiriamu atributu, taip pat prieš vestuves ir per laidotuves, galop – „po mirties“ pozuojantis prie lango, kuriame šmėžuoja vienas ryškiausių šio didžio vyro gyvenimo epizodų, deja, įvykęs jam paliekant šią ašarų padangę, – Chotyno pergalė prieš turkus) tyrėja nuolat sprogdina dėmesio fejerverkus (dėl jų nevalingas žiovilys transformuojasi į susižavėjimo šūksnį), tai yra kai kuriais atvejais netgi gana formalius dokumentinius objektus (tie oficialūs anų laikų portretai juk mažai kuo skiriasi nuo mūsų dienų paso nuotraukų) apipina intriguojančiais kontekstais.

Kaip asmuo, turintis dar ir tam tikrų tapybinių aspiracijų, siūlyčiau atkreipti dėmesį kad ir į straipsnį „Fundatorius su vario žalia“ (p. 109–116) (beje, šio tyrimo stiprybė ta, kad kiekviena skiltis turi savąjį suverenitetą, knygos gabalus galima skaityti kaip atskirus kūrinius). Jame lyginami dviejuose mūsų nacionalinio lygio muziejiniuose tezauroose saugomi Chodkevičiaus atvaizdai, pristatantys vaizduojamą personą kaip Bychavo Laterano kanauninkų fundatorių. Vienas (ovalus) priklauso Lietuvos nacionaliniam muziejui, kitas (stačiakampis) – Nacionaliniam dailės muziejui. (Čia padejuosiu, kad tie „nacionaliniai“ titulai yra kažkokios nesupratimas, nes tūli eiliniai kultūros vartotojai pasimeta tarp visų nacionalinių muziejų ir laureatų it kokių dviejų pušų miške, pavyzdžiui, Dailės muziejų vadindami tiesiog Nacionaliniu.) „LNDM paveiksle liūdnoکو veido žilabarzdīs etmonas vilki jaunatviškumą ir gyvybingumą simbolizuojančios spalvos deliją, o LNM paveiksle toji žalia gerokai tamsesnė, todėl atrodo beveik juoda“ (p. 110). Keldama prielaidą, kad vienas iš šių artefaktų greičiausiai yra kartotė, dailėtyrininkė gilinasi į žalios spalvos (bei pigmento) semantiką ir simboliką, reikšmę ir prasmę, taip pat vertę (materialinę ir dvasinę) XVII a.

Man regis, kad šis tarsi niekuo neypatingas pastebėjimas mūsų humanitariniuose moksluose gali atlikti kuo tikriausią „drugelio efektą“ – omenyje turima tarsi smulkmena, tarsi detalė ar koks nors pertapytas fragmentas, tačiau iš to galima verpti idėjas apie gilesnius šio regiono ir ano laiko visuomenės mentalinių struktūrų aspektus. Ir kuo jos ypatingos lokaliai bei specifinės globaliau. Banaliai pavadinčiau tai metodu, kurio esmė – iš smulkmenos sukonstruoti visumą. Tai veikia panašiai kaip restauruojant archeologinius dirbinius, kai iš menkos šukės yra atkuriamas visas puodas. Tarsi nieko naujo, lyg viskas seniai žinoma, tačiau esmė ta, kad T. Račiūnaitė revizuoja, permašto tuos dalykus, kurių kiti jos kolegos tiesiog nepamatė. Keldama prielaidą („abu paveiksli sukurti jau po Chodkevičiaus mirties, XVII a. antroje pusėje ir vėliau, galima spėti, kad jų provaizdis vienas iš apie 1620 m. nutapytų, greičiausiai, neišlikusių Chodkevičiaus portretų“), autorė teigia, esą stačiakampio formato autorius (iš LNDM) „profesionaliau perteikė portretuojamojo veidą negu ovalaus portreto tapytojas“ (p. 114). Išnašų dalyje patikslinama: „LNM paveiksle portretuojamojo lūpos ir smakras tarytum pastumti atgal, o veidas praradęs ašį“ (ten pat). Kadangi abu šiuos kūrinius (dirbau minėtame LNM, tad ovalą ne kartą esu kilnojęs, nešiojęs nuosavomis rankelėmis) esu matęs savo akimis, šiek tiek nustebau dėl tokio verdikto. Nekonkretizuodamas pasakysiu, kad man atrodo priešingai (kaip ir pasažas apie dviejų žavių, bet plastikos požiūriu skirtingų atvaizdų – jaunojo Jeronimo Krizostomo Chodkevičiaus ir Leono Sapiegos – tą pačią autorystę, pav. 97, 98, p. 318–319). Ir tai, ką Tojana išsakė apie „ovalą“, asmeniškai priskirčiau „stačiakampiui“ – labiau nukentėjusiam nuo pertapymų, „užplokštintam“, „nuvargintam“, „negyvam“. Tegul spalviškai iš intensyvesniam. Bet čia jau vėl iššokame į mūsų dienų aktualijų areną, kurioje boksuojasi piešinio prado teigėjai ir neretai jiems oponuojantys kolorizmo apologetai. Kaip ir šiek tiek glumina pasakymas, kad abiejų šių „konkuruojančių“ atvaizdų provaizdis buvo kažkoks neišlikęs portretas. Juk, kaip galima susidaryti sklaidant aptariamą knygą, juo galėjo būti bet kuri iš tų 1620–1622 m. pareigybinių kompozicijų, nūnai

saugomų Varšuvos Vilanovo rūmuose, Tarnuvo kraštotyros muziejuje, Krokuvos Čartoriskų muziejuje, Lenkijos karo muziejuje Varšuvoje...

Bandant žvalgytis plačiau geografijos ir chronologijos aspektais, galima pastebėti, kad „asmenukes“ Chodkevičiaus gyvenamuoju laiku mėgo darytis ne viena persona. Pats žinomiausias, be abejo, olandų aukso amžiaus korifėjus Rembrandtas (1606–1669). Pirmuosius autoportretus šis dailininkas kurti pradėjo vos įkopus į trečią dešimtį – būdamas dvidešimt dvejų, 1628 m., vėliau jų, nutapytų, išpieštų ir graviruotų, atsirado daugiau nei šimtas. Mirusio etmono kūnas tuo metu išsėjosi Ostroge (Ukrainoje). Tarp dviejų asmenų – menininko ir valstybės veikėjo – tikrai nėra nieko bendro. Vienas kariavo ir politikavo, kitas tapė ir piešė. Tačiau abiem atvejais galima daryti(s) išvadą, kad XVII a. tiesiog tapo autorefleksine epocha. Juk apie tai ir kalba šis T. Račiūnaitės darbas! Žmonės pradėjo stebėti, matyti save. Tik su viena išlyga: mūsųose tai buvo daroma svetimomis rankomis, šiek tiek vakariau – savomis. Ir giliau analizuojant šiuos skirtumus galima daryti apibendrinimus apie skirtingus meno suvokimo būdus (arba bent jau labai ryškius niuansus), socialinio kūrėjo statuso netolygumų ir panašiai. Visa tai siejant (esu tikras, kad skirtingose visuomenėse egzistuoja toks dalykas kaip per šimtmečius susiformavusi kolektyvinė sąmonė) su šiandieninėmis mąstymo formomis neturėtų stebinti kai kuriose galvose vis dar egzistuojanti opinija, kad menas, visų pirma, atlieka tarnybinę funkciją politikoje, ekonomikoje ir net kultūroje, kad jo paskirtis – plakatinė, iliustracinė, galop, kad menas turi „skleisti kokią nors žinią“.

Kita vertus, galbūt pernelyg griežtai vertinu, galvodamas, kad Chodkevičiaus (savi)reprezentacijos siekius neretai lėmė paviršutiniškas sekimas madomis, o ne vidinė būtinybė. Juk viename laiške mylimai žmonai rašoma, kad „jūsų atvaizdo aš neatiduosiu, nes pats jame jus myliu“ (*Obrazu waszego ja nie wydram, bo się w nim sam kocham*) (p. 312). Tame pačiame 1606 m. kovo 16 d. laiške etmonas kritiškai pasisako ir apie savo aplinkos žmogų – kažkokį Kasperą, esą netinkamą nutapyti Sofijos Chodkevičienės atvaizdo (ten pat)...

Tuo pačiu laiku LDK kontekstuose ėmė rasti pirmieji dailininkų autoportretai. Štai, lyg tarp kitko, 1600 m. datuojamoje Vilniaus panoramoje save piešiantį galbūt užfiksavo Mikalojaus Kristupo Radvilo Našlaitėlio dvaro dailininkas (ir arklininkas) Tomas Makovskis (Tomasz Makowski), beje, savo, kaip piešėjo ir vieno iš Liachavičių rezidencijos rekonstrukcijos autorių, veikla susijęs ir su Chodkevičiumi (tai aptariama p. 147–150, 288). Esmė ta, kad tose batalinėse kompozicijose, kuriose yra labiau užfiksuotas, o ne pavaizduotas (priešingai nei portretuose, čia jis nėra kaip nors išryškintas, akcentuojamas bendroje besikaunančių žmonių makalynėje) būsimasis ar jau toks tapęs etmonas, jis gal ir veikia kaip reikšminga figūra dėl retorinių pasažų ir heraldinių nuorodų, tačiau vizualiai (knygoje aptariamų graviūrų ir paveikslų atvejais) jis regisi (dažniausiai – besikaunantis) kaip lygus tarp lygių. Beveik „pasiklydęs“ minioje, lyg minėtasis dailininkas, pasislėpęs piešiamame kraštovaizdyje. Šią situaciją galbūt galima paaiškinti tuo metu Abiejų Tautų Respublikos kariuomenėje (ir tarp šauktinių, ir tarp samdinių) egzistavusiu riterišku etosu. Prancūzų kartografas ir karo inžinierius Guillaume’as Levasseur de Beauplanas (apie 1595–1673) Chodkevičiaus laikų privileijuotąjį visuomenės sluoksnį taip apibūdino: „Lenkų šlėktos yra lygūs: nerasi tarp jų – kaip Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje – nei kunigaikščių, nei markgrafų, grafų ir baronų, netgi skurdžiausias šlėktelė apie save yra tokios geros nuomonės kaip turtingiausias ir žino, kad išsimokslinęs ir užsitarnavęs gali būti senatoriumi, o gal ir karaliumi“ (*Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas*, sudarė ir parengė Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 85). Tad ir vaizduojant kautynes karo vadas nėra kaip nors barokiškai pompastiškai išdidintas, kas būtų laikoma norma kokio nors absoliutaus monarcho dvare.

Kadangi mokslininkės tiriamasis žvilgsnis buvo nukreiptas į pomirtinius portretus bei jų sekinius, tame įdomiame ekskurse pasigedau bent nuorodos (o gal ką nors pražiopsojau?) į senokai po etmono mirties, 1542 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spautuvėje išleista Petro Kazimiero Lackio knygelę *Septem Chodkiewiczii heroes exercitium Lithuanici duces* („Septyni Lietuvos kariuomenės vadai Chodkevičiai“) su Konrado Giotkės (Conradt Götke) išraižytu antraštinu lapu, vaizduojančiu būtent septynis šios giminės atstovus. Kiekvienas jų sėdi karinių palapinių fone, šias juosia pylimai, savo konfigūracija primenantys Jonui Karoliui priklausiusio Bychavo bastionų konfigūraciją (p. 285), tarp giminaičių dar šmirinėja heraldiniai grifai (tad ši kompozicija įsikomponuotą ir pirmoje knygos dalyje, skirtoje žodiniams paminklams, aptariantiems „Etmono ir Grifo kūnus“). Pats etmonas (akcentuojant, kad dar ir Vilniaus

Auksinė valstija

► Atkelta iš p. 9

šiuodu nešiojai
nenarpliotus,
lyg kokią tūžmasties
aureolę

aplank savo
žylančią, bauginančią galvą...

IX

Ką turėjau daryti? 1963-iaisiais
panūdai pasiskolint 10 tūkstančių dolerių –
iš manęs, idant kaip „Bidartas ir sūnus“
drauge įsigytume galvijų –
didžiama tavų pinigų buvo įmerkta į
pragaištin riedančius „Brolius Bidartus“,
valdomus Džonio, tavo brolio...

Aš pasakiau „ne“,
kad pinigų noriu išleisti
magistrantūrai; nors pats sau maniau,
kad užgėręs, kaip jau buvo nutikę
anksčiau, tu tiesiog juos prašvilpsi...

Bidartai pritarė,
kad tavim *negalima* pasikliauti; atsaką
priėmė su mane sukrėtusia
neatšaukiamybės mina...

Nenorėjau regėti tavo dygėjimosi savimi, –
tavo pasipūtimas kažkodėl
buvo gerokai subliūškęs, daug
labiau net, negu norėjau, –

bet kaip *metų metais* aš šito troškau!...

Turiu bičiulį, teigiantį,
kad niekada neįturi konflikto
tarp to, ko giliai troško ar geidė,
ir to, kas, jo manymu, „moralu“...

Tėve, tokia nekaltybė
tikrai yra savotiškas *Rojus*... tik
kažkodėl man negaila, kad
mus išvarė iš tos draugijos;
gerai įsisąmoninus,
mūsų prieštaravimų ir smurto istorija, –
tiek, kiek aš „moralus“ apskritai, –
tai pradžia mano moraliosios būties.

X

Kai pradėjau rašyti šią poemą,
idant suvokčiau save
kaip dalelę istorijos, turinčios praeitį,
kuri formuoja ir veikia ir todėl, kas be ko,
apriboja,
iš pradžių tai atrodė pakankama, laisvės
pradžią...

Būdas priartėti prie laisvės –
tai pripažinti būtinybę:
jaučiau, kad turiu tapti ne tik
kalbėtoju, „akimi“, bet ir personažu...

Ir tu turėjai tapti personažu, – su praeitim,
su rinkiniu vidinių prieštaravimų ir būtinybių, –
kuris, *pavykus* apibrėžti, bent jau
pradėtų laisvinti mudu vieną nuo kito...

Bet toks pažinimas, be abejo, tiesiog neįmanomas:
kai lyčiu tavo nuotrauką, jos stebėjimas į mane
akinančiu, nežvelgiamu paprasčiausio gyvenimo blizgesiu...

Tu stovi šypsodamas, bebaigiąs trečią dešimtį,
su kostiumu ir skrybėle,
lazdele ir antkurpia, su aviganiu tau prie kojų,
patenkintas savo išvaizdumu, šaunumu, elegancija,

ir, – nors šio vaizdo nepavyksta susieti
su tavo gyvenimo pabaiga, su besišiaušiančiu
niurzga atseit kaubojumi, –

atrodai laimingas, laimingas,
kad esi nenuspėjamas; nepažinus; nepasiekiamas...

Tu sakai, kad visada būtent šitai suvokei kaip laisvę.

1968–1969

Vertė Andrius Patiomkinas

Vertimą remia Lietuvos kultūros taryba

Etmono (at)vaizdai: tarp vaizdinių ir įvaizdžių

► Atkelta iš p. 11

vaivada) sėdi kaip ir kiti. Tačiau jo vaizdavimas koreliuoja su pirmuoju Jono Karolio atvaizdu iš Bartoszo Pa-prockio knygos (Krokuva, 1578) – šiame dar mažametis didikas dešinėje rankoje laiko gėlę (p. 75–79). Pomirtiniame, Giotkės sukurtame atvaizde toje pačioje rankoje spaudžiamas pareigybinis ženklas – buožė, primenanti tą patį augalo žiedą. Tik žemyn nuleistas bumbulas tarsi simbolizuoja nueitą gyvenimo kelią ir Valstybei atliktą pareigą.

Plėtodama mintį, kad Jonišio bažnyčioje esantis XVII a. nutapytas kankinio šv. Martinjono paveikslas yra sietinas su Chodkevičiumi, T. Račiūnaitė taikliai konstatuoja, kad „tai alegorinio mąstymo, žaidybiško ir stebinti siekiančio konceptualumo raiška, kuria žavėjosi manierizmo ir ankstyvojo baroko dailės atstovai“ (p. 119). Bandant argumentuoti netgi pasitelkiama vardų žaismė (Martinjonas = Martynas + Jonas), taip pat „Tvano“ išvakarėse Žemaitijoje vis dar gyvas legendinio švedų nugalėtojo atminimas (p. 123). Turbūt viskas yra tikėtina, bet sunkiai įrodoma. Analogiškai šią prielaidų grandinę galima tęsti, tariant, kad ir Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bazilikoje esantis XVII a. datuojamas Vytauto Didžiojo portretas (kur Lietuvos didysis kunigaikštis vaizduojamas kaip sarmatiškąją madą sekantis bajoras) turi sąsają su Jonu Karoliu. Šis atvaizdas lygintinas su neišlikusiu Chodkevičiaus visafigūriu atvaizdu iš Nesvyžiaus etmonų portretų galerijos. Sutampa poza, kaire ranka laikomas kardas, tik dešinėje vienu atveju laikoma buožė, kitu – rodoma į kardą. Galima remtis išoriniais panašumais (rudais plaukais, tiksliau – jų kuokštu ant galvos, puslankiu nurėžtos barzdos vešlumu etc.) ir ta pačia dar gyva Katkaus reputacija. Amžininkų akyse jis tikrai turėjo atrodyti kaip antrasis Vytautas...

Toje teksto dalyje (antroje), kurioje aptariama performatyvi Chodkevičiaus figūra, ir konkrečiai skiltyje, skirtoje etmono siluetai karo teatro scenose, galbūt pasigesčiau vieno dalyko – taikliai pažymint, kad XVI a. pabaigoje (o ir XVII a. pradžioje – *V. P.*) pakinta požiūris į vietovės vaizdavimą – „jis tampa tikslesnis, topografiškesnis, mažiau metaforizuotas, pretenduojantis į istorinio dokumento statusą“ (p. 145), bent keleto nuorodų į vietinius kontekstus. Tai yra reikia turėti omenyje, kad Salaspilio mūšio vizualizacija neatsirado tuščioje vietoje. Visa dar ankstesnio XVI a. karų su, visų pirma, Maskvos valstybės gilumą, vykęs Stepono Batoro vadovautos Pskovo kampanijos fone. Šį mūsų istorijos įvykį labai šviežiai anuomet apdainavo mažiausiai net trys liudininkai ir giesmininkai – Pranciškus Gradauskas, Elisas Pilgrimovijus ir Andrius Rimša. Svarbus paminėti, kad „visi suminėtieji lietuviai priklausė Lietuvos protestantų stovyklai ir visi daugiau ar mažiau glaudžiais ryšiais buvo susiję su protestantiškosios – Biržų ir Dubingių – Radvilų giminės atšakos dvaru“ (Eglė Patiejūnienė, *Kristupo Radvilos Perkūno žygis į Maskvą ir trys jo literatūriniai atspindžiai* (mokomoji priemonė), Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2015, p. 8). Tos epochos kontekste svarbus turbūt yra konfesinis aspektas. Regis, tų laikų religinių diskusijų fone protestantiškieji, tad *a priori* „ikonoklastiškieji“ Radvilos daugiau dėmesio skyrė žodinėms (savi)reprezentacijos formoms, o savąjį tikėjimą jau po įvykusių Tridento (devynioliktojo visuotinio Romos Katalikų Bažnyčios) susirinkimo nutarimo išpažinęs katalikas Chodkevičius klovėsi į (si)amžinimą ir vaizdais. Taip jo atvaizdas šmėžuoja ir Kuoknesės apgultį ir mūšį vaizduojančiose Giacomo Lauro graviūrose (užsakytose Lenkijos didžiojo etmono Jano Zamoyskio), Salaspilio kautynės vaizduojančiuose grafikos ir tapybos darbuose – šiuo atveju įdomus faktas, kad pati karalaitė Ona Vazaitė laiške Chodkevičiui prašė pasirūpinti mūšio vaizdo fiksacija: „[...] liepti kažkam, kas sugeba ir išmano, pasikvietus tapytoją, pavaizduoti tą vietovę, kur vyko mūšis [...] išsidėstymą ir visą eigą kaip tas mūšis [vyko] reikia nutapyti, nurodant vietovių ir asmenų vardus“ (p. 165). Natūralu, kad ypač daug dėmesio skiriama vienam žymiausių Salaspiliados liudininkų – apie 1620 m. flamandų dailininko Pieterio Snayerso Varšuvos karališkųjų rūmų paveikslų rinkiniui tapytai drobei (p. 166–172). Reikia tik apgailestauti, kad staigi mirtis nutraukė karo vyro gyvenimą per Chotyno mūšį – 1621 m. rugsėjo 24 d., tad ir dailėtyrinis tyrimas netikėtai nutrūksta, it didžiojo etmono veikla, sausai konstatavus, esą „kita garsi

ir gausiai reprezentuota Chodkevičiaus karo scena – tai karas su turkais ir lemiamas Chotyno mūšis“ (p. 172).

Kita vertus, monografijos autorė pernelyg neeskaluoja ir maskvietiškųjų aptariamo asmens žygių, kuriuose neteko taip sužibėti kaip grumtynėse su švedais ir turkais. Vietoj šių nemalonių temų pereinama prie kur kas šviesesnės – sutuoktuvinės tematikos, aptariant, kaip Chodkevičiaus asmenybė mimetiškai sužimba tarp kitų aukštųjų dignitorių karališkųjų Zigmanto Vazos ir Konstancijos Habsburgaitės sutuoktinių (tiksliau – jaunosios atvykimo į Krokuvą) ceremonijoje 1605 m. gruodį (p. 178–186) ar yra heraldiškai įprasminama savo dukros Onos Scholastikos ir Lietuvos dvaro maršalkos Jono Stanislovo Sapiegos vestuvėse (vykusiose 1620 m. rugsėjo 22 d., apie tai – p. 186–215).

Toliau tęsiant pasakojimą apie etmoną kaip performatyvią figūrą aptariamos jo asmeninio bei viešo pamaldumo formos, jo religingumo pavyzdžiai. Linksmausias epizodas, vertas vos ne vujaristinio romano siužeto, yra susijęs su „nebūtais“ kaltinimais, kuomet 1611 m. rudenį Chodkevičiaus vadovaujama kariuomenė siekė deblokuoti Maskvos Kremliuje apsiaustus lietuvių ir lenkų karius. Žmonai Jonas Karolis teisinosi, esą jis negrobė kažkokios maskvietės iš „kavalierio“ – „dėl Dievo, aš jos nė nemačiau, nors ir Diana būtų buvusi, jau man tikrai nekiltų pagunda“ (p. 245). Kai kuriems istorikams šis fragmentas akivaizdžiai iliustruoja seksualinių nusikaltimų, neišvengiamų turbūt bet kokio karo metu, faktą. T. Račiūnaitė argumentuoja, kad kalba sukasi vis dėlto ne apie kūniškus vienos pusės malonumus ar kitos – bėdas, o apie tuo metu egzistavusią praktiką kaip karinius trofėjus grobti ikonai ir kitokias liturgines brangenybes (p. 245–247).

Trečia tyrimo dalis yra sukonstruota dichotominiu principu. Joje kalbama apie Chodkevičiaus bei jo šeimos buitį kasdienybės ir būtų amžinybės akivaizdoje. Pasitelkiamas įvairialypis šaltinių korpusas – nuo inventorių ir sąrašų iki privačios korespondencijos. Visame šiame pasakojime ypač ryškus medžiaginis aspektas. Beje, irgi pasižymintis dvipoliškumu, kadangi buitį šviečia sidabru, šio Chodkevičių aplinkoje buvo ypač daug (ir trijų rūšių akmenimis, iš tokių statyti Liachavičių rūmai), o būtis – alavu (iš šio metalo pagamintas žmonos Sofijos sarkofagas, esantis Kretingos bažnyčios kriptoje), taip pat medžiu (ąžuolinės yra Chodkevičių šeimos rūpesčiu apie 1617–1619 m. įrengtos dvivėrės katedros durys). Ypač jose šmėžuojantys veidai jau senokai yra tapę diskusijų objektu, inspiravusiu net ir viso šio darbo atsiradimą. Mat T. Račiūnaitė, ne visai sutikdama su vyresnės savo kolegės Marijos Matuškaitės nuomone, esą tai yra etmono, jo žmonos, vaikų, net žento portretai (p. 10, 348), teigia, kad „hermų trio nurodo 1619 m. aktualią šeimos padėtį – patį Chodkevičių, jo žmoną Sofiją (1619 m. liepos 4 d. jau mirusią, todėl išskirtą kryželiu) ir vienintelę gyvą jų atžalą – dukrą Oną Scholastiką garbingojoje Rožinio dalyje“ (p. 348).

Mums, gyvenantiems dehumanizuoto plastiko epochoje, keistas ir neįprastas gali pasirodyti anų laikų žmonių dėmesys įvairioms medžiagoms. Atrodytų, tarsi savo laikų kūdikiais buvo skirtingų civilizacijų atstovai – ir tuometiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai, ir europiečių atrasti bei visokiausiais stikliukais, blizgučiais papirkinėti Naujojo Pasaulio žmonės... „Chodkevičius laiškuose žmonai ne kartą pamini siunčiamas brangenybes, tiksliai apibūdinamas jų rūšį, pasidžiaugdamas šių dirbinių grožiu. Antai 1606 m. kovo 16 d. laiške pažymi: „Jums, mano siela, džiaugiuosi turėdamas rankos papuošalą, kuris labai dailus [nepriekaištingai sukurtas] yra“ (p. 301). Regis, būtent laikydamas rankose brangius akmenis, žarstydamas sidabrą, etmonas (o ir jo žmonės) patirdavo tą tikrą, nuoširdų ir nesuvaidintą susižavėjimą, kurį būtų galima įvardinti kaip *κάθαρσις* („katarsį“).

Bet ką čia anų laikų žmonės! Kad ir pats jaučiu tą neapsakomą susižavėjimo jausmą, vartydamas šį intertekstualų, kontekstualų ir konceptualų tekstą, kuriame praeitį galima suprasti kaip dabartį, svarbiausia – susikurti impresionistiškai virpančią Jono Karolio Chodkevičiaus ir jo šeimos, amžininkų vaizdinį, kuriame pasaulis sudarytas iš daugelio jautriausių tonų bei pastūnių. Beje, vartydamas knygą vėlgi jaučiuosi tarsi XVII a. žmogus, patiriantis medžiaginių malonumą. Ko vertas vien tas anos epochos alsavimu padvelkiantis sidabrinės ir juodos gamos viršelis su įdėmiai žvelgiančia etmono akimi! Čia ir knygos dailininkės Editos Namajūnienės indėlis, jos (kaip ir, be abejo, T. Račiūnaitės) dėka turime dar vieną paminklą Chodkevičiui. Ir svarbiausia – intriguojančią XVII a. pirmosios pusės kultūrinio gyvenimo studiją, kuo tikriausiai epochos su skirtingais jos aromatais enciklopedija...

– VIDAS POŠKUS –

HERMANN LÖNS
Vampyras

Hermannas Lönas (1866–1914) – vokiečių rašytojas, poetas, žurnalistas, dar vadintas „viržynų poetu“ dėl savo romanų ir eilėraščių, kuriuose šlovino Šiaurės Vokietijos viržynus, ypač Liuneburgo viržyną Žemutinėje Saksonijoje, jo žmones ir kraštovaizdį; kūrė liaudies dainas. Taip pat – medžiotojas, gamtininkas, gamtosaugininkas, tad žinomas ir dėl gamtos aprašymų, istorijų apie gyvūnus. Svarbiausiu ir žinomiausiu jo kūriniu laikomas istorinis romanas „Karo vilkas“ (*Der Wehrwolf*, 1910), vaizduojantis valstiečių kovą su plėšikaujančiais kareiviais Trisdešimties metų karo laikotarpiu.

Lönso kūriniuose apstu gamtoje slypinčių jėgų, mistinių ir mitinių motyvų, knibžda šiurpių būtybių iš pelkių ir viržynų: raganų, velnių, gyvų numirėlių ir prisikėlusių germanų dievų. Nedidelis pasakojimas *Der Vampir* – iš rinkinio „Iš miško ir laukų. Keturiasdešimt novelių apie gyvūnus“ (*Aus Forst und Flur. Vierzig Tiernovellen*, 1916). Tai kitokia, ne klasikinė siaubo istorija.

Pro plačiai atvertus mano senovinio kambario langus skverbiasi šiltas, drėgnas, alyvų ir jazminų aromatu pasaldintas gegužės nakties oras, plataus rėmo apsupty besirungiantis su melsvu tabako dūmų debesėliu. Iš karklo palei tvenkinį su auksinėmis žuvytėmis pasigirsta gyva, permaininga karklinės nendrinukės giesmė; įsiliejus džiaugsmingiems toli treliuojančių lakštingalų balsams susikuria stebulingos garsų arabeskos. Kartais į kambarį įplevena didelis blankių spalvų naktinis drugys, jis plakasi stipriais sparnais į lempos gaubtą, paskui išplasoja. Sode mieguistai ošia milžiniški platanai.

Skaitau medicininį veikalą, parašytą sausai, be stilistinių imantrybių, glaustai; nusiteikęs kuo blaiviausiai sausus sakinius seku taip tiksliai ir ramiai, tarsi tai būtų sąskaitos. Vaizduotę nusiunčiau ilsėtis.

Lauke, ant senų akmeninių laiptų, šalia žydinčio alyvų krūmo kažkas stovi; pro langą žvelgiantis blyškus veidas stebi mane. Aš nežiūriu, tačiau žinau, kad jis ten. Kalti nervai! Pastaruoju metu pernelyg įtemptai dirbau.

Baltas veidas artėja link manęs. Man per dešinę petį žiūri į knygą. Pasuku galvą. Kaip ir reikėjo tikėtis, tik vaizduotės žaismė: tolimos dujinės lempos apšviestas alyvų kekės atspindys išorėn atvertame lange! Lyg šešėlis blyškus, atšiaurus, lyg maldaujantis, ir vis dėlto be menkiausios išraiškos veidas dabar atsiranda prie miegamojo durų. Lėtai artėja mano pusėn. Šį kartą kyburiuoja tarp manęs ir lempos. Pakeliu akis, o ten tik pakabintas paskaitų tvarkaraštis.

Nuo per ilgo darbo su mikroskopu mano regos nervai perdėm sudirgę...

Pusiau išblukęs, baltas it kreida, sustingęs veidas žiūri man per kairį petį į knygą. Visgi tai viso labo išbalusio skeleto modelio tvykstelėjimas. Tačiau man pamažu kaista galva. Jei ne egzaminas ryt, nedelsdamas eičiau į lovą. Deja, skaitau toliau.

Baltas, vaiduokliška blausių bruožų veidas išnyra iš ažuolinių grindų ir vos pastebimai judėdamas plaukia arčiau manęs.

Jis jau visai arti mano galvos. Dirstelėjęs įsitikinu, kad tai tik ant grindų nusklandęs popieriaus lapas. Vadinasi, turiu sutelkti mintis, nes daraus pernelyg išsiblaškęs. Žodis po žodžio peržvelgiu knygą. Po darbo stalu pasirodo dvi skaidrios, šviesios, ramybę spinduliuojančios akys ir, atitraukdamos mano žvilgsnį nuo knygos, įsminga man į veidą tarsi kabliukai. Kokia kvailystė – ten du stikliniai dubenys, atspindintys mėnesieną! Lėtai verčiu toliau.

Krūpteliu. Tarsi vėsi, minkšta piršto pagalvėlė staiga būtų nuslydusi per nugarą iki juosmens. Paliečiu tą vietą – juokinga – iš apykaklės atsilaisvinusi sagutė! Pajuntu švelnų, atsargų ir vėsus spaudimą rankos, apsvijusios kaklą. Sunerimęs apsidairau – nieko. Paliečiu sprandą: kutenimą sukėlė aukštyn pasislinkusi kaklaraiščio juostelė.

Šit ir paskutinis skyrius. Atsikvėpdamas užverčiu knygą. Tačiau dabar maga išgerti antipirino, antraip ims rodytis, kad ir mano paties nosis tapo vaiduokliu. O ir miegoti metas – tą aiškiai suprantu iš vis nenoriau degančios lempos. Žiovaudamas pakylu nuo kreslo ir atveriu miegamojo duris. Šios įspėjimai girgžda.

Lovos galvūgalyje stypso šešėlio šešėlis – blyškus, miglotas, eterinis. Veidas baltas, dailus, nepažįstamas, gležni bruožai išblukę, o lūpos blausiai rausvos nelyg plukės žiedas. Švelnios perlo mėlio akys, tarsi išplaukusios iš dygių jų slyvų aromato; silpnai juntamas, ramus, vos rusenantis žvilgsnis mena tolimą šviesulį ūkanotoje naktyje.

Išnyk, nerimo šmėkla, aciū tau už draugiją!

Pyktelėjęs grįžtu į darbo kambarį ir prisidėgu dar vieną cigara. Noriu nusiraminti prieš guldamasis. Lempa trūkčioja savo paskutinėmis gyvavimo akimirkomis; patenkinu jos norą užgesti. Spingsi raudonai tarsi apuoko akis, dagtis žėruoja dar kelias minutes. Netikėtai kambarį užlieja akinaimai ryški mėnesiena. Vos pastebimai modama, kviesdama, viliodama miegamojo tarpduryje boluoja ūkuose paskendu-

Ramunės Pigagaitės nuotrauka

si, miglota, neryški būtybė. Jau įgriso šis įsisiūbavęs nervų žaidimas; tačiau ką daryti? Miegoti dar negaliu.

Link manęs lėtai sklendžia trapus oro tvarinys. Nuo blyškiausio jo veido pajuntu švelnų dvelkstelėjimą. Blankaus raudonio lūpos virpa artėdamas link manų. Silpnai švytintis žvilgsnis tirpsta mano akyse. Miglotos rankos lėtai plaukia man prie kaklo. Perregimas kūnas geidulingai banguoja priešais mane. Krūtų šešėliai tai ryškėja, tai nyksta, tarsi dūmų debesėliai.

Ar jau visai išėjau iš proto? Prisėsk ant sofos, nerimo vaiduokli, ir protingai pasikalbėkime. Leiskite pasiteirauti jūsų buvimo čionai priežasties.

Ji blaškosi; nebylus, skausmo kupinas priekaištas virpa jos lūpose.

– Ko tau reikia iš manęs?

– Mylėk mane!

Kad ir koks man atrodytų malonus jūsų švelnus palankumas, gerbiamoji ponija, šiandien jau tam nebeįsiteikęs. Tad geros dienos!

Ji nepajuda.

Nė krustelėjimo, ji, regis, rami netgi ironijos akivaizdoje.

– O kalbant apie jūsų teisę egzistuoti, gerbiamoji būtybė iš pasaulio, kuriam aš, kaip medikas, esu visiškai abejingas, tai aš linkęs jos nepripažinti. Iš tiesų jūs – tik beformis tabako dūmų debesėlis, prie kurio vos prisilietė mėnesiena; šiam menkaverčiam dariniui mano liguistai įaudrinti nervai suteikė subjektyvų įreminimą, o vaizduotė atstojo vinį, ant kurios ir laikosi visa ši ore tvyranti magija.

Ji nejudą; akivaizdus sarkazmas jos nė nesujaudina.

Taigi, freilina, kadangi esate dūmų, mėnesienos, nervų sukeltos iliuzijos bei sudirgusių smegenų rezultatas, tuomet jūs:

1) nė neegzistuojate, todėl:

2) neturite jokios teisės daryti man bent menkiausios įtakos ir:

3) net neturite tam galios, ir:

4) jums derėtų liautis vaidinti savo apsimestinę regimybę. Bet jūs to nepadarysite, nes jūmyse nėra nė krislelio logikos. Vaiduokliai visuomet tokie buki.

Net toks grubumas nė motais šiai blyškiai, ramybė dvelkiančiai būtybei.

Jei tučtuojau neišnyksite, išeisiu į smuklę.

– Aš negaliu.

Kas jums trukdo?

– Tu.

Puiku. Po to, kai iššvaisčiau ištusis ironijos, pašaipos, sarkazmo, logikos bei atžarumo tomus, kad jus išprašyčiau, jūs man kalbate tokius dalykus. Kokiū būdu aš jus laikau?

– Galvodamas apie mane!

To betrukė. Aš nė nenutuokiu, kas jūs, ir manote, kad apie jus galvoju! Kas gi jūs?

Ji jau visai arti manęs. Aš atpažįstu ją. Paremiu kaktą ranka ir svarstau: mirusioji daili, bet neišskirtinė, niekada neturėjusi mylimojo, jos tėvai – be galo dievobaimingi, itin griežti ir aptekę turtais pirkkliai, tuo metu jai buvo dvidešimt treji. Susipažinome pokylyje. Baiminausi ją įsimylėti ir to buvau išsivadėjęs, tad vengiau su ja susitikimų. Vieną vakarą grįždama namo ji ėjo pirma manęs. Pastebėjo mane, ir aš pasisveikinau. Vos neužkalbinau jos – taip kerinčiai ji atrodė. Ji nuraudo – buvau aklas jos žydintiems skruostams; jos akys švytėjo – manęs nešildė tie spinduliai; ji nusišypsojo nuolankiai ir švelniai, tačiau mano užsispyrimas likti vienišam šurkščiai užgesino beįsidėgančią žariją mano širdyje, todėl aš šaltai praėjau pro šalį. Tylomis ir nuvargęs klausiausi, kaip jos žingsniai tolo už manęs. Po keturių dienų pažįstamas papasakojo, kad ji nuskendo. Kaipmat grįžau namo, išokau į ilgus aulinius, stvėriau trumpą pypkę bei

storoką ažuolinę lazdą ir senu papratimu, išblaškančiu dvasinius neramumus, leidasi klaidžioti po viržyną. Tačiau visur – pušyne, geltono smėlio apsupty, rudame viržyne, juodosiose pelkėse – priešais mane, už manęs, greta manęs išnirdavo tas išblyškęs veidelis, tos niekad nebučiuotos lūpos bei liūdno akys. Bemiegėmis naktimis regėjau josios ašaras ir skausmingus smulkios burnos trūkčiojimus, jai išokus į dumbliną miesto griovį. Mačiau ją tą vakarą, kalbėjau su ja, jos akys švietė; paėmiau jos ranką, ji virpėdama prisiglaudė prie manęs; pabučiavau ją, jos skruostai paraudė iš netikėtos laimės aušros šviesoje. Ji liko man ištikima; regėjau jos atvaizdą medžių lapijoje, tvenkinių vandenyse, namų languose, knygų lentynose, mikroskopo lęšyje; šimtai jos esybės bruožų sušvito šaukte šaukdami: „Aš myliu tave! Mylėk mane! Glamonėk akimis! Svaigink balsu! Švelniai glostyk mano plaukus! Apkabink mane! Pasakyk, jog myli! Bučiuok akis, lūpas, kaktą! Imk mane!“

Nejau buvau toks aklas?

Galiausiai po ilgų kovų įtemptu darbu išvaikau iš savo minčių tą išblyškusį vaizdinį. Turėjau ramybę visą mėnesį. O dabar ji vėl čia.

Tu keli man gailestį, nerimstanti vėle! Sakyk, ko nori, mielas vaike? Padėsiu, jei tik bus mano valioje!

Blyškūs, liūdni bruožai atgyja; vargšas negyvas veidelis nušvinta neapsakomo švelnaus atsidavimo išraiška.

– Mylėk mane!

Bet, vaike, kaip galėčiau! Aš gyvas, o tu mirusi!

– Tu privalai!

Nejaugi? Kodėl privalau?

– Nes svajoji apie mane!

Ji maldauja ir nesitraukia; įsitikinusi savo teisumu, laikosi ramiai, tyliai ir sustingusi priešais mane.

Mergaite, kodėl tu man, nepasitikinčiam ir ne kartą įskaudintam, aiškiau neparodai taip stipriai mylinti mane?

– Aš moteris.

Lėtai, neskubėdamas, neryžtingai, nuovargiu ir baime persmelktomis pauzėmis nusirengiu; išsekęs grimztu į pagalves, šilta ranka užspaudžia man akis; susipainiojusios mintys liejasi su spalvotais sapnais; netrukus miegosiu.

Staiga – šaltas kaip ledas, sunkus tarsi švinas smūgis kumščiu man į širdį! Kvėpavimas užstringa, skausmingi širdies dūžiai kala garsiai ir stipriai. Mirtinai išsigandęs, išsiplėtusiom akim ir šalto prakaito išpilta kakta pašoku. Nieko nematyti. Drebėdamas uždegu lempą. Visu kūnu virpėdamas taip, kad mano rankose skimbčioja buteliukai, į vandens stiklinę susilašinu dvidešimt lašų rusmenių tinktūros, kiekvieną akimirka baimindamasis uždusti arba sulaukti insulto. Nuryju šlykštaus skonio skystalą ir pamažu imu rimti. Sunkus tarsi švinas nuovargis mano galvą vėl lenkia prie pagalvių. Mieguistos mintys koketuoja su beprasidedančiais sapnais. Netrukus užmiegu.

Ir vėl ledinis švino kumštis į krūtinę, smaigiantis širdies plakimas, pašėlęs žiezirbų sukury priešais akis, slegiantis dusulys plaučiuose. Ir vėl ta baimė, ir vėl rusmenių lašai, ir vėl nuovargis, ir taip toliau.

Audringa ir juoda tarsi varno plunksnos spalio naktis. Staigdamas ir kaukdamas šėlstantis šiaurys lieja lietu kibirais į vaitojančių langų stiklus ir pliekia stogo čerpes, kad šios bildėdamos, skambėdamos ir barškėdamos pliūksteli į purvynę.

Jau penki mėnesiai, kai ji mirusi. Aš toks išsekęs, mirtinai išsekęs ir ligotas. Mano nugarą tarsi sulaužyta, akys dega, pėdos šaltos it ledas, smilkiniai tvinkčioja, o ant kaklo ir viršugalvyje jaučiu buką spaudimą. Taip, ji man ištikima, ištikima, ištikima iki pat mano mirties. Pirmą kartą ji pasirodė sužaliavus gegužei. Širdis daužėsi, kolei užmigau. Tąsyk ji priplaukė prie manęs, pakišo ranką man po smarku ir bučiavo mane, pradžioje vos prisiliesdama, nekaltai, kukliai ir nedrąsiai, paskui bučiniai tapo maldaujantys, reiklesni ir aistringesni. Tai buvo šiurpinamai saldus, bauginančiai svaigus meilės sapnas.

Nubudau švininėmis galūnėmis ir pilku it pelenai veidu. Jis vis pasirodydavo, kasnakt. Nepadėjo nei priešinimasis, nei šaltas apsimesimas. Ji liks man ištikima, ištikima iki pat mano mirties.

Ji stovi prie kambario durų ir šypsosi.

– Mylėk mane!

Mergaite, tu žudai mane!

– Tuomet mes visad būsimė kartu.

Ir ji taip saldžiai šypsosi ir taip jausmingai moja. Ji atėjo šiandien, bus čia rytoj ir pasirodys poryt; visuomet ištikima, ištikima iki pat mano mirties.

Ji stovi prie kambario durų ir šypsosi.

Ir tu ateisi ryt ir poryt, vėl ir vėl, kol nebepajėgsiu tau atsispirti.

Tada išeisiu su tavim visam laikui.

Sonata tarpujausmy

Šį tekstą skiriu M. K. Čiurlioniui

Beveik neberašau, nes esu laimingas. Menas yra naktinė plaštakė (arba ne taip meniškai pasakius – prostitutė), kuri nors trumpam laikui leidžia žmogui pasijusti mylimam. Mes juo pasinaudojame, iki kol mums mirksni pasidaro geriau, vėliau numetam kaip skudurą, o galiausiai vėl jį keliamo nusivalyti ašarų. Siaubingas ciklas – gerai, kad menas neturi jausmų, o gali tik juos sukelti arba leisti primiršti. Gerai, kad menas mūsų nesmerkia, neapkalbinėja – yra tauresnis už mus.

Aš vis dar tikiu meile. Ir ne tuo melu, kurį mums pardavinėja su popkornais. Meilės į HD formatą nesutalpinsi, meilė, konvertuojama į 4K, pameta bene visus savo atspalvius – pameta savo raišką.

O Meilė!..

Mes suprantame, kad gyvename sūdiname pasauly, nes egzistuoja meilė. Mums reikia atsvaros, mums reikia suprasti, kad tragiškas pasaulis galėtų būti kitoks, bet kartu – kad mes negalime nieko pakeisti. Dievas specialiai sukūrė meilę, kad mus kankintų. Leistų mums tikėti gėriu, kol pasauliu apsikloja blogis. Arba! Meilė tapo atsvara dievo vienvaldystei. Mylėdami ir mes sugebame pabūti dievais, o gal pakylam aukščiau net už rojų – esame *antdieviai*. Juk mylėjimu dievas negali pasigirti. Dievas nežino, ką reiškia meilė.

Duok dieve, žinot jūs.

Beveik neberašau, nes esu liūdnas. Šiek tiek per daug, kad norėčiau pajudinti pirštą, stengtis dėlioti mintis, galvoti kažkokias dar metaforas ir taip toliau. Šiek tiek per mažai, kad neatlaikytčiau minčių spyrių rašyti. Todėl ir lieku su keliomis mėlynėmis, kurias tepu kasdienybės ir rutinos balzamu, nors taip odai toli gražu ne geriau.

Manau, kad žmogus privalo išmokti gyti. Tai yra svarbiausias įgūdis gyvenime. Mes turime nebijoti ir netingėti gedėti. Išleisti žaizdos pūlinį – ilgesį, kad ir kiek tai sukeltų skausmą, nes kitaip mirsime nuo sielos infekcijos. Nors gal jau dabar mes visi sergame įgimtu širdies nepakankamumu – mums ją nuolat skauda, ji mums nuolat supūliuoja. Juk nė vienas žmogus nemoka ir neišmoks gyti. Sako, laikas gydo bet kokias žaizdas. Aš sakau, laikas – tai ilgai veikiančys skausmą malšinantis vaistas. Geriausiai atveju mums pasiseka, nes greičiau numirštame, nei praeina jų poveikis. Mes aplenkiamo laiką – kartu ir tragediją gyventi.

Žmogus privalo išmokti mylėti. Vėl ir vėl mylėti.

Rašau, nes jaučiu melancholiją, nes neturiu ką kita bedaryti. Stumdau, stumdau tas mintis, ir taip, ir anaiptai į jas pažvelgiu, kaip vėjas, iš kopų bandantis pastatyti smėlio pilį. Išsina? Ką žinau. Juk viskas jau išrašyta. Tai ką man bedaryti? *Leisti rašalui nudžiūti?*

Postpostpostpostpostpost...modernistiška blevyzgoti? Kuo aš prasikaltau, kad gimiau, kai visi jausmai jau buvo užrašyti, visos kilnios mintys išsakytos ir eilės sugalvotos? Ar mano širdis mažiau poetiška? Ar man mažiau skauda stebint, kaip pasaulis griūva?

Tragikomiška, kad empatija pamažu virsta našta. Ar tikrai daugelio širdį varsto neteisybės adata matant, kaip kenčia nekalti žmonės? Ar tikrai siuvėjas iš aukščiau žmonių krūtines užsiuva jausmų siūlais, kad net nė vienas žodis nesugeba ištrūkti?

Daug klausimų, kurių kiekvienas jau buvo mesteltas visatai. Menininkai jau seniai skrupulingai kiekvieno kempelio išklausinėjo visko. *Ar mano rašalas jau nudžiūvo?* Ir aš itin neoriginalus, tačiau man visgi patinka polemika: ant kiek knygų stovėjo Nietzsche, kai skelbė savo tiesą? Kiek kitų protų vaisiais gardžiavosi, kol pats tapo klasiku? Kiek šlamšto yra parašęs Šekspyras? Nesijaudinkit, čia tik paslėpta mintis – pats Šekspyras yra deklaravęs, jog, norint parašyti gerą sonetą, reikia parašyti dešimt tragiškai prastų. Aišku, aš ką tik būdamas kandas ir baisiai originalus tiesiog perrūšiauvau tą patį Šekspyrą, padėlioju kitais žodžiais, tarsi gavęs nusirašyti namų darbus įvykdžiau „bet tu biškį pakeisk“ programą. Ir menininkai nuolat nusirašinėja. *Bent taip jų rašalas nedžiūva – nedžiūva ir manasis.*

Rašyk. Draskyk savo vidinį pasaulį ant popieriaus lapo, čirškėk, kaip gera gyventi ar kaip bloga egzistuoti. Būsi originaliai neoriginalus arba neoriginaliai originalus. Berašydamas pažink save, savo mintis, pasaulį. Rašyk, rašyk, rašyk. Ką kita beturi – tik savo pilnus jausmus ir tuščią popieriaus lapą.

Visas menas gimsta iš kankynės, o gal iš meilės. Iš skausmo jausti ir negalėti viso to suspausti į žodžius – iš žmogaus negalėjimo išardyti krūtinę varstančių siūlų, kurie nejučia virsta jausmų gaudykle. Brodskis pasakytų, kad net kūryba apie grožį yra iš skausmo, atsivėkinimo su ekstaze, unikaliu momentu, kurį už parankės (kartu su tavo ašaromis) išsineša laikas. Bet tu bent visa tai jutai, tu bent spėjai tai pamilti.

Mylėk. Kai kas pasakytų, kad dėl meilės gyvenam. Kai kas – kad mirštam. Poetas Leo Christopheris meilę išvis įvardija kaip pačią mirtį. Anot jo, yra begalė skirtingų mirčių, tačiau meilė yra vienintelė, kuri tave nužudo, bet palieka gyvą savo paties mirtį išjausti. Turbūt kyla klausimas, kodėl mes tada mylim. Kodėl gi ne. Meilė bene vienintelis jausmas – jėga, kuri gali pakylėti iki rojaus, bet jai išėjus tave palikti pragare.

Tačiau kas nori likti Žemėje?

– JUSTAS MACEVIČIUS –

Daugialypiai susitikimai

► Atkelta iš p. 5

labai trapią atramą pasaulyje, pažymėtame jau įvykusios ir ateityje visiškai įmanomos kultūrinės katastrofos. Čia glūdi tam tikras paradoksas: religinių jausmų nykimas veda į tai, kad meno kūrinis garbina net diktatoriai, kurie patys juos naikina. Bet drauge diktatorių aukoms tik meno religija nepraranda reikšmės – lyg kita religija jau nebūtų galima. Ar tai nėra beviltiško tikėjimo netikėjimo epochoje aktas?

Savotiškas Tomo Venclovos atsakymas ir pagarbos Czesławui Miłoszui duoklė buvo minėtas jo eilėrašitis „Encomium insulae“. Kaip Audenas, kuris „Laiške lordui Byronui“ pasinaudojo „Don Žuano“ posmu, bei Josifas Brodskis, kuris tokiu pat veiksmu pagerbė Audeną, t. y. rašydamas eilėrašį „T. S. Elioto atminimui“ panaudojo Audeno posmą iš jo eilėraščio „W. B. Yeats atminimui“, Venclova Miłoszui dedikuotame eilėraštyje rėmėsi kai kuriais Nobelio premijos laureato kūriniais. Ypač, kaip atrodo, poema „Su trimitais ir citra“. Jau vien tas sugretinimas ir literatūrinės formos pasirinkimas mums rodo, kad lietuvių ir lenkų poetų susitikimas ir dialogas vyksta išraiškingos literatūrinės tradicijos – anglosaksų klasicizmo ir lenkiško ir lietuviško jo tęsinio – erdvėje. Taigi svarbiausi aspektai yra europinės kultūros pavyzdžių gyvavimas, laisvas keliavimas Europos civilizacijos sukurtų simbolių sferoje ir nuoroda į bendrą kultūrinį kodą. Keliavimui istorinėje laiko, kultūrinėje ir sakralinėje erdvėje nėra jokių ribojimų. Miłoszo poemoje poetas patiria savotišką nušvitimą: „Visi senieji karai kūne, visos meilės, keltų kriauklės, normanų valtytys griūtyje.“*** Venclovos eilėraštyje: „Dar plaukia laivai link Apuolės ir Holmgardo.“ Per beveik apčiuopiamas, ryškias scenas, per kūniškus apreiškimus ir metonimijų paradą atsiranda Visuma, kurią sunku įsivaizduoti ir apibūdinti žodžiais.

Jau po Czesławo Miłoszo mirties 2004 metais Europoje iškilo pavojus, kurį „Pavergto proto“ autorius nujautė ir kurio baiminosi: nacionalizmo ir imperialistinių Rusijos užmojų grįžtamosios bangos. Tomo Venclovos eilėraščio, parašyto tuo laikotarpiu ir priminto kalboje, pasakytoje pagerbiant Natalijos Gorbanevskajos atminimą 2015 metų lapkričio 28–29 dienomis Vroclave, žodžiai skamba kaip grėsmingas *memento* ir netikėtas Czesławo Miłoszo eilėraščio „Jeilyje“ esmės apibendrinimas:

*Atokvėpis užtruko neilgai,
Tačiau po tiekos negandų mums rodės,
Kad jis jau niekad nesibaigs. Draugai
Dalijos rimais ir puotavo soduos,*

[...]
*Bet išjuokti bepročiai pranašai
Kelintą kartą pasirodė teisūs.
Nuo plieno kirčių virpa kambarys,
Juodojo dangūs ir nerimsta marios.
Užpūsk žvakes ir uždaryk duris.
Anapus jų – Kaligula ir maras.*

„Zeszyty Literackie“, 2017, Nr. 3 (139)
Vertė Kazys Uscila

** Vertė Henrikas Radauskas.

Pušku pušku stikliniais takais

► Atkelta iš p. 7

„Širmoje“ 144 vorholiškosios Marijos, „Kristuje“ – vienas Kristus. Jos darbus supa senosios klebonijos sienų tapybos liekanos, medinių lentų stačiakampis.

Privalau paminėti savo dėstytoją Ievą Paltanavičiūtę. Jos kūrinys „2 metrai nenugalimųjų“ čia stovi vienintelis su viduje įtaisyta LED juosta. Vadinasi, šviesa čia tūno nuolat. Nereikia sulaukti saulės atkopiančios ir budinančios svieta, jau turime sintetinę viltį. Ir pasakysiu – gražu. Ypač tamsoje. Kartais sintetinė viltis – visa, ką turime. Kartais neturime vilties, bet ją susikuriame patys. Bene paradoksalu čia buvusioje klebonijoje. Kviečiu pažvelgti į šį nevienalytį, šiek tiek chaotišką spalvinį gradientą.

Mane sudomino Vilmos Slavinskaitės „Aušrinė“. Parodoje nėra darbų aprašų, tad tai tik vaizduotės klausimas, tačiau interpretuoti juk galima – ypač užsiimant ekspresionistine kritika. Iš pirmo žvilgsnio tai Aušrinė žvaigždė, tačiau šiąją apsvijusį augaliją pernelyg primena gyvatę iš „Eglės žalčių karalienės“, tad galbūt Aušrinė čia – Liuciferis?

Leiskite jus apšviesti, kodėl man kilo tokia hipotezė. Aušrinė yra ne kas kita kaip Veneros planeta. Ši vadinama Liuciferiu, šviesos nešėju (lot. *lux* (šviesa) + *ferre* (nešti)). Šis vardas buvo suteiktas Venerai dėl jos ryškumo prieš saulėtekį. Krikščioniškojoje tradicijoje Liuciferis taip pat buvo vadinamas šviesos angelu. Nežinia, ką samprotavo autorė, bet galbūt...

Parodos patalpos iš tiesų gana didelės – įpusėjus pirmo aukšto salę, akis patraukia statūs laiptai į klebonijos rūsius. Keista, bet nors šie driekiasi per ne vieną posūkį, be šaltų, drėgno mūro plytų ir riedulių, tamstą pasitinka vien Tėvas, Sūnus ir Šventoji Širdis (žinau, kad įprastai Dvasia, bet ką padarysi) Rūtos Lipaitės spalvotose šviesose besimainančiuose „Fenetronuose“. Iš pažiūros tikrai neišnaudotos patalpos, bet gal, be Dievo, čia daugiau nieko ir nereikia? Juolab kad paskutinė erdvė rūsyje, į kurią įžengiama tik pro siaurą ertmę, akimirksniu apgaubia tave jaukia tamsa. Prisimenu, tamsa vaikystėje buvo vienintelė mano saugi erdvė – visa apgobianti tarsi jaukus tylus patalas. Susigūždavau kur nors kamputyje embriono poza ir visa aplinkui išnykdavo – tamsa virsdavo neperžengiama, saugia siena. Įlįsdavau į

spinteles ir spintas ir tūnodavau ten tiek, kiek reikia, kol galiausiai tapau „antiklaustrofobiška“.

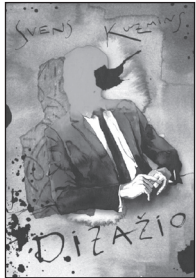
O čia, parodoje, šią erdvę galima panaudoti, kad atsišviežintum prieš apžiūrinėdamas naujus šviesos ir stiklo vaizdinius. Kaip marinuotą imbierą prieš ragaujant kito skonio sušį.

Viršuje pasitinka erdvi terasa ir į stiklo grožio konkurso antrą vietą man patenka Nerijus Baublys. Jo spalvų žaismas atrodo neapsakomas. Žydra „Geležinio vilko“ padarėlyje regisi būtent tokia, kokią įsivaizduotum idilišką dangaus mėlynę, be debesėlių, šiltą vasaros dieną. Ir „Jurgyje ir drakone“ sparnai būtent tokios violetinės spalvos, kokia abituose puošę šventieji. Ir žalia, apsupusi drakoną, pati žaliausia, tarsi iš viso pasaulio miškų surinkta ramybė. Tos spalvos, ryškios ir prasmingos, giliai įsispaudžia į rageną, kaip kokia įkaitinta geležte. Spalvos, ryškesnės už gyvenimą. Realesnės už pačią realybę. Kitaip nemoku apibūdinti.

Dar du aukštus įprasmina dvi skirtingos „Dievo Motinos“. Viena Rasos Grybaitės – skaisči, aukštumose laikanti vienaantakį Kristų (taip, ne vienaakį), kita Nerijaus Baublio – žemumose gaudžiai verkianti. Parodos organizatorė sakė, jog šis darbas padarytas paskubomis vos spėjant pakabin-

Menas kaip kalbos išplėtimas

Svens Kuzmins. *Dizažio*. Romanas. Iš latvių k. vertė Laimantas Jonušys. V.: Hieronymus, 2025. 256 p.

Prieš keletą metų lietuvių skaitytojais atrado Andrio Kalnozolo romano „Mane vadina Kalendorium“ herojų – neurotišką, sunkiai bendraujantį, tačiau beribės vaizduotės klajūną. „Kalendoriaus“ vertėjas Laimantas Jonušys šį kartą pristato dar sunkiau prijaukinamą latvių prozos personažą. Atsivertęs spalvinga, tarsi dažais aptaškytą Sveno Kuzmino romano „Dizažio“ viršelį, iš-

kart panyrama į fikcinio Chochmos miesto (kai kuriomis geografinio reljefo ir istorinio konteksto detalėmis primenančio Liepoją) intrigų epicentrą. Knyga įklampina į svarstymus apie meną, būties autentiškumą, kosminį seksą ir saviraiškos leistinumą ribas. Romano autorius gimė 1985 m. latgališkoje Rēzeknėje, studijavo tapybą Anglijoje ir Latvijoje, todėl menininkų bohema pažįsta ne vien iš istorinės perspektyvos (tai, kad jis moka dirbti su laiko patikrinta medžiaga, patvirtina istorinės epikos serijoje „Aš esu...“ (*Es esmu...*) išleista beletrizuota tautinio atgimimo laikų poeto Karlio Skalbės biografija „Grožis ir nerimas“ (*Skaistums un nemiers*, 2023)). „Dizažio“ pasaulis irgi atsiskleidžia konkrečiame istoriniame fone – tai vėlyvasis sovietmetis ir „laukiniai devyniasdešimtiniai“, laikotarpis, kuris pastaruoju metu sulaukia daug dėmesio ir Lietuvoje.

Raktinis šios pereinamosios epochos žodis – *išsilaisvinimas*. Nenuostabu, kad būtent aplink taikomios dailės technikumą ir suprematizmo stiliui dekoruotą barą „Makondo“ besibūriuojantys menininkai, neformalai pirmieji pajuto laisvės dvelksmą: jie dar sovietmečiu susikūrė saugų autonomišką mikrokosmą, kurio neišardė su formalizmo ir dykaduoniavimo apraiškomis kovojęs režimas. Veikė disidentų rateliai, formavosi kūrybiškos inteligentų bendrijos, kurių nariai „leido sau gyventi taip, tarsi jų gyvenimo būdas būtų buvęs teisėtas ir savaime suprantamas“ (p. 119). Kita vertus, sovietmečio pabaigoje, atsileidus represiniams varžtams, viešumoje pasirodė benamiai, asocialiai, išstumtieji į visuomenės paribius (o menininkams irgi nuolat grėsė nusiristi į socialinės piramidės dugną). Priešingoje barikadų pusėje – tie, kurie tarnauja sistemai: prie konjunktyros laiku prisitaikęs kerštingas kagėbistas – naujasis miesto tarybos pirmininkas, bendrabučio administratorius, milicijos inspektorius. Pastarieji turėjo rodyti daugiau išradingumo, kad palaikytų savo svyruojantį autoritetą. Menininkai jiems kėlė ne mažesnę įtarimą nei nuskurdę girtuokliai, nes ir vieni, ir kiti neigė galiojančias taisykles, piktinosi, kai „žmogaus smagumui uždėtos dirbtinės ribos“ (p. 231). Stereotipiškas valdančiojo elito požiūris į menininkus kaip į autsaiderius nepakito ir žlugus komunizmui: juos vis dar reikia kontroliuoti ir jais manipuliuoti, suvaržyti jų polėkį valdiškų projektų apynasriais, demonstruoti jiems empatiją tik tada, kai prireikia sukurti proginę šventės atmosferą. Visa tai lengvai atpažįstama ir Latvijoje, ir Lietuvoje.

Romano protagonistas Dainis Lapinskis, kartais diskretiškai besislepiantis po Dizažio kauke, – „finansų aiškiaregys“, išauklėtas despotiško tėvo ir aplėistas alkoholikos motinos, besinaudojantis laukinio kapitalizmo nestabilumu, susikrovęs turtus iš keičiamos valiutos procentų. Tamsioji šios hiperaktyvios asmenybės pusė lemia nenumalšinamą sek-

sualinį alkį, poreikį nuolat atnaujinti „adrenalino kasyklas“, ieškoti vis naujų aistros objektų. *Dizažio* skamba panašiai kaip „džiazas“, ir kosminės ekstazės siekiančiam veikėjui išties nesvetimas improvizacinis lengvumas ir chaotiški kontrapunktai, nors jis daugiausia klauso klasikinio roko, o jachta pavadinta „Glory Box“ – pagal grupės „Portishead“ dainą. Pasitenkinimo įrankiais jis renkasi benamius abiejų lyčių valkatas, nelaiko jų adekvačiomis asmenybėmis – tai bevaliai lego žmogeliukai, medžioklės trofėjai, kuriuos stengiasi prisivilioti į savo prabangų kabrioletą, „geltonąjį submariną“. Jis tokius nelegalius ir rizikingus seksualinius nuotykius traktuoja kaip maistą prieš tėvo, verslo struktūrų, visuomenės autoritetų primestą discipliną, prieš savo paties sukonstruotą šeimos modelį, kuriame viskas numatoma, prognozuojama, iš anksto aišku.

Kita vertus, avantiūristui Dizažio artimas ir menininkų pasaulis, jis stengiasi būti į juos nors išoriškai panašus. Jame grumiasi pasitikėjimas savimi, loginis sistemingumas, derybininko azartas ir iracionali baimė, destruktivus chaosas, tamsioji geismo stichija. Jis mistifikuoja savo palaidą gyvenimo būdą, teisindamas jį estetiniais argumentais („Norėjau panerti į tą Didįjį Grožį, prie kurio kartą visai netyčia buvau prisilietęs, net jeigu tai reikštų niekada iš jo nebeišplaukti“, p. 88), net išplėsdamas savo malonumą medžioklę iki kosminių mastelių, kai visa, kas asmeniška, atrodo „menka, nereikšminga dulkelė pro šalį lekiančiame šviesos verpete“ (p. 57). Lapinskis svajoja atrodyti bjaurėnis, drąsesnis, nei iš tikrųjų yra, todėl susigalvoja pseudonimą, leidžiantį veikti paralelinėje vaizduotės visatoje, pasiekti tolimiausius pašamonės fraktalus.

Susidūręs su menininkais, Lapinskis-Dizažio nedvejojamas pasiduoda bohemiškam siautuliui, nors vienintelė kūryba, kuri jam artima, – fotografavimas nutaikius plačiajuosčio aparato teleobjektyvą į bendrabučio kieme besibūriuojančius girtuoklius. Menas jam – euforiškas žaidimas, galimybė grįžti į tokią vaikystę, kokios pats neturėjo. Lapinskis mėgina atkurti skilusias asmenybės integralumą perkeldamas karnavalą į tikrovę, kai į tėvo laidotuves iškeliauja apsitaisęs gražiausias žmonos drabužiais, pasipuošęs lyg septyniasdešimtinių metų glamroko žvaigždė (p. 191). Atvykęs į Chochmą, jis su užsidegimu buria kūrybiškų jėgų sąjūdį gindamas nuo sunaikinimo barono Teobaldo fon Hercbergo XVIII a. statytą dvaro ratinę – legendinę Krono šventyklą, tačiau, priverstas pripažinti pralaimėjimą, trauktis į savo privačią teritoriją, galutinai nutolsta nuo šeimos ir savo sukurtos verslo kompanijos. Ištikimiausi finansininko partneriai suabejoja, ar Lapinskis juridiniu požiūriu vis dar yra *compos mentis*, t. y. atsakantis už savo sprendimus.

Galų gale jis tampa vienu iš daugelio nieko reikšmingo nesukūrusių menininkų, nors jo dirbtuvėse sutelkta mikrokosmo energija priverčia idilišką provincijos peizažą kibirkščiuoti – tai tarsi asmeninis Dizažio Černobylis. Jis randa poetišką ir kartu tiesmuką paaiškinimą savo iškrypimui: „Man tiesiog norėjosi iškrušti tą nesugriaunamą sieną, skiriančią mūsų skirtingus paralelinius pasaulius“ (p. 248). Tiek parodomosios pastangos atstovauti bendruomenei, tiek iki absurdo vulgarios sekso scenos atskleidžia Dizažio poreikį įsijausti į demiurgo vaidmenį, režisuoti, užkariauti ir dominuoti. Ilgainiui, prisiklausęs ginčų dėl kūrybos, Dizažio savo seksualines perversijas susieja su avangardiniu performansu, „neįvykių menu“, kuriam nereikalingi žiūrovai, vertintojai, liudininkai. Jo žvilgsnį į pasaulį veikia Josifo Brodskio poezijos citatos, jis mąsto apie laiką – su-

trupėjusią mozaiką, „sukarpyt[ą] atvaizd[ą], kurio gabaliukai, pasklidę po pasaulį, pražuvę ugnyse ir vandenyse, ir tik kai kurie teobuklingai įsikibę ir išsilaike architektūros, griuvusių motinos, išciose, lyg senoje kepurų skrynioje“ (p. 233). Į visuomenės paraštes paskui savo geismo objektus savo noru pasitraukęs buvęs vertelga įsivaizduoja gyvenąs simboliniame žodyje *Dizažio* – įtikėjęs kalbos magine galia ir meno kaip ypatingos ekstazės formos koncepcija.

Romane ryškiami menininkų avangardistų portretai, modeliuojamos kūrybinės kančios išsiliejimo scenos, intensyvumu primenančios Mariaus Ivaškevičiaus „Tomą Mūrą“. Tikrieji menininkai – tie, kurie pasaulį suvokia fenomenologiškai (žvelgia į daiktus su nuostaba, intuityviai atpažindami jų charakterį) ir ezoteriškai, kai kūryba reiškia kovą su vidiniais demonais. Chochmos meno mokyklos konceptualistai jaučiasi esą aukštesnių jėgų įrankiai, kankinasi dėl nuolatinio neišsipildymo, kai „niekas neišeina“, grandioziniai sumanymai atsimuša į galimybių ribas. Menas primena, kad pasaulis netobulas, o kiekviename kūrinyje „būna tiek pat stipri galimybė *nebūti* padarytam“ (p. 230); skulptūrų skeveldros, suplėšyti eskizai, uždažytos ar sunaikintos paveikslų drobės tiek pat reikšmingos, kiek ir parodose eksponuojami komerciškai sėkmingi „šedevrai“. Nepaisant dailės mokykloje kartojamo užgaulaus posakio, kad piešti gali išmokti bet kas, net varna, nuolat susiduriama su žmogišku ribotumu, praraja tarp siekiamos estetinės kvintesencijos ir negrabaus kopijavimo. Tikrovę atspindintys realistiniai atvaizdai konceptualistams atrodo pernelyg nuspėjami, kompromisiniai, sausi, tinkami tik apšlapinti.

Meno šaknys slypi kalboje, žodyje. Vienas iš romano herojų, Janis C., teigia, kad menas yra komunikacijos išplėtimas, jis „kalba apie tai, apie ką neišplėsta kalba kalbėti neįmanoma“ (p. 92). Kai prireikia deklaruoti gyvenamąją vietą, dailininkas nurodo gyvenąs rusiškame žodyje *Gutaperčevostj* (p. 67), kuris esąs tiesiog gražus, nes apibūdina santykio su pasauliu lankstumą, nors jo tikroji prasmė vartotojui lieka neaiški. Tai žodis, atėjęs iš privalomos sovietmečio mokyklinės lektūros – sentimentalokos Dmitrijaus Grigorovičiaus apysakos „Gutaperčinis berniukas“ (1883). Žodis – tarsi raktas, atrakinantis slapčiausių turtus, paskutinė užuovėja, kur tenka slėptis pralaimėjusiam atskalūnui. Šią beveik heidegerišką „kalbos namų“ idėją modifikuoja Dizažio, pritaikydamas savo performansams su valkatomis: „tai yra toks menas, kuris iš tikrųjų jau egzistuoja tame plyšyje tarp minties ir kalbos“ (p. 228). Romane apstu žodžių žaismo, slengo, rafinuotos poezijos, girtos vėblenimo ir pakylėtų (šiek tiek simuliuotų, grafomanija dvelkiančių) filosofinių refleksijų.

Postmodernistinė ironija, artėjančia prie grotesko, aliuzijomis į okultinius motyvus, keista pasigėrėjimo ir šleikštulio derme Kuzmino proza primena posovietinės eros pradžioje Rusijoje literatūros madas diktavusius Viktorą Peleviną, Vladimirą Sorokiną, šiek tiek – mūsiškį Herkų Kunčių. Stebina, kaip smarkiai latviškame romane įvairiais kontekstais demonstruojamas „rusiško pasaulio“ poveikis – pradedant aukštąja kultūra (Brodskis, Mandelštamas, XX a. pradžios suprematizmas, Grebensčikovas), baigiant kalboje organiškai įaugančiais ir kursyvo nereikalaujančiais keiksmazodžiais. Vis dėlto kai kurios rusakalbių įsteigtos institucijos kaupia simbolinį kapitalą iškabais transkribuodamos anglų kalba: taip prisistato šiuolaikinio meno sąjunga *Svobodny Potock Soznanya* ir savo *kopiraitų* aršiai ginantis vaizdų meistras ALEXEI COPIELNIKOFF PHOTOGRAPHY.

Pats miesto vardas *Chochma* romane neaiškinamas, tačiau akivaizdu, kad jis atėjęs iš sovietmečio žodyno, Odesos žydų tarne reiškia juokelį, anekdotą. Santvarkoms pasikeitus, padaugėja Vakarų kultūros ženklų, bet jie paviršiniai: odiozinis Muslimo Magomajevo maršus išstumia privatus radijo transliuojamas amerikiečių rokas, bohemičių šokiai bare primena Umą Thurman ir Johną Travoltą filme „Bulvarinis skaitalas“ (p. 110). Vis dėlto burtažodis *Gutaperčevostj* nepalieka Dizažio – tai jo prieglobstis, saugantis nuo grėsmingo pasaulio netekus finansinių garantijų. Šio žodžio anagrama kirilicos raidėmis šviečia tamsioje tikslingai apšviestuose bendrabučio languose – lyg šifras, matomas iš kosmose skriejančių paralelinės tikrovės fraktalų. Autentiško vietinio paveldo romane nedaug, ir tas pats nevertinamas, paverčiamas dūmais Joninių naktį – taip nutinka su fon Hercbergo ratine. Gal latviai vis dar negali atleisti vokiečių baronams už šimtametes nuoskaudas?

Vertėjas, nevengiantis ir profesionalaus kritiško žvilgsnio į literatūrą, pats išsirinko knygą, kuria norėjo pristatyti produktyvų nūdienos rašytoją. Romano pasaulyje pro nihilizmo purvą švyti amžino grožio blyksniai, džiazuojančio karnavalo spalvos. Kalbos ribas išplečiantis „Dizažio“ menas įgyja formą avangardiniu radikalumu svaiginančiame, tačiau epochos dvasią pagaunančiame pasakojime, liudija *gutaperčini* vaizduotės lankstumą.

– GERDA MAŽEIKAITĖ –

Vitražų, stiklo objektų ir reljefų paroda „Švytėjimai“ meno galerijoje „Foje“ (Birutės g. 8, Trakai) veikia iki gruodžio 1 d.

– MANFREDAS ŽVIRGŽDAS –

ti parodoje. Ir dar, jog sukurtas specialia autoriaus technika, kad šviesa stiklo nepraeitų kiaurai. Bet aš tuo netikiu – mačiau būtent tokių ir anksčiau. O gal tu pasakytum kitaip? Aš daugiau nieko nesakau. Ir ji daugiau nieko nepasako. Arba sako, bet atrodo, tarsi labai daug sakydama ji nepasako absoliučiai nieko, tik skėčioja rankomis.

– Na va, matai, čia yra visokiasių stiklo darbų, ir vienokių, ir kitokių, visokiasių spalvų ir labai daug technikų, man net keista buvo, kiek vis dėlto tų visokių technikų pilna, čia va Marija, Dievo Motina, na ir čia dar buvo klebonija... Kada pradėti restauravimo darbai? Ai, nežinau, gal paskaityk ant sienos, bus parašyta... aaa, tai tu brūkštelk žinutę patiems autoriams. Jie tai kažką apie darbus žinos... – man toks dirbančiųjų nesmalumas visada būdavo keistokas. O juo labiau parodos kuratorės.

Sienas kur ne kur vainikuoja paveikslai. Ypač man daili Leono Tamulio „Vėjuota diena“. Kažkaip jaučiai ramina – primena akimirkas, kai sėdi šiltuose namuose prie krosnies arba su garuojančiu puodeliu arbatos ar kakavos rankose, o už lango siaučia pūga,

į palangę ir stogą barbena lietus. Tik čia šilti namai – jaukus galerijos namukas, o lango rėmai – mediniai paveikslų kraštai.

Kai kurie iš paveikslų parduodami, taip pat maži rankdarbiai, kainos svyruoja nuo 10 iki kelių tūkstančių eurų. Ir dar – mažytė tapybos studija tiems, kurie nori jaukioj aplinkoj išlieti širdį. Ten sutikau dvi tetules – tapę įsijautusios, paskendusios mintyse – atrodė, buvo įnikusios į sielų rekreaciją.

Parodoje dar ir senos istorijos apie kleboniją ir stiklo darbai, kurie man nekrito į akį. Bet gal kris tau? Net neabejoju, kad mūsų skoniai gali visiškai skirtis. Bet aš vis vien viliuosi, kad ir tau kils noras atsipjauti gabalėlį griliažinio „Pušies kryžiaus“. O kodėl gi ne?

KOTRYNA NAVICKAITĖ

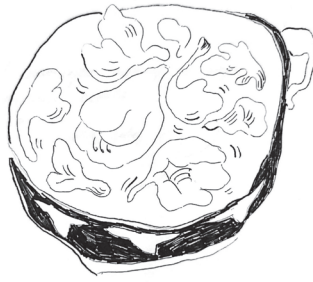
šokių salėje

menas menamas
 minamas
 manomas
 numanomas
 tariamas
 užrašomas, matomas, pastebimas
 mano menas
 tavo menas
 mūsų menas
 menė
 didelė salė
 sala

yrantysis

Dievas yra
 dievo
 yra yra
 kažkas yra
 suyra ir tada
 nebebėra

lieka
 prairęs paklodės kampukas

Autorės piešinys

artimas

menininkas kaip artojas
 artimas tas, kuris art imas kartu
 ar
 tai
 tu?

etiudas

gulėjau ant stalo
 metalinio
 o jis man skaitė poeziją

papasakojau kitam
 pasakė – nutapyk
 tad rašau

minkštumas

kūnas
 minkštas
 kietas
 pieštukas
 6B

kamufližas

pritaikyti dailių meną
 atitaikyti, kad sutaptų
 arba kad nepritaptų

nepritapęs
 prisitapęs
 liko
 atskirtyje

baseinas

baseinas baseinas baseinas
 basa einas

išsispiriu iš tapkučių
 einu vandens
 paviršiumi tik
 pamiršus kvėpuoti
 skęstu

Rašytojau,
 siųstumeisi savo knygą lygiai taip
 pat, kaip siuntiesi kitų filmus?

Vartokime
 visų kūrybą
 legaliai

Projektą finansuoja

